

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**XVII. ASRIN İKİNCİ YARISINDA BURSA'DA KADINLAR
TARAFINDAN KURULAN VAKIFLARIN KURULUŞ
AMAÇLARI VE İŞLEYİŞLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

NİDA GÜR KAMUT

BURSA, 2022

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**XVII. ASRIN İKİNCİ YARISINDA BURSA'DA KADINLAR
TARAFINDAN KURULAN VAKIFLARIN KURULUŞ
AMAÇLARI VE İŞLEYİŞLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nida GÜR KAMUT

Danışman:

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

BURSA, 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 701722012 numaralı Nida GÜR'ün hazırladığı “XVII. Asrın İkinci Yarısında Bursa'da Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıfların Kuruluş Amaçları Ve İşleyişleri” konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 24.01.2022 günü 13:30-14:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Üye

Doç. Dr. Saadet MAYDAER

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa POLAT

Balıkesir Üniversitesi

Tarih

24.01.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: **XVII. Asrın İkinci Yarısında Bursa'da Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıfların Kuruluş Amaçları Ve İşleyişleri**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **105** Sayfalık kısmına ilişkin, 22/12/2021 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%.10**'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
22/12/2021

Adı Soyadı:	_____ Nida GÜR KAMUT _____
Öğrenci No:	_____ 701722012 _____
Anabilim Dalı:	_____ İslâm Tarihi ve Sanatları _____
Programı:	_____ Yüksek Lisans _____
Statüsü:	_____ ☒ Y. Lisans ☐ Doktora _____

Danışman
Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
22/12/2021

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**XVII. Asrın İkinci Yarısında Bursa’da Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıfların Kuruluş Amaçları Ve İşleyişleri**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yapıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usûlüne uygun olarak gösterildiğine tezimde intihal ürünü paragraf ve cümle bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

22/12/2021

Adı Soyadı:	Nida GÜR KAMUT
Öğrenci No:	701722012
Anabilim Dalı:	İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı:	İslâm Tarihi
Statü:	Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Nida GÜR KAMUT
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : xiii+95
Mezuniyet Tarih :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

XVII. ASRIN İKİNCİ YARISINDA BURSA'DA KADINLAR TARAFINDAN KURULAN VAKIFLARIN KURULUŞ AMAÇLARI VE İŞLEYİŞLERİ

Osmanlı Devleti hem devlet hem de halk olarak yardımlaşma ve dayanışmaya önem vermiştir. İnsanlığa hizmeti ilke olarak benimsemiştir. Altı yüz yıllık geçmişe sahip bir devletin tarihi de araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Özünde hayır işleme gayesi ile kurulan vakıflar aracılığıyla sosyal ve iktisadî alanlarda birçok hizmet gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamızda aile ve toplumda önemli bir yeri olan kadınların kurmuş oldukları vakıflar konu edinilmiştir. Osmanlı'da devlet düzeni içinde kadınların yapmış olduğu yatırımlar, kadınların toplumdaki yerinin önemini ifade etmektedir. Cinsiyet ayrımı yapmaksızın medeniyetimizin kurmuş olduğu değerlerin dünden bugüne olan katkılarını sunmayı amaçlamaktayız.

Tezimizde 17. yüzyılın ikinci yarısında Bursa'da kadınlar tarafından kurulan ve Bursa Şer'iyeye Sicilleri defterlerine kaydedilen vakfiyelerden yararlanılmıştır. Tespit ettiğimiz vakfiyelerden yola çıkarak hanımların kurmuş oldukları vakıflar ve bu vakıfların işleyişleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Kadınların sosyal statülerini, haklarını kullanım şekillerini anlama açısından da elde edilen veriler oldukça değerlidir. Çalışmamızda, vakfiyeler doğrultusunda kadınların kurduğu vakıflarla yerine getirdikleri hizmetlerin hangi seviye de olduğunun da anlaşılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Kadın, Vakfiye, Vakıf, Vakıf Hizmetleri

ABSTRACT

Name and Surname : Nida GÜR KAMUT
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : History of Islam and Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Master
Page Number : xiii+95
Degree Date :
Supervisor (s) : Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

FOUNDATION OBJECTIVES AND FUNCTIONS OF FOUNDATIONS ESTABLISHED BY WOMEN IN BURSA IN THE SECOND HALF OF THE XVII. CENTURY

The Ottoman Empire gave importance to cooperation and solidarity both as a state and as its people. It adopted service to humanity as a principle. The history of a state with a history of six hundred years has also been the focus of attention of researchers. Many services have been provided in social and economic fields through the foundations established with the aim of doing charity works.

In our research, the foundations established by women, who have an important place in the family and society, are the subject. The investments made by women in the state order in the Ottoman Empire express the importance of women's place in society. We aim to present the contributions of the values established by our civilization, regardless of gender, from past to present day.

In our thesis, we benefited from the endowments established by women in Bursa in the second half of the 17th century and recorded in the Bursa Şer' iyye Registers. Based on the foundations we have identified, we have been informed about the foundations established by women and their functions. The data obtained is also very valuable in terms of understanding the social status of women and the way they use their rights. In our study, it is aimed to understand the level of the services provided by the foundations established by women in terms of foundations.

KeyWords: Bursa, Woman, Foundation certificate-Charter, Waqf, Waqf Services

ÖNSÖZ

Vakıf medeniyetinin en güzel örneklerinin görüldüğü Osmanlı Devleti'nde vakıflar, sosyal hizmetlerin yerine getirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Toplumsal dayanışmaya sunduğu katkı sayesinde toplumda ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır. Böylelikle gelir dağılımı dengelenmiştir. Toplumun bir ferdi olan kadınlarda bu yardımlaşma ve dayanışmaya kayıtsız kalmamış olup birçok vakıf kurmuştur. Günümüzde devletin sunduğu hizmetlerin birçoğunun, incelediğimiz yüzyılda hayırseverlerin kurdukları vakıflar tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Toplumsal hayatın önemli noktaları olan mescid, cami, tekke, zaviye, çeşme, suyolları vb. hayırseverler tarafından yaptırılmıştır.

Çalışmamız 1650-1700 yılları arasında Bursa'da vakıf kuran hanımların isimlerini tespit etmek ile başlamıştır. Ardından Bursa Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi'ndeki Şer'iyeye Sicilleri'nde kayıt altına alınan kadın vakfiyelerinden yararlanılarak ilgili vakfiyeler alınıp tahlil edilmiştir. Latinize edilerek günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Vakfiyelerden yola çıkarak vakıf; kurucusuna, hizmet alanı ve amacına yönelik sınıflandırılmıştır.

Tezimiz 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vakfın tanımı üzerinden yola çıkılmış olup İslam Hukuku'ndaki "vakıf" konusuna dikkat çekilmiştir. Vakfın tanımı, menşei ve mahiyeti başlıklarıyla da Osmanlı vakıf uygulamasına dair genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Bursa'da kurulmuş olan kadın vakıfları hakkında genel bir bilgi verilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısından önce Bursa'da kadınlar tarafından kurulan vakıflara ve vakıf kurucularına kısaca değinilmiştir. Ardından araştırma kapsamında yer alan bazı vakfiyelerin özetleri de sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise mevkûfata ve hizmet amaçlarına göre kadın vakıfları tasnif edilmiştir. Ulaşılan bilgiler neticesinde gayrimenkul vakıflardan en çok konut vakfının tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Menkul vakıflarda ise para ve eşya vakfi tespit edilmiştir. Hizmet amaçlarına göre vakıflar incelendiğinde bazen bir bazen de birden fazla amacı barındırdığı görülmüştür. Bunlar; dinî, sosyal, ailevî hizmetler olmak üzere 3 bölümde incelenmiştir. Vakfiyelerde yer alan hizmet şartları, vakıfların özellikleri sayısal verilerle açıklanmıştır. Vakfiyelerden örnekler verilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablolarla özet hâle getirilmiştir.

Tezimizin araştırma ve yazma safhalarında değerli vakitlerini ayırarak rehberlik eden, desteğini her zaman hissettiğim, bilgisinden ve fikirlerinden istifade ettiğim kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ'a Őukranlarımı sunarım. Attığım her adımda maddi ve manevî olarak samimiyetle destek olan, dualarını eksik etmeyen değerli aileme de teŐekkürü bir borç bilirim.

Nida GÜR KAMUT

Bursa, 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
I. TEZİN AMACI VE KAPSAMI	1
II. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF VE KADIN

1.1. VAKFIN TANIMI, MENŞEÎ, MAHİYETİ VE TARİHİ GELİŞİMİ.....	4
1.1.1. Vakfın Tanımı.....	4
1.1.2. Vakfın Menşeî.....	7
1.1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm.....	8
1.1.2.2. Hadisler.....	10
1.1.3. Vakfın Mahiyeti.....	12
1.1.4. Vakfın Tarihi Gelişimi.....	13
1.1.4.1. Eski Türk Hukukunda Vakıf.....	14
1.1.4.2. Roma Hukukunda Vakıf	15
1.1.4.3. Bizans Hukukunda Vakıf.....	16
1.1.4.4. İslam Hukukunda Vakıflar.....	17
1.2. OSMANLI SOSYAL VE İKTİSADÎ HAYATINDA KADIN VE VAKIFLAR.....	18
1.3. VAKIF KURAN HANIM SULTANLAR	22

İKİNCİ BÖLÜM

BURSA'DA KADIN VAKIFLARI

2.1. GENEL OLARAK BURSA'DA VAKIFLAR	24
2.2. XVII. ASRIN İKİNCİ YARISINDA BURSA'DA VAKIF KURAN KADINLAR	25

2.2.1. Râziye bint-i Mehmed.....	26
2.2.2. Fâtıma Hâtûn bint-i Mehmed.....	26
2.2.3. Âişe Hanım Hâtûn bint-i Ali Çavuş.....	26
2.2.4. Âlime Hâtûn bint-i İbrahim.....	27
2.2.5. Âişe bint-i Bestan Hâtûn.....	27
2.2.6. İsmihan Hâtûn bint-i Sefer.....	28
2.2.7. Fâtıma Hâtûn bint-i Mustafa.....	28
2.2.8. Aişe bint-i Yusuf.....	29
2.2.9. Âişe Hâtûn bint-i Abdullah.....	29
2.2.10. Âbide Hâtûn bint-i Hasan.....	29
2.2.11. Kamer Hâtûn bint-i Abdullah.....	30
2.2.12. Ümmü Gülsüm bint-i Hâc Mehmed.....	30
2.2.13. Âişe Hâtûn bint-i Ahmed.....	30
2.2.14. İsmihan Hâtûn bint-i Abdullah.....	31
2.2.15. Rahime Hâtûn bint-i Mehmed.....	31
2.2.16. Ümmühan Hâtûn bint-i Ömer.....	31
2.2.17. Fâtıma bint-i Osman.....	32
2.2.18. Âişe Hâtûn bint-i Abdullah.....	32
2.2.19. Râbia bint-i Abdulvehhab.....	33
2.2.20. Ali b. Mustafa ve Zevcesi Âişe Hâtûn.....	33
2.2.21. Fahrunnisa bint-i Memi.....	34
2.2.22. Ümmühan Hâtûn bint-i Bâyezid.....	34
2.2.23. Hanım Hâtûn bint-i Abdullah.....	34
2.2.24. Kerîme Hâtûn bint-i Budak.....	35
2.2.25. Âişe Hâtûn bint-i Mehmed Çelebi.....	35
2.2.26. Rabia bint-i Hüseyin.....	36
2.2.27. Hatice bint-i Yâğlı Piri.....	36
2.2.28. Fâtıma bint-i Şükrullah.....	36
2.2.29. Râziye Hâtûn bint-i Bayram.....	37
2.2.30. Dilek bint-i Mehmed.....	38
2.2.31. XVII. Asrın İkinci Yarısında Vakıf Kuran Diğer Hanımlar.....	37
2.3. BURSA'DAKİ KADIN VAKIFLARININ ÖZELLİKLERİ.....	39
2.3.1. Zürrî (Ailevî) Vakıflar.....	40
2.3.2. Haremeyn Vakıfları.....	41
2.4. VAKIFLARIN BURSA MAHALLELERİNE GÖRE DAĞILIMI.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVKÛFAT VE HİZMET AMAÇLARINA GÖRE KADIN VAKIFLARI VE GÖREVLİLER

3.1. MEVKÛFATA GÖRE VAKIFLAR	47
3.1.1. Gayrimenkul Vakıflar	47
3.1.1.1. Konutlar	48
3.1.1.2. Tarım Arazisi	50
3.1.2. Menkul Vakıflar	51
3.1.2.1. Para Vakıfları	51
3.2. HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR	56
3.2.1. Din Hizmetleri	56
3.2.1.1. Cami ve Mescid Hizmetleri	57
3.2.1.2. Tekke ve Dergâh Hizmetleri	60
3.2.1.3. Tilavet ve Dua Hizmetleri	61
3.2.1.4. Haremeyn Hizmetleri	62
3.2.2. Sosyal Hizmetler	63
3.2.2.1. Fakirlere Yardım Amaçlı Kurulan Vakıflar	64
3.2.2.2. Avarız Vakıfları	64
3.2.2.3. Yetimlere Yönelik Vakıflar	66
3.2.2.4. Başka Bir Vakfa Bağışlanan Vakıflar	67
3.2.3. Eğitim Hizmetleri	67
3.2.3.1. Sıbyan Mektepleri ve Medreseler	68
3.3. VAKIF GÖREVLİLERİ	69
3.3.1. Vakıf Yöneticileri	70
3.3.2. Diğer Görevliler	73
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	79
EKLER	87

KISALTMALAR

a. g. e.:	Adı geçen eser
a. g. m. :	Adı geçen makale
B. :	Basım
Bkz. :	Bakınız
BŞS. :	Bursa Şer'iyeye Sicilleri
ev. :	Çeviren
D. E. Ü. :	Dokuz Eylöl Üniversitesi
DİA. :	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed. :	Editör
haz.:	Hazırlayan
İSAM.:	İslam Araştırmaları Merkezi
M.Ü.İ.F.V.D.:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Vakfı Dergisi
No.:	Numara
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
ss. :	Sayfadan sayfaya
T. T. K. :	Türk Tarih Kurumu
U.Ü.İ.F.D.:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi
U.Ü.İ.İ.F.D.:	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Faköltesi Dergisi
v. d.:	Ve diğerleri
VD.:	Vakıflar Dergisi
yy.:	Yüzyıl

GİRİŞ

I. TEZİN AMACI VE KAPSAMI

Tarih boyunca sivil toplum kuruluşlarının âdeta temelini oluşturan vakıflar, sosyal, dinî, ekonomik vb. alanlarda yaptıkları hizmetlerle önemli ölçüde devletin yükünü paylaşmışlardır.

Vakıflarla ilgili kitap, tez, makale, tebliğ türlerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar vakıfların hemen her türlü hizmet alanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Padişahlar, şeyhülislam, paşalar gibi vakıfların kurucuları dikkate alınarak pek çok çalışma mevcuttur. Son dönemlerde kadınların kurduğu vakıflarla ilgili de bazı çalışmalar yapılmıştır ancak bunların sayısı oldukça azdır. Bu sebeple çalışmamızda kadınların kurduğu vakıfların incelenmesi konu edilmiştir. Tezimizin konusu XVII. yüzyılın ikinci yarısında Bursa’da kadınlar tarafından kurulan vakıfların tespiti, kuruluş amaçları ve işleyişleri hakkındadır. Konuyla ilgili tespit edilen vakfiyelerden yararlanarak kadınların tesis ettikleri vakıfların özellikleri, Osmanlı toplum yapısında oynadığı rol değerlendirilmeye çalışılacaktır. Osmanlı Devleti’nde kurulan binlerce vakıf eğitim, sağlık, sosyal, yardım, kültür, spor ve sanat gibi birçok alanda topluma hizmet sunmuştur. Araştırma konumuz olan Bursa şehri de Osmanlı Devleti’ne bir dönem başkentlik yapmış ve aynı zamanda Osmanlı vakıf kültürünün şekillendirdiği ilk şehir örneği olarak göze çarpmaktadır. Vakıf kültürü Osmanlı Devleti’nin kökleştiği topraklar olan Bursa’dan devletin hâkimiyetini sağladığı tüm topraklara yayılmıştır.

Araştırma konusu olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısının seçilmesinin sebebi, bu yüzyılın ilk çeyreğinin daha önce yapılan bir tezde çalışılmış olmasıdır. Tamamlayıcı olması açısından bu yüzyıl tercih edilmiştir. Ayrıca Osmanlı kadınının, saraylısından şehirlisine kadar sosyal yaşamın içinde ne kadar aktif olduğunu tespit etmek, kurdukları vakıfların içeriğini daha yakından tanımak adına konumuzda kadın tebaayı ve hizmetlerini konu edinmiş bulunmaktayız.

II. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmamızın ana kaynağını Bursa Şer'iyeye sicilleri içerisinde yer alan vakfiyeler oluşturmuştur. Şer'iyeye sicilleri genel tarih bakımından mühim olduğu gibi yerel tarih açısından da birinci derecede önemlidir. En önemli özellikleri de buldukları mahallin sosyal ve iktisadî hayatını mahkeme kararları olarak yazılı kaynak niteliği taşıdığından, Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî ve sosyal hayatını anlama ve anlamlandırma noktasında değerli belgelerdir. Bursa Şer'iyeye Sicilleri Osmanlı Devleti'nin en eski tarihli sicilleridir. Bu sicillerde fermanlar, beratlar vb. belgelerin yanında evlenme, boşanma, miras gibi aile hukukunu ilgilendiren kayıtlar, alacak-verecek davaları ve diğer mahkemeye intikal eden davalar gibi hayatın her alanıyla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bunlar arasında çok sayıda vakfiye de yer almaktadır. Şer'iyeye sicilleri pek çok konuda olduğu gibi vakıflar konusunda da en önemli ve birinci elden kaynak niteliğindedir. Vakfiyeler; vakfedenin malını verdiğini gösteren ve hâkimin vakfa dair hükmünü içeren belgelerdir. Mahkeme tarafından hazırlanan vakfiyenin aslı vakfi kuran kişi de bulunurken, bir nüshası da sicil defterine kaydedilmektedir. Vakfiye, vakıf hükmî şahsiyetinin tüzüğü mesabesinde olan ve farazi bir dava sonucu şer'î mahkeme tarafından tasdik edilen yazılı belgelere denir. Vakfiyeler şer'î mahkeme siciline geçmekle kat'ileşir, kurulan müessesenin nasıl idare edileceği, ne türlü masraflar yapılacağı, müessesede kaç görevlinin ne şekilde çalışacağı, bunlara ne kadar aylık verileceği, bu aylıkların nerelerden alınacak gelirlerle temin olunacağı ve nihayet bu müesseseden kimlerin ne şekilde istifade edeceği, birtakım kayıtlar ve şartlar ileri sürülerek uzun uzadıya vakfiyelerde ifade edilir.¹ Bazen vakfiyelerin sonunda vakfi amacı dışında kullanabileceklere yönelik beddualar da yer almaktadır. Ayrıca vakfiyelerin sonunda şahitler ve tarih kısmı da bulunmaktadır.

Çalışmamız kapsamında öncelikle dönemimizle ilgili 40 adet şer'iyeye sicili defteri taranmış ve kadınların te'sis ettiği vakıflara ait 75 adet vakfiye tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz vakfiyelerin bazıları içinde buldukları defterlerin (B105, B111 ve B130 nolu defterler) bazı bölümleri silik olması sebebiyle okunamamıştır. Okunamayan vakfiye sayısı on civarındadır. Bulunan vakfiyelerin 47 tanesinin dili Arapça olup geri kalanı Türkçedir. Bulunan vakfiyelerden Arapça olanların öncelikle tercümesi

¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3. B, C. III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 577.

yapılmıştır. Ardından vâkıf ve mevkûf tespit edilmiştir. “Kim, neyi, ne zaman, nerede, hangi şartlarda vakfetti?” soruları etrafında vakfiyelerden elde edilen bilgilerden yola çıkarak tasnife gidilmiştir. Vakıflar genelde birden çok hizmet alanına sahip olduğu için bir vakfiye bazen birkaç başlık altında da kullanılmıştır.

Vakıflarla ilgili genel bilgiler, vakfiyelerin değerlendirilmesi vb. hususlarda konuyla ilgili eserlerden istifade edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak vakıflar konusunun teorik kısımlarında Ziya Kazıcı'nın “İslamî ve Sosyal Açısından Vakıflar”, “Osmanlı Vakıf Medeniyeti”, “İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi” ve Erol Akı, Sevda Demirbilek'in “Sosyal ve Kültürel Hayatımızda Vakıflar ve İlgili Mevzuat”, Hamdi Döndüren'in “Günümüzde Vakıf Meseleleri”, Nazif Öztürk'ün “Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar” ve Ahmet Akgündüz'ün “İslam Hukuku'nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi” adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Tezimizde yer alan terimlerin açıklamaları ise Mehmed Zeki Pakalın'ın “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü” isimli eserlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Araştırmamızda, Bursa'da vakıf, kadın ve toplum konularının çalışıldığı yüksek lisans, doktora tezlerinden istifade edilmiştir. Bursa özelinde yapılan çalışmalardan Samettin Başol'un “Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları” ve “Vakfiyelere Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları” tezleri, Hale Demirel'in “Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları” çalışması, Fatma Kırçıl Akkoç'un “Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Vakıfları”, Kübra Abazi'nin “XVII. Asrın İlk Çeyreğinde Bursa'da Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıfların Kuruluş Amaçları ve İşleyişleri”, Esra Baş'ın “Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyılın Osmanlı Toplum Hayatında Kadın” adlı çalışmalarından elde edilen bilgilere tezimizde yer verilmiştir. Kaynaklarımız arasında İslam Ansiklopedisi'nin konumuzla ilgili maddeleri, Diyanet-Sen'in Vakıf ve Toplum dergisi, Vakıflar Dergisi'nin makaleleri ve birçok dergi ve makale, ansiklopedi maddeleri yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF VE KADIN

1.1. VAKFIN TANIMI, MENŞEİ, MAHIYETİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1.1. Vakfın Tanımı

Vakıf; Arapça “ve-ka-fe” mazi kökünden oluşan mastar bir kelimedir. “ Durma, duruş, durak, hareketten alıkoyma, ayakta bekleme, dinlendirme, hapsetme ²” gibi manalara gelmektedir. Buna göre vakıf, bir şeyi daimi olarak durdurmak, bir malı mülkiyetten çıkarıp menfaatini özel şartlara bağlı olarak ebedi bir biçimde, bir hayra tahsis ederek saklamayı ifade etmektedir³. Sözlüklerde çeşitli anlamları bulunan vakıf kelimesini incelediğimizde bu manaların birbirine benzediğini, özde bir olduklarını fark etmekteyiz. Köken bakımından Arapça olsa da Türkçede âdeta toplum ile bütünleşmiş bir kavramdır. Bir medeniyeti anlayabilmede kavramların oynadığı rol büyüktür. Konumuzun temelini oluşturan vakıf kavramı hakkında Ziya Kazıcı, “İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar” isimli eserinde şu tanımı yapmaktadır:

“Vakıf, menfaati insanlara ait olmak koşuluyla bir mülkü, Allah’ın mülkü hükmünde olmak üzere mülk olarak vermek ve mülk edinmeden alıkoymak ve men etmektir”⁴.

Yapılan tariflerden anlaşıldığına göre vakıf, menfaati insanlara has kılarak sahip olduğu mülkü Allah’ın(c.c.) rahmetini gözeterek kendi mülkiyetinden çıkarmaktır. Böylelikle incelediğimiz sicillerde de okuduğumuz üzere vakıftan dönüş yolunun da kapatılması bahsi artık o mülkün, vakfeden kişinin mülküyle bir bağlantısı kalmadığını ifade eder. Bu prensip vakfın devamlılığını sağlamada önem taşımaktadır. Dinimizde ayet ve hadislerle teşviki yapılan “infak” kavramının yansıması olarak da vakıfları değerlendirebiliriz.

² Mustafa İbn Şemseddin el-Karahisârî el-Ahterî, *Ahter-i Kebîr*, C. II, İstanbul, 1332 (1916), s. 438; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1314 (1896), s. 1495-1496.

³ Erol Akı, Sevda Demirbilek, *Sosyal ve Kültürel Hayatımızda Vakıflar ve İlgili Mevzuat*, 1. Basım, İstanbul, Alfa Yayınları, 1996, s. 3.

⁴ Ziya Kazıcı, *İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1985, s.27.

Yine bir tanıma göre vakıf, bir malın, sahibi tarafından kendi isteğiyle özel-şahsi mülkiyetinden çıkarılıp belli bir amaca tahsis edilmesidir. Yani bir başka deyişle; gerçek veya tüzel bir kişinin, kendi mâmelekine dâhil menkul veya gayrimenkulü yahut bunların gelirlerini ammeye faydalı olacak şekilde tahsis etmesidir⁵.

Vakfın, kullanım hakkının ve yararının kamuya tahsis edilmesi esastır. Bu yararın devamlı olarak sürmesi önem taşımaktadır. İslam hukukunda vakıf sürekli bir amaç için topluma tahsis edilmiştir. Vakıf kurumu bu özelliği ile İslam dininin yaşandığı topraklarda o toplumun sürekliliğini sağlama noktasında da toplum menfaatine katkı sunmuştur. İktisadî açıdan topluma destek olan vakıflar; evsizlerin, yoksulların, yolda kalmışların imdadına koşan sığınılacak birer liman olmuştur. Aynı zamanda vakıflar, toplumu koruyan maddî ve manevî anlamda irşad eden sistemin tarih boyunca yapıtaşlarından bir tanesidir⁶.

Vakfın sahih ve geçerli olabilmesi için vâkıf ve mevkûfât ile ilgili bazı şartlar gerekmektedir.

Vâkıf için şartlar;

Vâkıfın; beğenmediğinde geri dönemeyeceği, vakfettiği şeyden ötürü aciz duruma düşmeyeceği, akıl, baliğ, hür ve reşit olması, rızasının olması, vakıftan hayır ve sevap dışında herhangi bir kazanç ummaması gerekmektedir.

Mevkûfât ile ilgili şartlar;

Mevkûfâtın; mal getirici, vakfedildiği esnada vâkıfın mülkünde bulunması, belirli ve malum olması, asıl olan borç olmayan vb. özelliklere sahip olması gerekir. Vakıf müebbetir. Vakfedilecek bina ve ağaçların yıkılması gibi bir durum söz konusu olmamalıdır⁷.

Yukarıda saymış olduğumuz özellikleri taşıyan vakıf, sahih vakıf olarak isimlendirilir. Sıraladığımız özelliklerde geçen ve okuduğumuz vakfiyelerde sıkça kullanılan bazı terimler bulunmaktadır. Bu terimlerden ve vakfiyenin özelliklerinden

⁵ Akı, Demirbilek, a. g. e. s. 3.

⁶ Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", Ankara, *Vakıflar Dergisi*, S. 36 (2011), s. 26.

⁷ Pakalın, a. g. e.,s. 578-579.

kısaca değinmek yerinde olacaktır. Vakfeden kişiye vâkıf, vakfedilen şeye mevkuf, bir vakfin menfaatinden faydalanan kişiye mevkufun-aleyh, meşrutun- leh denilmektedir⁸.

Vakıf kurma işleminin şartlarından olan ve tesis edilen vakıfların kayıt altına alındığı vakfiyeler ise hukukî değerleriyle beraber, vakfedildikleri dönemin ekonomik, sosyal, idarî, dinî ve kültürel tarihinin incelenmesine yardımcı olmaktadır. Tarihte yer bulan önemli kişilerin yaşamlarını aktarma anlamında da önem taşımaktadır⁹.

Vakfiye: Bir vakfin kurucusu tarafından düzenlenen vakfin işleyişiyle ilgili resmî belgeye verilen addır. İlk olarak sözlü başlayan vakıf geleneğinde bazı aksaklıklar neticesinde vakıf şartlarının yazılarak belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylelikle vakfiyeler oluşmuştur. Vakfiyelerde, vakfin nasıl idare edileceği, nerelere ne gibi harcamalar yapılacağı, kaç kişinin çalışacağı, bunlara ne kadar maaş ödeneceği, harcamaların hangi gelirlerle karşılanacağı, vakıftan kimlerin ne şekilde faydalanacağı gibi hususlar açıklanmaktadır.

Vakfiyeler genellikle; mukaddime, asıl metin ve hatime kısımlarından oluşur. Hamdele ve salvelenin ardından vâkıfın adı, unvanı zikredilir. Hayrat sahibinin dindarlığına atıf yapılır. Asıl metinde vakfedilen arazi ve gayrimenkullerin özellikleri sınırları tarif edilir. Vakfin nasıl işletileceği, vakıftan kimlerin istifade edeceği, vakıf işleriyle kimin ilgileneceği yani mütevellinin kim olacağı açıklanır. Hâtime kısmında ise ayet ve hadisler yazılır. Vakfiyeyi bozmaya veya vâkıfın koyduğu şartları değiştirmeye teşebbüs edeceklere beddua edilir. Metnin sonunda şahitlerin adları kaydedilerek kadının onayı ile sicile geçer. Böylelikle hukukî geçerlilik kazanır¹⁰.

“Mal odur ki, hayra sarfoluna” (Aşıkpaşazâde) düsturuyla yardımseverliğin, yaratılmışa gösterilen merhamet duygusu, diğergamlık yani îsar etme duygusu, adalet gibi hislerle muhtaç olana el uzatmanın hem dünyevî hem de uhrevî kazançlarının olduğunu yaşarken fark etmiş olan insanlar gerek dinî gerekse ahlakî değerlerinden ivme alarak vakıflar kurmuşlardır. Birey ve devleti bütün kılan, sosyal dengeyi sağlayan vakıflar devletlere medeniyet kurma yolunda maddi ve manevî katkılar sunmuştur.

⁸ Pakalın, a. g. e., s. 580.

⁹ Ufuk Gülsoy vd., *Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar*, İstanbul, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, 2012, s. 52.

¹⁰ Hacı Mehmed Günay, “*Vakfiye*”, *DİA*, C. 42, Ankara, 2012, s. 465-466.

1.1.2. Vakfın Menşei

Vakıf anlayışı sosyal, iktisadî, dinî, hukukî boyutları olan bir anlayıştır. Geçmişten günümüze kadar birçok toplumda farklı uygulama biçimleriyle varlığını koruyan vakıfların menşei itibariyle ilk izlerine Babil, Eski Mısır, Eski Yunan ve Orta Asya Türk toplumlarında rastlanmaktadır¹¹. İnsan varlığının benliğinde daima mevcudiyetini muhafaza etmiş bulunan hayır ve şer isteme hissi, içinde yaşadığı cemiyetin icap ve zaruretleri ve medeniyet seviyesi ile yakından ilgili bulunmaktadır¹². Yaratılmışların en şerefli olan insanda iyiliği veya kötülüğü seçme temayülleri bulunmaktadır. Bu temayüller kişinin yetiştiği ortamdan, kültürden etkilenmektedir. Çevresel faktörlerle beraber değerlendirildiğinde; insan benliğinde olan iyiliği yüceltme, kötülüğü yapmama hissi dinlerin de etkisiyle insanı kuşatır. Evrensel olarak baktığımızda insanlığın büyük kısmının iyiliğin devam etmesi gerektiğini talep ettiğini görürüz. Toplumların refahına, devamlılığına katkı sunan iyiliğin gözle görülür hale geldiği vakıfların farklı isimler altında dahi varlığını asırlardır koruması bu talebin sonucudur. İşte bu ortak değer, vakfın menşei tarih olarak eskiye dayandırmaktadır.

Toplum bireylerden oluşmaktadır. Bireyin mutluluğu sağlanmadıkça toplumun mutluluğu ve huzurundan bahsedilemez. Paylaşma ve birlik ruhuna sahip insanların ortak gayelerle oluşturduğu vakıflar, iyilik yapan insanı huzurlu kıldığı gibi ihtiyacı giderilen insanı da mutlu etmektedir. Bu mutluluk, huzur elbette topluma da yansımaktadır¹³. Vakıfların dinî amaçlar doğrultusunda ortaya çıktığı savunulmakla beraber çeşitli kısımlara ayrılmasının daha sonraları olduğu söylenmektedir. Eğer dinler tarafından ortaya çıkan bir olgu olduğu söyleniyorsa bilinmelidir ki dinî olan konularda birtakım kurallar bulunmaktadır. Maddî ve manevî ihtiyaçların karşılanmasında rol oynayan vakıfların, dinî gayelerle başlaması muhtemeldir diyebiliriz.

¹¹ Ali Rıza Abay, Yasin Akyıldız, “*Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme*”, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Yalova, 2017, s. 141.

¹² Bülent Köprülü, “Tarihte Vakıflar”, Ankara, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 3-4 (1951), s. 479.

¹³ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1986, C. XIII, M.E.B. Yayınları s. 153-154.

Bazı tarihi söylemlerde ve eserlerde ilk vakfın dinî gayelerle ortaya çıkmış olduğu, zamanla insanî, medenî ve içtimaî olarak çeşitli kısımlara ayrıldığı savunulmuştur¹⁴.

İslamiyet'in yayılmaya başladığı ilk yıllarda yardımlaşma, infak olarak karşımıza çıkan, tam anlamıyla müessese halini almamış fakat dinin yayılması ve farklı kültürlerle etkileşim durumlarını tecrübe etmesiyle vakıf müessesesi mütakâmil bir şekle ulaşmıştır. İslam dininin temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde yer alan teşviklere bakarak vakıf kültürünün İslam dünyasında yayılmasında ne kadar önemli bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır.

1.1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm

İslam'daki yardımlaşma ve dayanışma ilkesi, ilahi hukukun üstünlüğüne dayanmaktadır. Allah Teâlâ insanlığa yol gösterici olarak Resûlullah'a indirmiş olduğu yüce kitabında insanın kâmil anlamda insan olabilmesini bildiren ayetler göndermiştir. Kur'ân-ı Kerîm inananlara nasıl yardımlaşacağını öğütlerken bunun pratik örneğini bizzat Peygamberimiz Hz. Muhammed'in hayatında da görmekteyiz.

“Vakıf” terimi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Fakat vakfın işlevini içeren yardımlaşma ve dayanışma ve topluma hizmet birçok ayette teşvik edilir. Vakıf teriminin kelime olarak Kur'ân'da olmaması vakfın kaynağının ne olduğu gibi soruları beraberinde getirmiştir. Kaynağının Kur'ân-ı Kerîm olmadığını savunanlar olduğu gibi, vakfın tarihi gelişimini yorumlayanlar ise Kur'ân-ı Kerîm'i kaynak göstermişlerdir¹⁵. Yardımlaşmanın temel niteliklerini, mahiyetini, kaidelerini ayet-i kerimelerde bulmak mümkündür.

Öncelikle infak, sadaka, karz-ı hasen, in'am, iâne, teâvün, nusret, ensar, tesânüd, tevâsul, ülfet, ihsan, it'am, hayırda yarışmak, düşkünleri gözetmek, yolda kalmışa yardım etmek gibi kavramlar incelenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de vakıf müessesesinin önemini ifade eden ayetler tespit edilip, vakıf kapsamında incelenmeye çalışılmıştır.

“...Mescid-i Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah

¹⁴ Kazıcı, a. g. e.,s. 45.

¹⁵ Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, 1. B., Ankara, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, 1983, s. 44.

ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir”¹⁶ mealindeki Mâide sûresinin 2'inci âyetinde, kötülük yapan kimselere karşı içimizde oluşan öfkenin intikam yoluyla peşine düşülmemesi belirtilmektedir. Eğer üzerinde anlaşılacak bir konu var ise bunun iyilik ve takvâ üzerinde olması esastır. Ahlâkî olan ölçüt budur. İntikam ve saldırganlık duygusu cahiliye asabiyetine aittir ve reddedilmektedir. Burada câhiliye devrindeki kabileci yardımlaşma tutumu eleştirilmekte ve iyiliğin herhangi bir ayrıma gitmeden, ötekileştirmeden kendinden olana da olmayana da yapılmasının önemi vurgulanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de birr ve teâvün bir taraftan teşvik edilirken, bir taraftan da buna karşı gelenlerin hali anlatılır. Mekke müşriklerinin hazcı, bencil ve maddeci tutumları eleştirilerek yetimlere ve ihtiyaç sahiplerine karşı göstermiş oldukları tavır eleştirilmektedir. Ceza gününe vurgu yapılmaktadır. Ve uyarıları dikkate almayan inkârcıların halleri sapkınlık olarak ifade edilmektedir¹⁷.

Bakara suresinde ibadet, ahlâk, muâmelâta dair çeşitli düzenlemeler ile birlikte hükümler ifade edilmektedir. Ayette geçen infak kavramının açıklayıcısı olarak ayetin meâlini ve tefsirini bilmek konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır. “*Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir*¹⁸” mealindeki ayetin tefsirine baktığımızda şöyle bir sonuca ulaşılabilir; Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve diğer kaynaklarda geçen hayır kelimesi, genellikle maddî anlamda yapılabilecek yardımlar bütünü olarak anlaşılıyordu. Müslümanları yardımsever olmaya davet eden bu kavram Müslümanları birbirine bağlamıştı. Birlik ve beraberlik ruhunu geliştirmişti. Bunun yansımaları devlet teşkilatlanmasında da etkili olmuştu. Vakıf müessesesi ile başlayıp kurulan yetimhaneler, şifahaneler, aşevleri, camiler, hanlar ile hayır kurumları çeşitlenmiştir¹⁹. Ayetten anlaşıldığı üzere asıl olan hayır yapma arzusunun dinamik halde kişide bulunmasıdır. Bu sebeple, halka yapılacak hizmetin Hakk'a yapılan hizmet kadar değerli olduğu bilinci vakıf kurarken dikkate alınan unsurlardandır.

¹⁶ Mâide, 5/2.

¹⁷Mustafa Çağrı, “Yardımlaşma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013, C. 43, s.332.

¹⁸ Bakara, 2/215.

¹⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4. b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, c. 3 s.338.

“Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah’ın size verdiklerinden O’nun için harcama yapın. Kafirler zalimlerin ta kendileridir”²⁰. Dünya hayatında insanoğlunun ihtiyaçları bitmemektedir. Sahip olduğu maddî imkânlar ölçüsünde bu ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Ya da araya bir aracı koyarak ulaşmak istedikleri şeye ulaşırlar. Oysa ahiret hayatı, ceza günü öyle değildir. Orada sadece dünya hayatında yapılan iyiliklerin faydası bulunmaktadır. Bu sebeple hayrı yaparken asıl umulması gereken Allah rızasıdır.

“Allah için harcama” şeklinde çevirdiğimiz infak “O’nun rızâsı dışında bir karşılık beklemeden harcamak” demektir. Eğer ibadet maksadıyla şartlarına uygun yapılırsa zekât olur, sadaka olur, kurban olur; aile veya akrabalardan ihtiyaç sahibine yönelik olursa nafaka olur. İnfak ise bunların ötesinde tanımlanmaktadır. Ayrıca vakıflar ile ilgili temel ayet kabul edilen, Âl-i İmrân suresinin 92’inci ayetinde yer alan “Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe gerçek birre ulaşamazsınız”²¹ ilahî düsturu, gerçek infakın ihlasla ve insanoğlunun sevdiği şeylerden feragat ederek olabileceğine işaret etmektedir. Fakir, yoksul, ihtiyaç sahibi, yolda kalmış olan insanların sıkıntılarını gidermek zengin Müslümanların üzerine zekât, kurban ve sadaka ibadetleriyle birer sorumluluk olarak verilmiştir. İslamiyetin yayılmaya başladığı coğrafyalarda yukarıdaki satırlarda yer verilen ayetlerin müjdesine ermek amacıyla Müslümanlar hayırda tarihin her evresinde öncü olmaya gayret etmişlerdir. Bunu bir medeniyet haline getirerek ivmesini Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerden alan birçok sistem oluşturmuşlardır. Vakıfları da işlevlerini göz önünde bulundurduğumuzda bu sistemin bir parçası olarak tanımlamaktayız.

1.1.2.2. Hadisler

Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’den sonra dinin bir diğer kaynağını hadisler oluşturmaktadır. Hadis, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerine verilen addır²². Allah elçisinin hayatıyla Müslümanlara örnek olmuştur. Söylemleri ve eylemlerindeki tutarlılıkla İslam ile başlayan sosyal değişimin temelleri atılmıştır. Hırsızlık, çapulculuk, içki, fuhuş gibi ahlâka aykırı hareketler terk edilmiş, bunun yerini, insanları

²⁰ Bakara, 2/254.

²¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerim Türkçe Meali*, İstanbul, Kahraman Yayınları, 2006, s. 47.

²² Selman Başaran, Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 5. b., Bursa: Emin Yayınları, 2013, s. 12.

ve toplumları manen yücelten güzel ahlâk almıştır. Ayet ve hadislerin etkisiyle Müslümanlar arasındaki birlik ve dayanışma yine Allah'ın Elçisi'nin (s.a.v.) öğütleri doğrultusunda yaygınlaşmıştır²³.

Resûl-i Ekrem insanın vefatıyla amellerinin kesileceğini, bunun üç istisnasının bulunduğunu, ilk olarak sadaka-i câriye (geride devam edecek bir sadaka) bırakması olduğunu ifade etmiştir²⁴. O şöyle buyurmuştur; “*İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak devam eden sadaka, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden evlat bırakanlardan kesilmez*”²⁵. Medine'deki bazı araziler ile Fedek ve Hayber hisselerinin bir kısmını da Müslümanların yararına sadaka haline getiren Hz. Peygamber'in zarûret için kullanılan binek hayvanı ve silahı dışında bıraktığı şahsi bir malı olmadığı bilinmektedir. Kendisine hediye gelen şeyleri dahi infak etme özelliği olan Efendimizin bu halini görenler sünnet olarak uygulamada da peygamberimizi örnek almışlardır. Bu arzu ile Ashâb-ı Kirâm başta olmak üzere birçok infak yapılmıştır. Cabir bin Abdullah adlı sahâbi şu sözleriyle bu durumu özetlemiştir: “Ben, Muhacir ve Ensardan mal ve kudret sahibi bir kimse bilmem ki vakıf ve tasaddukta bulunmuş olmasın”²⁶.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) teşvikleri ve örneğiyle Müslümanlar arasında yayılmaya başlayan vakıf kültürü İslam fetihleriyle beraber fethedilen İslam beldelerine de birer prototip oluşturmuştur. Vakıf kültürünün yayılmasıyla ihtiyaç sahipleri, yolda kalanlar, ilimle uğraşanlar vb. aklımıza gelebilecek birçok alanda insanlar zorluklar karşısında İslam şehirlerinde ihtiyaçlarını vakıflar aracılığıyla gidermişlerdir. Yolda kalmışa barınak, ilim talebesine kalacak yer ve burs, ihtiyaç sahibine geçimlik olarak başlangıçta küçük adımlarla atılan vakıf medeniyetinin temeli ayet ve hadislerdeki teşvik ile büyük atılımlara kavuşmuştur.

²³ Başaran, Sönmez, a. g. e., s. 26-27.

²⁴ Günay, a. g. m., s. 476.

²⁵ Müslim bin el- Haccac, İmam Ebu Hüseyin el- Kuşeyrî en- Nisaburî, “Vasiyye”, Sahih-i Müslim, Beyrut 1329.

²⁶ Ömer Hilmi Efendi, *İthâfû'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Ahkâf*, Ankara, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, 1977, s. 10.

1.1.3.Vakfın Mahiyeti

Hz. Peygamber'in öğütlerinden biri olan sadaka-i cariye uygulamasının en güzel şekli vakıf kurmaktır. Bu hayrı işleyen kimsenin ölümüyle bile hayır kapısı kapanmaz²⁷.

Vakıf; insanların iyilik duygularıyla kurulan, süreklilik arz eden tüzel kişiliğe sahip hukuki ve sosyal bir müessesedir. Kişinin sadece kendini düşünmesi, toplum içerisinde olduğu gibi dinde de hoş karşılanmayan bir durumdur. İslamiyetin yayılmasıyla beraber gelişmeye devam eden vakıflar; asırlarca İslam ülkelerinde sosyal, kültürel bilhassa ekonomik anlamda yaptıkları hizmetlerle toplumu manevî anlamda da etkilemiştir. Yardımseverlik ve dayanışmayı örf, âdet, gelenek ve törelerinde yaşatan Türkler, İslamiyetle beraber diğer toplumlara da örnek teşkil eden faaliyetlerde bulunmuşlardır²⁸.

Vakfın, sosyal anlamda mahiyetini ele aldığımızda şu kanıya varırız: Vakıf fakirleri kalkındırmak, ekonomilerini desteklemek noktasında insanları çaresizlikten kurtarır. Bu da vakfa ait özel bir mahiyet arz etmektedir. Ayrıca, kişi mirasçılara bir şey bırakmayıp hayatta iken malını vakfedebilmektedir²⁹. Vakıf el ele vererek bir toplumun birleşmesine, kaynaşmasına da katkı sunmaktadır. Halk ile devlet arasında kurulan bir köprüdür³⁰.

Vakıfların kuruluş amaçları; imar, yurdu müdafaa, sosyal dengeyi koruma gibi medeniyetin oluşmasındaki önemli unsurları da içermektedir. Klasik olarak yol, köprü, han, hamam, kütüphane, çeşme, aşevi, hastane gibi bildiğimiz vakıflar dışında kuruluş amacı farklı ve ilginç olan vakıflar bulunmaktadır. Örneğin; evlenecek kızların çeyizine yardım, hapse giren borçlu kişilerin borcunu ödeme, yaşlılara elbise dağıtımını, meyve yedirilmesi, bahar geldiğinde çocukları gezdirmeye, öğrencilere ders araç gereci yardımı gibi birçok hizmet yapılmıştır³¹. Bu durum Müslüman toplumun ahlakını da göstermektedir. Ekonomik anlamda elinde para bulunduran kişiler servetlerini vakıflar aracılığıyla yeni istihdam ortamları oluşturmuşlar ve ülkenin gelişmesine katkı

²⁷ Mevlüt Çam vd., *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018, s. 3.

²⁸ İlhan Akbulut, "*Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi*", *Vakıflar Dergisi*, S. 30, Ankara, 2007, s. 63-64.

²⁹ Şakir Berki, "*Vakfın Mahiyeti*", *Vakıflar Dergisi*, S. 8, Ankara, 1969, s. 2-3.

³⁰ Halim Baki Kunter, "*Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd*", *Vakıf Dergisi*, C.1, Ankara, 1938, s.104.

³¹ Kunter, a. g. m., s. 104-105.

sunmuşlardır. Vakfiyeler ile çalışanların iş güvencesi de koruma altına alınmıştır. İyi çalıştığı ve görevini suistimal etmediği müddetçe bütün çalışanların işi devamlıdır. Bu yönüyle çalışma hayatına vakıfların katkısı olmaktadır³².

1.1.4. Vakfın Tarihi Gelişimi

Toplumun maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılayan vakıf müessesesinin nasıl ortaya çıktığı konusunda bilim insanları farklı birtakım görüşler öne sürmüşlerdir. Vakfi, dinî inancın tezahürü olan yapılar şeklinde tanımlayanlar, vakfi İslamiyetle beraber ortaya çıkan bir müessese olduğunu ifade etmektedirler. Hz. Muhammed'in Fedek arazisini ve ashabından önde gelenlerin kıymetli arazilerini insanların hizmetine tahsis etmesi vakıf müessesesine İslamî bir kimlik kazandırmıştır. Bazı araştırmacılar ise İslamiyet' den önce var olduğu fikrini savunurlar. Eski Türklerde, Roma ve Bizans'da da var olduğunu beyan etmektedirler. İnsanın yerleşik hayata geçmesinin vakfın oluşumunda önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Şehirlerin imar edilmesi de vakfın oluşumuna katkı sunmuştur. Bu konuya dair yer alan görüşler şu şekildedir; imar faaliyetleri ile köylerin, kasabaların ve nihayetinde şehirlerin oluşmasıyla topluluklar bu sosyal yaşam merkezlerine gelip yerleşik hayata geçmişlerdir. Buralarda çeşitli müesseseler oluşturmuşlardır. Vakıfların etrafında da oluşan bu yapılar yeni yerleşim alanlarının oluşmasını sağlamıştır³³.

*“Vakıfların tarihini, ne zaman, nasıl ve nerede başladığını anlamak için, tarihin derinliklerine inmek gerekmektedir. Öncelikle, İslam'dan önce hukukî bir müessese olarak vakıf oluşumu bulunmamaktaydı. Vakıf fikri aktif olarak vardı. Eski mabetler, çeşmeler, hanlar bulunmaktaydı. Kısacası kamunun kullanımına uygun alanlar vardı. Bunların varlığı bizlere eski medeniyetlerde de vakıf fikrinin aktif olarak bulunduğunu göstermektedir”*³⁴. Ali Himmet Berki'nin bu yorumundan anlaşılan İslamiyet öncesi vakıf müessesesinin “hukuki anlamda” varlığından kesin olarak bahsetmek mümkün değildir. Fakat işlevi açısından vakıf gibi olan yapıların varlığından söz edilebilir. Bu belirsizlik sebebiyle, bilim insanları vakfın kökeni konusunda görüşlerini farklı tarihler

³² H. Hüsnü Koyunoğlu, “Sosyal Politika Aracı Olarak Osmanlı ve Günümüz Vakıfları”, *Sivil Toplum Dergisi*, S. 15, Eylül, 2006, s. 34-35.

³³ Mehmet Şeker, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, s.137-138.

³⁴ Ali Himmet Berki, “Vakıfların Tarihi Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faydeler”, İstanbul, *Vakıflar Dergisi*, S. 6, 1965, s.9.

ve olaylar üzerinde inşa etmektedirler. Örneğin, daha önce de bahsettiğimiz vakıf müessesesini İslamiyet'ten önce yaşamış olan eski Türklerden kaynaklandığını ileri süren görüş, buna örnek verilebilir. Ancak İslamiyet'ten önceki Türklerin tarihini incelediğimizde vakıf müessesesiyle ilgili çok fazla bilgiye ulaşamamaktayız. Vakıf, İslam dinine özgü bir müessese olmadığı gibi, Türklere has bir müessese de değildir diyebiliriz. Vakıf kurmak, insanlığa fayda sağlamak, insana, hayvana, canlıya, doğaya güzellik sunmak, iyi insanların yapacağı eylemlerdendir. Bu düşüncede olan insanlar ise hukukî manada değil de fiilî manada vakıftan söz etmektedirler³⁵.

Müslümanlar Resulullah'ın vakıf kurma konusundaki sünnetini örnek alarak vakıf kurmaya devam etmişlerdir. İslam ülkelerinin çoğunda da vakıflar bu sebeple çok fazladır. Vakıflar fonksiyonel özellikleri çok olan kurumlardır. Bu sebeple hizmet yelpazeleri de geniştir. Malî anlamda imkânı olan Müslümanlar tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de böyle bir müessese kurmak için gayret etmektedirler³⁶.

1.1.4.1. Eski Türk Hukukunda Vakıf

Eski Türkler, varlığı milattan önceye dayanan bir topluluktur. Buldukları coğrafyalarda birçok dinî tecrübe yaşamışlar veya bu dinî tecrübelerle karşılaşmışlardır. Türkler; Musevîlik, Hıristiyanlık, İslamiyet, Şamanizm, Budizm gibi din ve inançlarla etkileşim halinde olmuşlardır. Bu dinlerde ve inançlarda vakıf var mıdır, var ise nasıldır? vb. sorular için kısaca şunları söyleyebiliriz.

Hıristiyanlıkta vakıflar, halka değil kiliseye aittir. Vakıfların vereceği hizmetlerden din adamları yararlanırdı. Budist inancında da vakıflar yine Budist din adamlarına tahsis edilmiştir. Bu yönüyle Hıristiyanlıkla benzerlik taşır. Göktanrı inancında ise durum Hıristiyanlık ve Budizm ile benzerlik gösterir. Bâbil'de kurulan dinî bir vakfın tanrı Şaarum ile tanrıça Şallat için inşa ettirildiği bilgisine ulaşmaktayız. Burada oturacak kişi ise bir rahip olacaktır. Hazırlanan vesikada bu şartlara uymayanlara yapılacaklar yer almaktadır. Vakıf şartlarına uymayanlara yapılacak muamelenin zikredilmesi İslam vakfiyeleri ile benzerlik göstermektedir³⁷.

³⁵ Akı, Demirbilek, a. g. e., s.12-13.

³⁶ Kazıcı, a. g. e., s. 12-13.

³⁷ İsmet Kayaoğlu, "Vakfın Menşei Hakkında Görüşler", Ankara, *Vakıflar Dergisi*, S. 11 (1978), s. 50.

Vakıf kurmak için, yerleşik hayat ve özel mülkiyet gerekmektedir. Eski Türklerde yerleşik hayata ilk geçen Uygurlardır. Fakat özel mülkiyet hakkı olmadığı için herhangi bir vakıftan söz edilememektedir. Vakfa işlev yönüyle benzeyen yapılar inşa edilmiş olabilir fakat hukukî bir geçerlilik arz etmediğinden bu yapılara vakıftır denilemez. Türkler genellikle göçebe yaşadığı için bu dönemle ilgili vakıf örneği bulunmamaktadır³⁸.

Uygur Türklerinin yerleşik hayatı benimsemiş olmaları ve mabede bağlı bir rahipler teşkilatına sahip olan Buda dinini benimsemeleri sebebiyle vakıf müessesesinin kökeninin Uygur Türklerine kadar uzandığı söylenebilir. Fakat vakıf kurumunun bir toplumda oluşabilmesi için sadece yerleşik bir topluluğun bulunması yeterli olmayıp, bu toplulukta özel mülkiyetin de tanınmış olması; hatta bunun sadece bir aileye yetecek küçük bir arazi parçasından, ev ve silah gibi eşyadan daha geniş ölçüde tanınmış olması gerekmektedir. Aslında, eski kavimlerde bir tapınak ve din adamları teşkilatını ihtiva eden dinlerin etkisiyle vakfa benzeyen birçok müessese oluşturulmuştur. Ancak bunları vakıf ile karşılaştırırken, dikkatli olmak gerekmektedir. Çünkü Uygurlarda ve göçebe olarak yaşayan Türk topluluklarında gerçek yani hukuki anlamda bir vakıf müessesesine rastlanılamamıştır. Orta Asya'nın bozkırlarında göçebe bir şekilde yaşamış Türk topluluklarının sosyal hayatları hakkında yeterli bilgiye sahip olunamadığı için bu döneme ait somut bir vakıf örneği vermek de mümkün olamamaktadır³⁹.

1.1.4.2. Roma Hukukunda Vakıf

İslam hukuku sisteminin, Roma hukuku ve Musevîlik ile ilgisi bulunduğunu iddia eden Gatteschi, vakıf sistemini de Müslümanların taklit yoluyla tesis ettikleri görüşünü savunmaktadır⁴⁰. Hukuk sistemlerinde benzer olan uygulamalar kültürel etkileşim yoluyla başka kültürlerde de uygulanabilir hâle gelebilir. Artık o hukukun bir parçası sayılır. Fakat İslam hukuku ile Roma hukuku arasında böyle bir durum söz konusu değildir. Gatteschi'nin bu bakış açısı oryantalistlerin genelinin yaptığı yorumlarla benzerlik taşımaktadır⁴¹. Vakıf ve hukuk arasındaki bağlantıyı dikkate alarak

³⁸ Kayaoğlu, a. g. e., s. 50.

³⁹ Akı, Demirbilek, a. g. e., s. 14-15.

⁴⁰ Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti Ve Tarihi Tekâmülü", Ankara, *Vakıflar Dergisi*, C. 2, 1942, s.7.

⁴¹ Saffet Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 4. b., İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014, s. 73-74.

Roma vakıfları hakkında şu yorumu yapabiliriz; Roma vakıflarında tüzel kişilik özelliği yoktur. Bu özellik Hıristiyanlığı resmi din olarak ilan etmeleriyle oluşmuştur⁴².

Bir yorumda şu şekilde yapılabilir; vakıflarda devamlılık özelliği asıl olduğu için Türk-İslam devletlerindeki düzen Roma vakıflarında oluşmamıştır.

1.1.4.3. Bizans Hukukunda Vakıf

Bizans hukukunda vakıf konusunu araştırırken karşılaştığımız olduğumuz tartışmalar genellikle Roma hukukunda vakıf konusunu ele alırken karşılaştığımız yorumlarla benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik insanın olduğu her yerde birtakım benzerlikler olması kadar normaldir.

Vakıf müessesesinin ilk örneklerinin Bizans kaynaklı olduğunu iddia eden hukukçular bulunmaktadır. Marcel Morand ile H. Becker Suriye'nin Bizans'a ait olduğu dönemlerden kalan vakıf gibi uygulamaların Müslümanlar eliyle devam ettirildiğini belirtmişlerdir. M. Morand, Bizans ve İslam hukukunu şöyle karşılaştırır;

Bizans hukukunda, bir kişi vakıf amaçlı bir müessese tesis edeceğinde devletin iznini alır. Fakat bu herhangi bir kayıt altına alınıp vesika şeklinde yazılmaz. İslam hukukunda ise, vâkıfın isteği ile kurduğu vakıfta, hukukî şahsiyet kendiliğinden doğmaktadır⁴³.

Bizans hukukunda kiliseye ait mal varlıkları satılması, değiştirilmesi ayrıca 20 seneyi aşacak şekilde kiraya verilmesi yasaklanmıştır. İslam hukukunda da vakıflara ait mal varlıklarının satılması, değiştirilmesi yasaktır. Fakat, kiraya verilmesinde süre konusunda hukukçular arasında farklı görüşler bulunur. Bu konuda esas olan kira süresinin az tutulması gerektiği görüşüdür⁴⁴.

Özet olarak, Türk vakıf sistemini incelerken tarih akışı içerisinde vakfın İslam'da, Hıristiyanlıkta ne gibi anlamlar barındırdığını bilmek gerekir. Bu anlamlar bilinirse farklılıklar da tespit edilebilir. Örneğin Hıristiyanlıkta kilisenin ayrı bir hukuki

⁴² Akı, Demirbilek, a. g. e.,s. 15-16.

⁴³ Köprülü, a. g. m., s. 8.

⁴⁴ Köprülü, a. g. m., s. 8.

kişiliği vardır. Kilise manevi bir kişilik olduğu için kurduğu vakıflar da bu manevi kişiliği ifade eder. İslam'da ise vakıflar hukukî olarak tüzel kişiliğe sahiptir⁴⁵.

1.1.4.4. İslam Hukukunda Vakıflar

İslam hukukunun temeli Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle dayanmaktadır. İslam hukuku sivil bir çabanın ürünüdür. Meseleci yönleme bağlı bir gelişim göstermiştir. Özgün sistematığının bulunması İslam hukukunun en önemli özelliğidir⁴⁶. İslam hukukunda tam edâ ehliyetinin şartlarını taşıyan kimseler, bir başkasından izin almaksızın mallarıyla diledikleri şekilde tasarrufta bulunabilirler. Bu ehliyet, ergenlikte temyiz ile başlayıp, buluş ve rüşd ile tamamlanmaktadır. Kişi böylelikle hak ve borç sahibi olabilir. Bu konuda erkek ve kadın eşittir⁴⁷. Bu hak kadın evlendikten sonra da aynı kalır. Kısacası, İslam hukukunda eşler arasında tam bir mal ayrılığı esası bulunmaktadır⁴⁸. Bu özellikler neticesinde İslam bilginleri arasında bazı yorumlamalar getirilmiştir. Bu farklı yorumlar sonucunda mezhep oluşumları başlamıştır. Dinî ve sosyal hayatta karşılaşılan sorunların çözüm merkezi haline gelen adeta canlı bir ögesi olan mezhepler hayata dair pek çok konuda Müslüman halka dini uygulama pratiği sunmuştur. Elbette sosyal hayatta dünden bugüne var olan vakıflar hakkında da işleyiş, mahiyet bakımından birtakım esaslar belirtmişlerdir.

İmam-ı Azam ve diğer mezhep imamları Kur'ân'daki miras âyetlerinin çiğnenmemesini gözetmişlerdir. İmam-ı Azam vakıf müessesesi kurulabileceğini fakat bunun bir gereklilik olmadığını, kurulsa dahi âriyet kabilinden olacağını söylemektedir. Buna göre vakfedilen mal vâkıfın mülkünden çıkmaz, kişi dilediği zaman vakıftan geri dönebilir. İmam-ı Azam'ın bu görüşü vakfı bir müessese olarak gördüğüne işarettir. Onun öğrencisi, İmam Ebû Yusuf ise vakıf tesisini bir olaya dayanarak kabul etmektedir. Kendisi bir hac sırasında Medine'deki İslâm vakıflarını görür ve bu kurumun İslâm ümmeti için çok faydalı olacağına inanır. Böylece onun görüşleri doğrultusunda Hanefî Mezhebi'ndeki vakıf esasları kurulmuştur. Şâfi, Ebû Hanîfe'den farklı bir görüşe sahiptir. Şâfi vakfın, mülkiyet olarak vâkıfın ve varislerinin

⁴⁵ Zekâi Baloğlu, “Çağlarboyu Vakıf Geleneği Olan Bir Ülkede Yeni Bir Millî Yaklaşım”, *Türk Vakıfları*, Editör: Zekâi Baloğlu, İstanbul, Mas Matbaacılık, 1996, s.6.

⁴⁶ Köse, a. g. e., s. 26.

⁴⁷ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul, Nesil Yayınları, 1996, C. I, s. 237-238.

⁴⁸ Karaman, a. g. e., c. I, s. 287-289.

olamayacağını söyler. İmam Şâfi ve Ahmet b. Hanbel'e göre devamlı ve kesintisiz hizmete sunulan vakıf, vâkıfın mülkünden çıkmaktadır. Mâlikîler ise vakfın, vâkıfın ve vârislerinin mülkünden çıkmayacağı görüşündedir⁴⁹.

Toplumda kadınların, kendilerine ait mallar üzerindeki tasarruf hakkının olmadığı, bu hakkın babasının veya eşinin elinde olduğuna dair yanlış bir kanaat bulunmaktadır. Kadınların erkekler kadar ekonomik hayatta olmayışı, hukuken onların bu haklarının ellerinden alındığını göstermez. Şer'iyeye sicilleri üzerinde yapılan araştırmaları incelediğimizde, kadınların kendi mallarından bizzat harcamalarda bulduklarını görürüz⁵⁰. İlerleyen bölümlerde kadınların kurmuş oldukları vakıflarda bunun örneklerini göreceğiz.

Vakıf çeşitleri ikiye ayrılmaktadır. Mülkiyet bakımından vakıflar sahih ve gayr-i sahih vakıflardır. Sahih vakıfta kişi kendi mülkünde bulunan mallarını vakfetmektedir. Gayr-i sahih vakıf ise mülkiyeti devlete ait bir malın yararının veya tasarrufunun yönetici kimsenin izni ile belirli bir amaç için kurulmasıdır⁵¹.

Yararlanan kişiler açısından da vakıflar; hayrî ve zürri vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır. Hayır amacıyla kurulan vakıflara hayri vakıflar denir. Zürri vakıflar ise vâkıfın soyundan gelen zengin ya da fakir ayrımı yapılmayan kimseleri kapsar. Vâkıfın ve yakınlarının soyu kesildiğinde vakfedilen şey her ne ise yararı sadece fakirlere sunulacak şekilde vakfedilir. Kendilerinden yararlanılma şekilleri açısından vakıflar ise aynıyle faydalanılanlar ve aynı ile faydalanılmayanlar olarak ikiye ayrılır. Aynı vakıflardan insanlar doğrudan faydalanır. Aynı ile faydalanılmayan vakıflardan ise dolaylı olarak faydalanılır. Genellikle bunlar gelir getirici işlevi olan vakıflardır⁵².

1.2. OSMANLI SOSYAL VE İKTİSADÎ HAYATINDA KADIN VE VAKIFLAR

Osmanlı'da kadınlar İslam hukukunun kendisine sağladığı miras ve mehir alma gibi haklarını kullanarak kendi menfaatlerine uygun gelirler elde etmişlerdir. Bu gelirler ile hem geçinebilmişler hem de diledikleri gibi tasarrufta bulunmuşlardır. Kadın evlilik

⁴⁹ Kayaoğlu, a. g. m., s. 53.

⁵⁰ Mehmed Âkif Aydın, "Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, C. 24, s. 88.

⁵¹ Kazıcı, a. g. e., s. 91-92.

⁵² Günay, a. g. m., s. 478.

durumunda da miras ve mehir hakkını devam ettirir. Evlilikte eşler arasında mal ayrılığı ilkesi vardır. İslam'ın bu prensiplerini, mahkemeler aracılığıyla uygulayan Osmanlı Devleti'nde kadın, miras alabilen, miras bırakabilen, borç alıp verebilen, mal alıp satabilen kısacası ekonomik anlamda özgürlük sahibi bir bireydir. Arşiv belgelerinde kadınların bu tasarruflarını gösteren çok sayıda belge bulunmaktadır. Örneğin bu belgelerde çiftlik, han, dükkân, hamam, fırın sahibi kadınlar çokça yer almaktadır. Belgelerde ayrıca kadınlar tarafından icra edilen meslekler de yer almaktadır. Bunlar; sıbyan mektebi hocalığı, ebelik, mütevellilik yani vakıf yöneticiliği, esir tüccarlığı, hemşirelik vb. mesleklerdir⁵³.

Kadının ekonomik anlamda birtakım gelirleri vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de "Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Bir kısmını size bağışlarsa afiyetle yiyin"⁵⁴ ayetinde geçen mehir, bir fıkıh terimi olarak evlilik esnasında ödenen para veya mal anlamındadır. Evlenme sırasında veya öncesinde evlenecek erkeğin kız tarafına belirli bir para yahut mal verme uygulamasıdır. Çeşitli din ve kültürlerde de bulunmaktadır. Kadın için ekonomik ve sosyal bir güvencedir⁵⁵. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de kadının mirastan pay alması da yer almaktadır.

Kadınların mülk edinme yollarından bir diğeri ise kendilerine gönüllü olarak bağışlanan mallar yani hibedir. Hibe edenlere bakıldığında bunların bir kısmının kadınlardan oluştuğu kayıtlarda yer almıştır⁵⁶.

Kadının Osmanlı toplumundaki yerini incelerken şüphesiz aile yapısına dair de bilgi sahibi olunmalıdır. Müslüman bir toplum olduğu için Batılı araştırmacılarca Osmanlı aile yapısında poligami var mıdır sorusu çokça gündeme gelmektedir. Müslüman Osmanlı ailesinin çok zevceli bir düzene dayandığı görüşü bulunmaktadır. Fakat bu görüş yanlıştır. Bununla birlikte günümüzün aksine Osmanlı toplumunda poligami denen çok eşli evlilik, ahlaksızlık veya kanunsuzluk diye tanımlanacak bir

⁵³ Esra Baş, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyılın Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 66.

⁵⁴ Nîsa, 4/4.

⁵⁵ Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003, C. 28, s. 389.

⁵⁶ Saadet Maydaer, "*Şer'îyye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın(1575-1600)*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 50.

durum değildir. Ancak toplumda hoş karşılanmamaktadır⁵⁷. Buna dair yapılan araştırmalarda, XVII. yüzyılın ortalarında 1092 erkekten 49'u 2 eşli, 2'si 3'er eşlidir⁵⁸. Yapılan araştırmalarda sadece çocuk sahibi olma amacıyla çok evlilik yapılmadığı da görülmektedir. Erkeğin statüsü, ekonomik gücü, çocuk sayısı ve bu çocukların cinsiyeti vb. durumlar poligami araştırmalarında çokça ele alınmıştır. Peki kadınları ikinci bir eş olarak yaşamaya iten sebepler neler olmuştur? Bu kadınların sosyal statüsü nedir? Hür müdür? Köle midir? Bu gibi sorulara cevap aranırsa çok eşliliğin varlığına dair daha net sonuçlara erişilebilir⁵⁹.

Osmanlı zihniyetinde poligami kabul edilebilir bir durum değildir. Kınalızâde Ali Çelebi ünlü Ahlâk-ı Alâî adlı eserinde çok evlilik için olumsuz görüş ileri sürmektedir. Bu kitap Osmanlı zihniyetini yansıtan bir eser olarak kabul edilmektedir. Osmanlı ailesinde çok eşlilik yaygın değildir. Var olanlar ise Osmanlı toplumunda geniş bir uygulama alanı bulamadığı için sınırlı sayıda kalmıştır. Netice olarak aile içinde kadının eli kuvvetlenmiştir⁶⁰.

Osmanlı toplumunda kadınların hukuki hakları da bulunmaktaydı. Örneğin, XVII. yüzyıl Bursa'sında kadınlar mahkemelerde bizzat yargıcın önüne çıkarak kendilerini özgürce savunmuş, yeri geldiğinde kocasını bile dava etmekten sakınmamış, devletten adalet talep etmekten geri durmamıştır. Malî işlerle uğraşan kadınlar, lonca teşkilatlarına katılmasalar da zanaat alanında yer almaktaydılar. Zanaatlar genellikle ev endüstrisi ile ilgili olurdu. Kendi el emeklerini pazarlarda satmaktaydılar. Örneğin ipeğin merkezi Bursa'da ipek üreten hanımlar bulunurdu. Tereke kayıtları incelendiğinde ipek üreten Bursalı hanımların %16'sının basit tezgâhlara sahip olduğu görülmektedir⁶¹. Netice olarak kadınlar toplumun içinde ve toplumla olan faaliyetlerde aktif rol almışlardır.

Osmanlı Devleti'ni günümüzde simgeleyen eserler, yapıldıkları dönemden kalma han, hamam, cami, medrese, kervansaray, çeşme, hastane, köprü gibi yapılarıdır. Bu tarz müesseselerin büyük bir kısmı devlet eliyle değil bireysel uğraşlar sonucunda

⁵⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, Pan Yayınları, 2001, s. 89.

⁵⁸ Haim Gerber, "Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo- Ekonomik Statüsü (1600-1700)", Konya, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Hayri Erten, S. 8 (1999), s. 329.

⁵⁹ Saadet Maydaer, *XVI. Yüzyılda Bursa Kadınları*, 1. b., Bursa: Emin Yayınları, 2010, s. 51.

⁶⁰ İlber Ortaylı, a. g. e., s. 90.

⁶¹ Gerber, a. g. m., s. 327-341.

inşa edilmekteydi. Devletin görevi halkın can ve mal güvenliğini sağlamaktı. Toplumun sosyal ihtiyaçlarının karşılanması gönüllü insanların kurdukları vakıflar yoluyla mümkün olmaktadır⁶². Bu sebeple vakıflar Türk-İslam devletlerinde gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır.

Hayırseverlik duygusunun bir sonucu olan vakıfları kurmada erkek ya da kadın farkı bulunmamaktadır. Kadınlar, babaları ya da eşleri tarafından ekonomik olarak desteklenmekteydi. Böylelikle mallarını vakfetmede erkekler kadar istekli oldukları görülmektedir. Kadınların mülklerini kontrol altında tutmak için de vakıf kurmuş oldukları söylenmektedir⁶³.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kadınlar vakıflar kurarak, toplumsal refahın sağlanması için yaptıkları hayırların kurumsal bir veçhete bürünmesini sağlamışlardır. Vakıflara ilişkin yapılan çalışmalarda vâkıfelerin oranlarına ilişkin farklı veriler bulunmakla birlikte Osmanlı toplumunda kadınların vakıf kurumuna azımsanmayacak oranda katkıda buldukları görülmektedir. Pek tabii ki vakıf kurmak menkul veya gayrimenkul mal varlığı sahibi olmayı gerektirir. Vakıfların büyük veya küçük ölçekli olması, kurucusunun mal varlığının azlığı ve çokluğuyla ilgilidir. Osmanlı toplumundaki vakıfların çok büyük ölçekli olanlarının yanı sıra bazen tek katlı bir ev, bir miktar para, mücevher ya da daha küçük bir maddi değeri haiz herhangi bir eşyanın da düzenlenen bir vakfiyeyle sürekli bir hayra dönüşebildiği gözlenmektedir. Vakıf kurmaya temel teşkil eden mülklerin elde edilme yöntemleri öteden beri merak konusudur. Dolayısıyla içinde yaşadıkları toplumda servet ve mal edinme yollarının hayli kısıtlı olduğu varsayılan hanımların mal varlıklarının kaynakları da bu kapsamdadır⁶⁴.

Osmanlı toplumunda kadınlar, ait oldukları kadim medeniyetin hayırsever etkisini her dönemde göstermişlerdir. Buna etki eden de eğitim ve bununla beraber gelen yetiştirilme tarzıdır. Bilinçli ve ihtiyaca yönelik yaptıkları hizmetler günümüzde dahi önem taşımaktadır. İncelediğimiz döneme baktığımızda cami, çeşme, aşevi,

⁶² Hasan Yüksel, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI. - XVII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı*, C. V, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 50.

⁶³ Ruth M. Roded, “Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması”, *Osmanlı*, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 420.

⁶⁴ Saadet Maydaer, “Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar ve Mal Varlıklarının Kaynakları”, *Vakıf Kuran Kadınlar Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, s. 143.

hastane, imaret gibi birçok müessesenin kurucusunun kadınlardan oluştuğunu görmekteyiz. Ayrıca dönemin özelliğine baktığımızda tek tip bir Osmanlı kadını modeli görmemekteyiz. Yeri geldiğinde tarlada çalışan, eşi cephedeyken evinin geçimini sağlayan, vatan müdafaasında cephede mermi taşıyan, okuyan, yazan kültürlü bir Osmanlı kadın modeli bulunmaktadır.

1.3. VAKIF KURAN HANIM SULTANLAR

Osmanlı Devleti'nde valide sultanlar ve saray mensubu diğer kadınların vakıf kurma hususunda bir hayli ileri seviyede oldukları görülmektedir. Hanedan mensubu olup halka örneklik teşkil eden ve öncü olan hanımlardan çok sayıda örnek vermek mümkündür. Ancak burada konumuzun Bursa şehri olması hasebiyle Bursa'da ikamet etmiş ve burada vakıflar kurmuş saray mensubu iki hanımdan bahsedeceğiz⁶⁵. Çelebi Sultan Mehmed'in kızı olan Selçuk Hâtûn hem Bursa'da hem de Edirne ve İstanbul'da birçok vakıf kurmuştur. Edirne'deki mescid, Bursa civarında bulunan köprü, İstanbul Taşkasap'ta da ahşap çatılı, taş minareli bir cami bulunmaktadır⁶⁶. Selçuk Hâtûn, ağabeyi II. Murad'ın ve yeğeni Fatih'in kendisine verdiği veya kendisinin satın aldığı diyebileceğimiz Manyas, Ulubad, Karacabey ve Soğanlık'ta bulunan köy, çiftlik ve araziler ile Bursa'daki ev, dükkân, bağ ve bahçelerinin tamamını vakfetmiştir. Nilüfer çayı üzerinde de Mihraplı Köprü diye adlandırılan bir köprüsü mevcuttur⁶⁷. Bursa'nın Kayhan semtinde H. 854/ M. 1450 tarihinde bir mescid inşa ettirmiştir. Yaptırdığı vakıflardan oluşan geniş bir vakfiyesi de vardır⁶⁸. Bir başka örnek olarak da Bursa şehrinde günümüzde de ismini birçok alanda duyduğumuz, Sultan Orhangazi'nin hanımı Nilüfer Hâtûn'dan da bahsedeceğiz. Nilüfer Hâtûn, Bursa Hisarı'nda Kaplıca Kapısı yanında bir tekke, Darphane Mahallesi'nde de bir mescid inşa ettirmiştir. İznik'te ise oğlu I. Murad, Nilüfer Hâtûn adına bir imaret yaptırmıştır. İmaretine ait

⁶⁵ Musa Şahin, Ebrar Kaya, "Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri", Yalova, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, s. 39-40.

⁶⁶ Erdem Yücel, "Osmanlı Tarihinde Vakıf Yapan Kadımlar 1", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl 7, C. 1, 1971, s.46.

⁶⁷ Ahmet Gündüz, "Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hâtûn Vakıfları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 17, S. 3(2018), s. 1155-1156.

⁶⁸ Gündüz, a. g. e., s. 1158.

vakıf kayıtlarında burası Zâviye-i Nilüfer Hâtun şeklinde anılır. Fakirlere yemek dağıtıldığı vakfiyenin içerisinde yer almaktadır⁶⁹.

⁶⁹ Feridun Emecen, “Nilüfer Hâtûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, C. 33, s. 124.

İKİNCİ BÖLÜM

BURSA'DA KADIN VAKIFLARI

2.1. GENEL OLARAK BURSA'DA VAKIFLAR

Osmanlı Devleti'ne yaklaşık bir asır başkentlik yapan Bursa 14. asırda Hisar'dan ovaya doğru inerek kurulmuş Osmanlı-Türk şehridir. Klasik Osmanlı mimarisi bakış açısıyla kurulan bu şehir günden güne büyümüşür ve önemli bir merkez hüviyetine kavuşmuştur. Zaman içerisinde halkın ve devletin ihtiyaçları göz önüne alınarak birçok kurum kurulmuştur. Vakıflar da bu kurumların bir parçasını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde başta sultanlar olmak üzere toplumun her kesiminde vakıf kurma iştiyâkı bulunmaktaydı. Bu arzu devletin kuruluşundan başlayarak artmaya devam etmişti⁷⁰.

Bursa Şer'iyeye Sicilleri'ne bakıldığında farklı amaçlarla kurulmuş pek çok vakıf görülmektedir. Sosyal düzenin te'sisi, halkın ekonomik, dinî, kültürel ihtiyaçlarının giderilmesi bu amaçların başında yer almaktadır⁷¹. Osmanlı vakıflarıyla ilgili yapılan bir çalışmada 15. yüzyıl'a ait Bursa'da 33 adet vakfiyeye ulaşılmıştır⁷². 15. yüzyılda erkeklerin kurmuş olduğu vakıfların oranı %81, kadınların kurduğu vakıfların oranı ise %18'lik bir dilimi oluşturmaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısıyla ilgili yapılmış olan bir çalışmada cinsiyete göre vakıflarla ilgili istatistiksel bilgiler verilmiştir. Bu dönemdeki vakıfların %47'si kadınlar, %53'ü ise erkekler tarafından tesis edilmiştir⁷³. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde Bursa'da kadınların kurduğu vakıflarla ilgili yapılan bir diğer çalışmada 73 adet vakfiyeye ulaşılmıştır⁷⁴. Bu dönemin tamamlayıcı olacak olan bu çalışmamızda ise kadınlara ait 75 adet vakfiye tespit edilmiştir.

17. yüzyılın 25 yıllık zaman dilimini kapsayan ilk çeyreğinde Bursa'da tespit edilen 73 adet kadın vakfına karşılık bu asrın 50 yıllık dönemini kapsayan ikinci

⁷⁰ Maydaer, a. g. e., s. 5.

⁷¹ Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.10, s. 434.

⁷² Başol, a. g. e., s. 219.

⁷³ Demirel, a. g. e., s. 60.

⁷⁴ Abazi, a. g. e., s. 31.

yarısında 75 adet vakfiye tespit edilmiştir. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere vakıf sayısında azalma söz konusudur. Bunun sebebi olarak bu dönemde harplerin artması ve uzun sürmesi, devletin ekonomik zorluklar içinde olması, Celali isyanları gibi bazı iç karışıklıkların meydana gelmesi, paranın değerinin düşmesi gibi hususlar zikredilebilir.

Kadınların kurduğu vakıflarla ilgili yapılan çalışmalarda küçük farklılıklar olsa da genellikle benzer sonuçlar müşahade edilmektedir. Örneğin; 17. yüzyılın ilk çeyreği ve ikinci yarısında genellikle konut, menkul ve ev eşyası vakıflar dikkat çekmektedir. Ticari vakıflar ise yüzyılın ilk çeyreğinde %3 oranında karşımıza çıkarken, ikinci yarısında herhangi bir ticari vakıfla karşılaşılmamıştır.

Vakıflarla ilgili rakamları dikkate alarak 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar geçen süre zarfında kurulan vakıflarla ilgili kısaca bir değerlendirmede yapabiliriz. Atıerkil bir toplumu incelediğimizi göz önüne alırsak bu bahsedilen oranların kadınların toplumda aktif olduğunu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkarmaktadır. Tabii ki erkeklerin çalışma ve sosyal alanda kadınlardan daha ön planda olduğu sonucu anlaşılmaktadır. Buna karşılık kadınlar da sosyo- ekonomik hayata katkı sağlamak adına vakıflar kurarak hayır işlemeye çalışmışlardır. Genel olarak bakıldığında topluma vakıf kurma konusunda öncü olan hanımların, saray ahâlisi, askerî ve ilmiye sınıfına mensup kişilerin hanımları ve kızları olduğu görülmektedir. Bu durum 15. yüzyılda genellikle bu statüdeki kişilerle başlamışken 16. ve 17. yüzyıllarda halk arasında da vakıf kurma eğilimi artmış ve zamanla toplumun her kesimine hızla yayılmıştır.

2.2.XVII. ASRIN İKİNCİ YARISINDA BURSA'DA VAKIF KURAN KADINLAR

Çalışmamızda 75 adet vakfiye tespit edilmiştir. Bu vakfiyelerden on adedi silik olması sebebiyle okunamamıştır. Bunun haricinde iki kadının farklı isimle iki kez daha kaydedilmesinden dolayı mükerrer olan iki vakfiyeyi de çıkardığımızda 63 vakfiye okunarak değerlendirmeye alınmıştır. Tezimizde incelemiş olduğumuz vakfiyelerden bir kısmının içeriğini burada vermek yerinde olacaktır.

2.2.1. Râziye bint-i Mehmed

Râziye bint-i Mehmed Hâtûn H. 4 Receb 1082/ M. 6 Kasım 1671 tarihli vakfiyesinde Bursa şehri Kocanaib Mahallesi'nde yer alan iki tarafı Mehmed b. Mehmed' in mülkü, bir tarafı Nalbant Mustafa mülkü, diğer bir tarafı da umumî yol ile çevrili evini vakfetmiştir. Evin bir sofası, bir alt odası, bir üst odası bulunmaktadır. Vâkıfenin şartları şunlardır; hayatta olduğu sürece bu evde kendisi oturacak, vefatından sonra adı geçen mahallenin avarız vakfı mütevellisi kim ise mevkûf olan bu evi o kiralayacaktır. Muaccel olarak alınan para, müteveli eliyle dönemin para vakfına verilecektir. Eğer müeccel olarak kiraya verildiyse, bu para mahallenin fakirlerine avarız vakfı aracılığıyla sarf edilecektir. Bu şartlara riayeti müteveli olarak tayin edilen Halil Çelebi İbn-i Hüseyin sağlayacaktır. Onun vefatından sonra da şehrin kadısının tayin edeceği mütedeyyin biri bu görevi yürütecektir⁷⁵.

2.2.2. Fâtıma Hâtûn bint-i Mehmed

Fâtıma Hâtûn bint-i Mehmed 10 Rebûlahir 1076 / 20 Ekim 1665 tarihli vakfiyesinde Emir Sultan Mahallesi'nde yer alan bir tarafı Ahmed Çelebi'nin mülkü, bir tarafı Katırcı Mehmed'in mülkü, bir tarafı Hatice Hâtûn'un mülkü, diğer bir tarafı da umûmi yol ile çevrili evini vakfetmiştir. Evin alt ve üst odası, bir sofası, ahır ve akarsu kuyusu bulunmaktadır. Vâkıfenin şartları şunlardır; evinde hayatta olduğu müddetçe kendisi oturacaktır. Vefatından sonra nesli kesilene dek evlatları oturacaktır. Nesli kesildikten sonra kiraya verilecek ve elde edilecek gelir mahallenin fakirlerine dağıtılacaktır.

Ayrıca vâkıfe 1500 dirhem para vakfetmiştir. Bu paradan elde edilecek gelir, vâkıfenin ruhuna her sabah namazı sonrası Yasin okuması şartıyla mahallenin imamına verilecektir. Bu şartlara riayeti müteveli Şaban Efendi İbn-i el-Hâc Mustafa yerine getirecektir⁷⁶.

2.2.3. Âişe Hanım Hâtûn bint-i Ali Çavuş

Bursa şehri Duhterişerif Mahallesi sakinlerinden Âişe Hanım Hâtûn bint-i Ali Çavuş H. 9 Receb 1085/ M. 9 Ekim 1674 tarihli vakfiyesinde 65 esedî kuruş

⁷⁵ BŞS, B116/12a.

⁷⁶ BŞS, B186/37b.

vakfetmiştir. Vâkıfenin şartları; söz konusu meblağ yüzde on karla işletilecek ve bu yöntemle her yıl elde edilecek 6.5 kuruşun 5 kuruşu mahallenin avarız vakfı ile fakirlere dağıtılacaktır. Bir kuruşu ile de zikredilen mahallenin mescidinin akşam namazında aydınlatılması için mum alınacaktır. Geriye kalan yarım kuruş ise müteveli Mustafa İbn-i Hasan'a verilecektir⁷⁷.

2.2.4. Âlime Hâtûn bint-i İbrahim

Âlime Hâtûn bint-i İbrahim, H. 26 Zilkade 1074 / M. 20 Haziran 1664 tarihli vakfiyesinde Bursa şehri Emir Sultan Mahallesi'nde yer alan bir tarafı Ahmed Dede'nin mülkü, bir tarafı merhum müderris Kasımpaşa'nın mülkü, bir tarafı mezarlık, diğer bir tarafı da umûmi yol ile çevrili evini vakfetmiştir. Evin alt katta iki ve üst katta iki odası ve bir de ahır bulunmaktadır. Vâkıfenin şartları şunlardır; evinde hayatta olduğu müddetçe kendisi oturacaktır. Vefatından sonra nesli kesilene dek evlatları oturacaktır. Nesli kesildiğinde kiraya verilecek mevkûf olan bu evin geliri Medine-i Münevvere fakirlerine dağıtılacaktır. Bu şartlara riyeti vakfın mütevellisi Osman İbn-i Mustafa yürütecektir. Vakıf kurucusu ile müteveli arasında yapılan bir anlaşma ile vakıftan vazgeçilemeyeceği karar kılınmıştır⁷⁸.

2.2.5. Âişe bint-i Bestan Hâtûn

Âişe bint-i Bestan Hâtûn, H. 23 Zilkade 1080/ 14 Nisan 1670 tarihli vakfiyesinde geçtiği üzere Şibli Mahallesi sakinlerindedir. Adı geçen mahallede bulunan iki alt odası, iki üst odası, üç adet sofası, bir fırını, bir akarsu havuzu, meyve ağaçlarına sahip evini içinde çalışan hizmetlileri ile birlikte vakfetmiştir. Vâkıfenin şartları şunlardır; evinde hayatta olduğu müddetçe kendisi oturacaktır. Vefatından sonra nesli kesilene dek evlatları oturacaktır. Nesli kesildiğinde kiraya verilecek evin geliri mahallenin fakirleri için harcanacaktır. Vâkıfe müteveli olarak Katip Yusuf İbn-i Abdulvehhab'ı tayin etmiştir⁷⁹.

⁷⁷ BŞS, B83/47a.

⁷⁸ BŞS, B186/54a.

⁷⁹ BŞS, B96/64b.

2.2.6. İsmihan Hâtûn bint-i Sefer

İsmihan Hâtûn bint-i Sefer H. 20 Cemaziyelahir 1085 / M. 21 Eylül 1674 tarihli vakfiyesinde Şehabettin Paşa Mahallesi'nde yer alan bir tarafı Ahmed b. Mehmed'in mülkü, bir tarafı Şeyh Mustafa efendi mülkü, bir tarafı Mustafa Çelebi ibn-i el- Hâc Ali mülkü, diğer bir tarafı da ara yol ile çevrili evini vakfetmiştir. İki katlı evin, alt katında üç, üst katında iki odası, çardağı, iki sundurması, fırını ve akarsu havuzu vardır. Ayrıca evin etrafını çevreleyen meyve ağaçları da bulunmaktadır. Kırk akçe kirası olan bir diğer evini de hayatta olduğu müddetçe kendisi oturmak şartıyla vakfetmiştir. Vefatından sonra Belkis bint-i Abdullah Hâtûn oturacaktır. Onun da vefatından sonra Belkis Hâtûn'un nesli kesilene dek evlatlarının oturmasını şart kılmıştır. Kırk akçe geliri bu evin kirası muaccel veya müeccel olarak alınacaktır. Kiradan elde edilen gelir adı geçen mahallenin fakirlerine dağıtılmak üzere mahallenin avarız vakfı mütevellisi Hüseyin Bey'e teslim edilecektir.⁸⁰

2.2.7. Fâtıma Hâtûn bint-i Mustafa

Fâtıma Hâtûn bint-i Mustafa, Ahmed Paşa Mahallesi sakinlerindedir. H. 10 Şevval 1080 / M. 13 Mart 1670 tarihli vakfiyesinde müteveli olarak tayin ettiği İbrahim Efendi'nin huzurunda 100 esedî kuruş vakfetmiştir. Bu meblağ her yıl %10 hesabı ile "*rehn-i kavî ve kefil-i melî ile istiğlal ve istirbah*" olunacaktır". Bu ifade ile vâkıfe, söz konusu mevkufların güvenilir, sağlam bir rehin veya kefil ile %10 kâr getirmesi şartıyla müteveli eliyle işletilmesini istemektedir. Bunun sonucunda elde edilecek nemâdan mezkûr mahallenin camiinin hatibi ve kayyımına günlük birer akçe verilecek, geriye kalan meblağ ise mahallenin fakirlerine taâm (yemek) olarak sarfedilecektir. Adı geçen meblağın tevliyeti vâkıfe hayatta oldukça kendisine ait olacaktır. Vâkıfenin vefatından sonra müteveli tarafından vakıf sermayesi olan 100 kuruş Müslüman fakirler için harcanacaktır. Müteveli İbrahim Efendi vakfi işletirken elde edeceği 30 akçenin 15 akçesini ecri misli olarak alacaktır⁸¹.

⁸⁰ BŞS, B83/44a.

⁸¹ BŞS, B96/58a.

2.2.8. Aişe bint-i Yusuf

Aişe bint-i Yusuf H. 20 Zilhicce 1080 / M. 11 Mayıs 1670 tarihli vakfiyesinde Bursa şehri Kurtoğlu Mahallesi'nde yer alan bir tarafı Fâtıma Hanımın mülkü, bir tarafı Temürcü Mülayim Hâtûn mülkü, bir tarafı da umûmi yol ile çevrili evini vakfetmiştir. Evin alt ve üst katında birer odası, tuvaleti, meyve ağaçları bulunmaktadır. Vâkife bu evde hayatının sonuna dek kendisi yaşayacaktır. Vefatından sonra eşi Mehmed b. Abdullah oturacaktır. Onun da vefatından sonra adı geçen mahallenin avarız vakfi mütevellisi eliyle muaccel veya müeccel olarak kiraya verilecektir. Muaccel olarak alınan kira istiğlal ve istirbah ile elde edilen nemânın dörtte biri, müeccel olarak alınan kiranın ise yarısı adı geçen mahallenin mescidine gerekli olan malzemenin alınması için harcanacaktır. Vakfın mütevellisi olarak Ali Çelebi İbn-i Mehmed tayin edilmiştir⁸².

2.2.9. Âişe Hâtûn bint-i Abdullah

Âişe Hâtûn bint-i Abdullah H. 8 Cemaziyelevvel 1075/ M. 27 Kasım 1664 tarihli vakfiyesinde Bursa şehri Havz Mahallesi'nde yer alan bir tarafı Ebû Mustafa mülkü, bir tarafı Melik Sinan mülkü, bir tarafı da umûmi yol ile çevrili evini vakfetmiştir. Evin; bir alt odası, bir üst odası, bir sofası ve avlusunda meyve ağaçları vardır. Mevkûf olan bu ev %10 istirbah ile işletilecek ve buradan elde edilen gelir müteveli eliyle adı geçen mahallenin ihtiyaç sahibi fakirlerine verilecektir. Bu vakfın işletilmesini Molla Fenârî Avarız Vakfı yürütecektir⁸³.

2.2.10. Âbide Hâtûn bint-i Hasan

Âbide Hâtûn bint-i Hasan H. 3 Receb 1075 / M. 20 Ocak 1665 tarihli vakfiyesinde Ali Paşa Mahallesi'nde yer alan bir tarafı Âişe Hâtûn mülkü, bir tarafı Mâlik el-Hâc Ahmed mülkü, bir tarafı vilayet vekilinin mülkü diğer bir tarafı da umûmi yol ile çevrili evini vakfetmiştir. Evin; iki alt ve üst odası, ahır, fırını, akarsu havuzu bulunmaktadır. Evin etrafı meyve ağaçlarıyla çevrilidir. Vâkife, mevkûf olan bu evde hayatının sonuna kadar oturacaktır. Kendi vefatından sonra bu meclise çağırılmış bulunan mahallenin İmamı Receb b. Yusuf her gün sabah namazından sonra vâkifenin ruhuna bağışlamak üzere bir Yasin-i Şerif okumak karşılığında bu evde oturacaktır.

⁸² BŞS, B96/73b.

⁸³ BŞS, B109/70a.

Onun da vefatından sonra Receb b. Yusuf'un evladı nesli kesilinceye kadar aynı şartı yerine getirme koşuluyla bu evde oturacaktır⁸⁴.

2.2.11. Kamer Hâtûn bint-i Abdullah

Kamer Hâtûn bint-i Abdullah, Şiblî Mahallesi sakinlerindedir. H. 2 Rebiulevvel 1061/ M. 23 Şubat 1651 tarihli vakfiyesinde 1000 dirhem vakfettiği kayıtlıdır. Vâkıfe, paranın %10 kârla işletilmesini ve elde edilecek kârın her yıl Müderris Mehmed b. Mustafa'ya verilmesini şart koşturmuştur. Müderris Mehmed b. Mustafa'nın vefatından sonra da mevkûf olan paradan elde edilen gelir, mahallenin imamı Mustafa Efendi İbn-i Receb'e vâkıfenin ruhuna her gün Yasin-i Şerif okumak karşılığında verilecektir. Geriye kalan dirhemler ise mahallenin avarız vakfı mütevellisi aracılığıyla mahallenin fakirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harcanacaktır⁸⁵.

2.2.12. Ümmü Gülsüm bint-i el-Hâc Mehmed

Ümmü Gülsüm bint-i Mehmed, Suzan Kefen Mahallesi sakinlerindedir. H. 18 Şevval 1086/ M. 5 Ocak 1676 tarihli vakfiyesinde adı geçen mahallede bulunan evini vakfetmiştir. Evin bir tarafında, Hoca Kadın lakaplı hanımın Kulak Bali Vakfına bağışladığı evi bulunmaktadır. Bu ev Ramazan b. Gıyas'ın tasarrufundadır. Ümmü Gülsüm Hanımın vakfettiği mevkûf evin; alt ve üst kat odaları, sofası, fırını, akarsu havuzu, gölgeliği bulunmaktadır. Mevkûf olan evde, vâkıfe hayatta olduğu sürece kendi oturacak, vefatından sonra ise az bir kira karşılığında mahallenin müezzini ikamet edecektir. Bunun karşılığında her gün vâkıfenin ruhuna üç İhlâs, bir Fatiha okuyacaktır. Eğer bu şartın yerine getirilmesi yıllar sonra yerine getirilmezse mevkûf olan bu evin gelirleri mahallenin fakirlerine dağıtılacaktır. Vakfin işlerini yürütmekten sorumlu olarak mütevellî Ramazan b. Gıyas tayin edilmiştir⁸⁶.

2.2.13. Âişe Hâtûn bint-i Ahmed

Âişe Hâtûn bint-i Ahmed, Elvanbey Mahallesi sakinlerindedir. H. 13 Safer 1061/ 5 Şubat 1651 tarihli vakfiyesinde 4.000 dirhem vakfetmiştir. Bu para mütevellî

⁸⁴ BŞS, B109/92a.

⁸⁵ BŞS, B115/25a.

⁸⁶ BŞS, B88/205a.

Yusuf b. Abdurrahman eliyle her sene %10 kârla işletilecektir. Buradan hâsıl olacak 2.000 dirhemle Berat kandili gecesi mahalle mescidine mum, yağ alınacaktır. Diğer 2.000 dirhem ise mahalle mescidi imamına her gün mülk suresini okuması ve sevabını vâkıfenin ruhuna bağışlaması şartıyla verilecektir⁸⁷.

2.2.14. İsmihan Hâtûn bint-i Abdullah

İsmihan Hâtûn bint-i Abdullah Veled-i Habip Mahallesi sakinlerindedir. H. 4 Rebiulevvel 1069/ 30 Kasım 1658 tarihli vakfiyesinde, bu mahallede bulunan iki katlı evini vakfetmiştir. Evin; bir alt odası, altta serdabı (yer altı odası), iki üst odası, bir akarsu havuzu bulunmaktadır. Mevkûf olan bu evde vefat edinceye kadar vâkıfe kendisi oturacaktır. Vefatından sonra eşi Mustafa ve evladı oturacaktır. Onların vefatından sonra ise nesilleri kesilene dek evlatları oturacaktır. Bu evden kira yoluyla elde edilecek gelir müteveli tarafından Müslüman fakirlere dağıtılacaktır⁸⁸.

2.2.15. Rahime Hâtûn bint-i Mehmed

Rahime Hâtûn, Darphane Mahallesi sakinlerindedir. H. Safer 1076/ M. Eylül 1665 tarihli vakfiyesinde bu mahallede bulunan evini vakfetmiştir. Evin; bir alt odası, bir üst odası, ahır, bir akarsu havuzu, meyve bahçesi bulunmaktadır. Mevkûf evde, öncelikle vâkıfenin kendisi, vefatından sonra eşi oturacaktır. Onun da vefatından sonra ev, adı geçen mahallede bulunan zaviyenin hizmetine verilecektir. Zaviyeden seçilecek bir hoca tarafından her sabah namazından sonra vâkıfenin ve eşinin ruhuna Yasin-i Şerif okunacaktır. Bu işlerin yürütülmesini müteveli olarak tayin edilen Abdullah b. İsmail Bey sağlayacaktır⁸⁹.

2.2.16. Ümmühan Hâtûn bint-i Ömer

Ümmühan Hâtûn bint-i Ömer, Hacı İskender Mahallesi sakinlerindedir. H. 12 Recep 1096 / M. 14 Haziran 1685 tarihli vasiyeti aynı zamanda vakfiye niteliği de taşımaktadır. Eşinden başka varisi olmayan Ümmühan Hâtûn malının yarısını, vefatının ardından eşi Kadı Mehmed Efendi'ye bırakmıştır. Diğer yarısını ise beytü'l mâle bırakmaktadır. Bursa Hoşkadem mahallesi sakini Ahmed Çelebi ile merhumenin eşi Mehmed Efendi, beytü'l mal emîni Hacı Süleyman Ağanın huzuruna gelerek malın

⁸⁷ BŞS, B115/26a.

⁸⁸ BŞS, B132/27b.

⁸⁹ BŞS, B109/158a.

yarısını beytü'l mâle bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Bunun neticesinde beytü'l mâl emîni Hacı Süleyman Ağa terekenin yarısına el koymuştur.

Ümmühan Hâtûn vasiyetinde bir çift altın bileziğinin satılmasını, elde edilecek paranın 50 esedî kuruşunun tekfin ve techiz işlerinde kullanılmasını istemiştir. Terekesinden 13.500 akçenin de 5.000 akçesinin adı geçen mahallenin mescidinde görevli olan kimselere verilmesini istemektedir. Bunun karşılığında her sabah namazı sonrası Rasulallah (s.a.v.) ve vâkıfenin ruhuna birer Fatiha okunmak üzere günlük 1 akçe harcama yapılması vakfiye şartları arasındadır. 3.500 akçenin de mescidin tamir işleri için harcanması için ayırmıştır. 5.000 akçe ise Selçuk Gazi Avarız Vakfına verilecek olup bu vakıf aracılığıyla fakirlerin ihtiyaçları için harcanacaktır. Bu paradan artacak olan miktarla da mahallenin fakirlerinin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için Hacı İskender Mahallesi Avarız Vakfı yemek pişirme ve dağıtma işlerini yürütecektir⁹⁰.

2.2.17. Fâtıma bint-i Osman

Fâtıma bint-i Osman, Nalbantoğlu Mahallesi sakinlerindedir. Çevresinde âlim ve câzim (kararlı) olarak tanınmaktadır. H. Rebûlâhir 1094 / M. 30 Mart 1683 tarihli vakfiyesinde bir tarafı Veli Efendi mülkü, bir tarafı Kâzım Oğlu mülkü, bir tarafı da umûmi yola bakan evini vakfetmiştir. Evin; iki alt kat odası, iki üst kat odası, sofası, çardağı, serdâb, akarsu havuzu, bahçesinde meyve ağaçları bulunmaktadır. Hayatta olduğu müddetçe bu evde kendisi oturacaktır. Vefatından sonra ise kızı, İsmihan bint-i Mehmed, onun da vefatından sonra çocukları nesilleri kesilene dek ikamet edecektir. Ardından mevkûf ev, fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Nalbantoğlu Mahallesi'nin avarız vakfına bırakılacaktır. Mahallenin camisinde Cuma geceleri akşam namazından sonra Mülk suresinin okunması vakfiye şartları arasında yer almaktadır⁹¹.

2.2.18. Âişe Hâtûn bint-i Abdullah

Âişe Hâtûn bint-i Abdullah, Hasanpaşa Mahallesi sakinlerindedir. H. Rebûlâhir 1063/ M. Mart 1653 tarihli vakfiyesinde bir miktar para ile bu mahallede bulunan bir tarafı Mustafa b. Ahmed mülkü, bir tarafı umûmi yol, iki tarafı ise çıkmaz sokak olan iki katlı evini vakfetmiştir. Evin; bir alt kat odası, bir üst kat odası, sofası,

⁹⁰ BŞS, B210/7a.

⁹¹ BŞS, B145/17a.

meyveli ve meyvesiz ağaçları bulunmaktadır. Vâkife, mevkûf olan evde hayatı boyunca kendisi, vefatından sonra ise mahallenin imamı her kim ise vâkifinin ruhuna, her gün sabah namazından sonra Yasin-i Şerif okumak şartıyla oturacaktır. Mevkûf ev ile ilgili işler, müteveli olarak tayin edilen Mustafa Efendi eliyle yürütülecektir.⁹².

2.2.19. Râbia bint-i Abdulvehhab

Râbia bint-i Abdullah, Altıparmak Mahallesi sakinlerindedir. H. 3 Zilhicce 1064/ M. 15 Ekim 1654 tarihli vakfiyesinde bu mahallede bulunan bir tarafı Ali b. Mehmed mülkü, bir tarafı Adil b. Mustafa mülkü, bir tarafı Ömer b. el-Hâc Salih mülkü, bir tarafı da umûmi yola bakan evini vakfetmiştir. Mevkûf evin; bir alt kat ve üst kat odası, sofası, ahır, akarsu havuzu, meyve ağaçları bulunmaktadır. Vâkife, mevkûf olan evde hayatı boyunca kendi oturacaktır. Vefatından sonra eşi Mehmed Efendi ve evlatları nesilleri kesilinceye kadar ikamet edeceklerdir. Evlatlarının neslinin kesilmesinden sonra müteveli Abdullah b. Ahmed tarafından şer'î hukuka göre kiraya verilecektir. Evden elde edilecek gelirden 15 dirhem her sene merhum Sultan Orhan Vakfına verilecektir. Bu gelirin bir kısmı da Medine-i Münevvere fakirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması üzere harcanacaktır⁹³.

2.2.20. Ali b. Mustafa ve Zevcesi Âişe Hâtûn

Ali b. Mustafa ve Zevcesi Âişe Hâtûn, Câmii Umur Bey Mahallesi sakinlerindedir. H. 11 Cemazeyilahir 1075/ M. 30 Aralık 1664 tarihli vakfiyelerinde bu mahallede bulunan iki tarafı Ali b. el-Hâc Ahmed mülkü, bir tarafı Hamdullah Bey mülkü, bir tarafı umûmi yola bakan iki katlı evini vakfetmişlerdir. Mevkûf evin; iki odası, bir sofası, ahır, fırını, akarsu havuzu ve avlusunda meyveli ve meyvesiz ağaçları bulunmaktadır. Bu evde hayatları boyunca ailecek kendileri oturacaktır. Ailenin nesli kesilene kadar bu şekilde devam edilecektir. Ardından mevkûf olan bu evin gelirleri, Medine-i Münevvere'de bulunan fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için harcanacaktır⁹⁴.

⁹² BŞS, B78/47a.

⁹³ BŞS, B78/77b.

⁹⁴ BŞS, B109/84a.

2.2.21. Fahrunnisa bint-i Memi

H. 13 Muharrem 1063/ M. 14 Aralık 1652 tarihinde Karaşeyh Mahallesi sakini Fahrunnisa bint-i Memi, bir vasiyetname yazdırmıştır. Bu vasiyetname içeriği bakımından aynı zamanda vakfiye niteliği de taşımaktadır. Fahrunnisa Hâtûn vefatının ardından bu mahallede bulunan evini vakfedilmesini vasiyet etmiştir. Mevkuf evin etrafında Çelik Ali Bey, Abdurrahim el- Hâcc, İbrahim el- Hâcc, Ali Çelebi ve Saliha Hâtûn'un evleri bulunmaktadır. Mevkûf olan bu evde vâkife hayatı boyunca kendisi, vefatından sonra kızı, Hamide Hâtûn bint-i el-Hâc Ahmed oturacaktır. Onun da vefatından sonra mevkûf ev müteveli Mehmed b. Abdullah eliyle şer'î hukuka göre kiralanacak, evden elde edilecek gelir her sene, Medine-i Münevvere fakirlerine gönderilecektir⁹⁵.

2.2.22. Ümmühan Hâtûn bint-i Bâyezid

Reyhan Paşa Mahallesi sakinlerinden Ümmühan Hâtûn bint-i Bâyezid, H. 18 Receb 1060/ M. 17 Temmuz 1650 tarihli vakfiyesinde, bu mahallede bulunan iki katlı evini vakfetmiştir. Evin; alt ve üst kat odaları, sofası, fırını, akarsu havuzu bulunmaktadır. Evin bir tarafı Ramazan Hâc mülkü, diğer tarafı da anayol ile çevrilidir. Mevkûf olan evde hayatı boyunca kendisi yaşayacaktır. Vefatından sonra vakfiyenin yazıldığı mecliste bulunan İbrahim b. el-Hâc Ahmed ve evladı oturacaktır. Bu durum nesli kesilinceye kadar devam edecektir. Vâkife, aynı zamanda 70 dirhem de vakfetmiştir. Mevkûf ev kiraya verilecek ve buradan elde edilen gelir ile Medine-i Münevvere fakirlerinin ihtiyaçları karşılanacaktır. Mevkûf ev ve para ile ilgili işler, müteveli olarak tayin edilen Ali b. el-Hâc Ramazan eliyle yapılacaktır⁹⁶.

2.2.23. Hanım Hâtûn bint-i Abdullah

H. 10 Şevval 1061 / M. 26 Eylül 1651 tarihinde Abdal Mehmed Mahallesi sakinlerinden Hanım Hâtûn bint-i Abdullah, Habib Efendi İbn-i Velî ve Mustafa Çelebi İbn-i Yusuf'un şahitliği ile 3.000 akçeyi vakfetmiştir. Abdal Camii mütevellisi olan Ahmed Efendi eliyle senede onu on bir akçe olmak üzere, riyâdan uzak, helal ve mübah bir yol ile bu para istiğlal ve istirbah olacaktır. Vakfin geliriyle Abdal Camisinin

⁹⁵ BŞS, B107/105b.

⁹⁶ BŞS, B109/300a.

ihtiyaçları karşılanacaktır. Bunun yanında zikredilen para, fakirlerin ihtiyaçları için sarf edilecektir⁹⁷.

2.2.24. Kerime Hâtûn bint-i Budak

Kerime Hâtûn bint-i Budak, Hazreti Emir mahallesi sakinlerindedir. H. 25 Safer 1075/ M. 17 Eylûl 1664 tarihli vakfiyesinde; alt ve ûst odası, sofası, fırını, akarsu havuzu gibi özelliklere sahip evini vakfetmiştir. Evin bir tarafı Ahmed Dede m lk  diğer tarafı ise anayol ile çevrilidir. Bu evde hayatı boyunca kendisi oturacaktır. Vefatından sonra nesli kesilinceye kadar evlatları oturacaktır. Onların vefatından sonra mevkûf evden alınan kira ile Medine-i Münevvere fakirlerinin ihtiyaçları karřılanacaktır⁹⁸.

2.2.25. Âişe Hâtûn bint-i Mehmed elebi

Âişe Hâtûn bint-i Mehmed Çelebi, Dâye Hâtûn Mahallesi sakinlerindedir. H. 27 şaban 1106 / M. 12 Nisan 1695 tarihli vakfiyesinde, mütevelli Eminz de Mehmed elebi'nin huzurunda aynı mahallede bulunan evini vakfetmiştir. Mevkûf evin bir tarafında Eminz de m lk  diğer tarafında ise Nebiz de m lk  bulunmaktadır. Evin geri kalan tarafı ise anayol ve çıkmaz sokaktan oluşmaktadır. Mevkûf ev; iki katlı olup, ûst katında iki sofası, bir serd bı, akarsu havuzu gibi özelliklere sahiptir. Evin etrafı duvar ve meyve ağaçlarıyla çevrilidir. Âişe Hâtûn evini Dâye Hâtûn vakfına senede 180 akçe mukataa ile vakfetmiştir. Vâkife vefatına kadar bu evde kendisi oturacaktır. Vefatından sonra hizmetlisi Bimane bint-i Abdullah bu evden tasarrufta bulunacaktır. Onun da vefatından sonra Âişe Hâtûn'un kız kardeşi Fâtima Hâtûn mevkûf evde oturacaktır. Fâtima Hâtûn'un vefatından sonra mevkûf ev mütevelli eliyle kiraya verilecektir. Elde edilecek gelir, Medine-i Münevvere fakirlerine gönderilecektir. Ayrıca bu gelir, Dâye Hâtûn Mahallesi Müslüman fakirlerinin ihtiyaçları için kullanılacaktır⁹⁹.

⁹⁷ BşS, B115/68a.

⁹⁸ BşS, B109/50a.

⁹⁹ BşS, B103/57a.

2.2.26. Rabia bint-i Hüseyin

Şeker Hoca Mahallesi sakinlerinden Rabia bint-i Hüseyin, H. 1 Cemaziyelevvel 1095/ M. 16 Nisan 1684 tarihinde damadı Mehmed Rıza Çelebi'nin huzurunda 1.000 kuruş vasiyet etmiştir. Bu vasiyet aynı zamanda vakfiye niteliği de taşımaktadır. Bu paranın 150 kuruşu Rabia Hâtûn vefat ettiğinde techiz, tekfin, ıskât-ı salât, merhumenin yedisi, kırkı ve vefatının seneyi devriyesinde harcanacaktır. 500 kuruşuyla iki mütediyyin kimse hacca gönderilecektir. Sevabı ise Rabia Hâtûn ve merhum oğlu İsmail'in ruhuna bağışlanacaktır. 350 kuruş ise damadı Mehmed Rıza Çelebi tarafından istiğlal ve istirbah olunacaktır. Senede elde edilen gelirin 100 kuruşu mahalle mescidinde berat gecesi için gereken ihtiyaçların karşılanmasında kullanılacaktır. Geriye kalan 250 kuruştan elde edilecek kâr ile de fakirlere yemek ikram edilecektir¹⁰⁰.

2.2.27. Hatice bint-i Yağlı Pîri

Arap Mehmed Mahallesi sakinlerinden Hatice bint-i Yağlı Pîri, H. 1097 / M. 1685 tarihinde Seyyid Veli Çelebi bin Ali huzurunda bu mahallede yer alan etrafında Bedrettin, Karamanlı Ali, Hâcc Hanefi mülklerinin yer aldığı iki katlı evini vakfetmiştir. Mevkûf evin; çardağı, sofası, fırını, iki akarsu havuzu ve meyve ağaçları bulunmaktadır. Vâkıfe vefatına kadar bu evde kendisi oturacaktır. Vefatından sonra kızı Emine, onun da vefatından sonra Emine oğlu Mehmed oturacak olup, bu durum Emine'nin nesli kesilinceye kadar devam edecektir. Nesli kesildiğinde, bu mahallenin müezzini kim olursa mevkûf evde o oturacaktır¹⁰¹.

2.2.28. Fâtıma Hâtûn bint-i Şükrullah

Fâtıma Hâtûn bint-i Şükrullah, Dâye Hâtûn mahallesi sakini olup H. 24 Rebiulevvel 1061 / M. 17 Mart 1651 tarihinde bu mahalle de bulunan iki katlı evini vakfetmiştir. Mevkûf evin; sofası, akarsu havuzu ve bahçesinde meyve ağaçları bulunmaktadır. Evin etrafında Seyyid Yakup, Veli Mehmed'in mülkleri ve anayol yer almaktadır. Vâkıfe vefat edinceye kadar bu evde kendisi oturacaktır. Vefatından sonra kızı Râziye bint-i Kemal ve evladı, nesli kesilinceye kadar bu evde oturabilecektir. Onların nesli kesildiğinde mevkûf ev kiraya verilecektir. Vâkıfe kiracının muhtaç, salih

¹⁰⁰ BŞS, B144/34a.

¹⁰¹ BŞS, B145/7b.

bir kimse olmasını ve bu evde oturduğu müddetçe vâkıfenin ruhuna her gün üç ihlas okumasını vakfiye şartlarında belirtmektedir¹⁰².

2.2.29. Râziye Hâtûn bint-i Bayram

Elmalı Mahallesi sakinlerinden Râziye Hâtûn bint-i Bayram, bu mahallede ikamet ettiği evini vakfetmiştir. Mevkuf evin; iki alt kat odası, akarsu havuzu bulunmaktadır. Vâkıfe hayatı boyunca evde kendisi oturacaktır. Mevkûf ev, Dâye Hâtûn vakfına 48 akçe mukataa ile kiraya verilecektir. Bu evde Dâye Hâtûn Cami imamı oturacaktır. Onun vefatından sonra Mustafa bin Hâc Mehmed ve evladı oturacaktır. Onların nesilleri kesildiğinde mevkûf ev ecri misil ile kiraya verilecek olup, elde edilecek meblağ her sene başında Medine-i Münevvere fakirlerine gönderilecektir¹⁰³.

2.2.30. Dilek bint-i Mehmed

Filboz Mahallesi sakini olan Dilak bint-i Mehmed H. 25 Receb 1096 / M. 27 Haziran 1685 tarihinde etrafında Halil Çelebi mülkü ve anayol ile çevrili evini vakfetmiştir. Evin; bir alt odası, kileri, mutfığı, fırını akarsu havuzu, meyve ağaçları bulunmaktadır. Mevkûf evde, vakıfe vefat edene kadar kendisi oturacaktır. Vefatının ardından nesli kesilinceye dek evlatları oturacaktır. Mevkûf ev, muhtaç bir kimseye mütevellî Veli Mehmed eliyle az bir ücret ile kiraya verilecektir. Evde oturacak kimse her gün sevabı Hz. Peygamber'in ve vâkıfenin ruhuna bağışlanmak üzere üç ihlas bir Fatıha okuyacaktır¹⁰⁴.

2.2.31. XVII. Asrın İkinci Yarısında Vakıf Kuran Diğer Hanımlar

Yukarıda, XVII. asrın ikinci yarısında vakıf kuran hanımlardan, 35 kadının kurduğu vakıfların özellikleri hakkında özet bilgiler verilmiştir. Haklarında bilgi verilenlerin dışında daha pek çok vakıf kuran kadın bulunmaktadır. İleride değişik vesilelerle atıflarda bulunacağımız bu vakıf kurucularını da burada isim olarak zikretmek yerinde olacaktır.

¹⁰² BŞS, B115/30b.

¹⁰³ BŞS, B90/53b.

¹⁰⁴ BŞS, B111/138a.

ÂiŖe Hâtûn bint-i Sinan¹⁰⁵, AiŖe Hâtûn bint-i Hüdaverdi¹⁰⁶, ÂiŖe Hâtûn bint-i Ali BeŖe¹⁰⁷, ÂiŖe Hâtûn bint-i Mehmed Çelebi¹⁰⁸, Belkıs Hâtûn bint-i Mehmed¹⁰⁹, Emine Hâtûn bint-i DurmuŖ¹¹⁰, Emine Hâtûn bint-i Mustafa¹¹¹, Fâtıma Hâtûn bint-i Ŗükruallah¹¹², Fâtıma Hâtûn bint-i Behram¹¹³, Fâtıma bint-i Abdurrahman¹¹⁴, Fâtıma bint-i Osman¹¹⁵, Gülsüm binti Abdullah¹¹⁶, Hanım Hâtûn bint-i Mehmed¹¹⁷, Hatice bint-i Osman¹¹⁸, İhsan Hâtun bint-i Ahmed¹¹⁹, İsmihan Hâtûn bint-i Ömer Dede¹²⁰, Mevzune bint-i Piri Efendi¹²¹, Muhibbe Hâtûn bint-i Bayram¹²², Neslihan bint-i Ebubekir¹²³, Neslihan Hâtûn bint-i Bestan¹²⁴, Pervin bint-i Abdullah¹²⁵, Rabia Hâtûn¹²⁶, Rahime Hâtûn bint-i Bestan¹²⁷, Rahime bint-i Abdullah¹²⁸, Saliha Hâtûn bint-i Abdulvehhab¹²⁹, Ŗerife Selime Hâtûn bint-i Mehmed Emin¹³⁰, Ŗerife AiŖe Hâtûn bint-i Pir Melik Çelebi¹³¹, Yasemin bint-i Abdullah¹³².

¹⁰⁵ BŖS, B104/10b.

¹⁰⁶ BŖS, B104/59a.

¹⁰⁷ BŖS, B104/70a.

¹⁰⁸ BŖS, B103/59b.

¹⁰⁹ BŖS, B132/6a.

¹¹⁰ BŖS, B119/153a.

¹¹¹ BŖS, B88/237b.

¹¹² BŖS, B115/30a.

¹¹³ BŖS, B105/1a.

¹¹⁴ BŖS, B104/59a.

¹¹⁵ BŖS, B145/17a.

¹¹⁶ BŖS, B124/81a.

¹¹⁷ BŖS, B115/68a.

¹¹⁸ BŖS, B78/70b.

¹¹⁹ BŖS, B130/55b.

¹²⁰ BŖS, B112/32 b.

¹²¹ BŖS, B152/31 b.

¹²² BŖS, B115/47a.

¹²³ BŖS, B105/195a.

¹²⁴ BŖS, B107/88a.

¹²⁵ BŖS, B130/38a.

¹²⁶ BŖS, B107/118b.

¹²⁷ BŖS, B130/37a.

¹²⁸ BŖS, B104/17b.

¹²⁹ BŖS, B130/58b.

¹³⁰ BŖS, B93/78a.

¹³¹ BŖS, B111/225a.

¹³² BŖS, B109/52a.

2.3. BURSA'DAKİ KADIN VAKIFLARININ ÖZELLİKLERİ

Osmanlı toplumunda dinî hayat, eğitim-öğretim hayatı, sağlık ve belediye hizmetleri gibi insan hayatını ilgilendiren hemen her husus büyük ölçüde vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür.

İncelediğimiz vakfiyelerde ve daha önceki yüzyıllarda tesis edilen vakıflara baktığımızda Zürrî (ailevî) ve hayrî vakıf olarak isimlendirilen vakıflarla karşılaşmaktayız. Bu sınıflandırma haricinde hizmet alanı ve kuruluş amacı farklı olan vakıf türleri de bulunmaktadır. Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında vakıfların genellikle mahiyeti, mülkiyeti ve idareleri bakımından üç bölüm halinde tasnif edildiği görülmektedir.

Mahiyetine göre vakıflar, hayrî ve zürrî vakıflar olarak ikiye ayrılır. Hayrî vakıflarda, vakfedilen mal herhangi bir hayır işi için kullanılmıştır. Bu hayır işleri genelde toplumun menfaatini gözeten faaliyetlerden oluşmaktadır. Örneğin; cami, yol, köprü, aşevi, hastane gibi yapıların giderlerinin karşılanması hayrî vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır¹³³. Ailevî vakıflarda ise aile fertlerinin menfaatini sağlamak ön plandadır. Miras kalan mülkün satılmaması, hibe edilmemesi için yapılırdı.

Mülkiyetine göre vakıflar, sahih vakıflar ve sahih olmayan vakıflar olmak üzere ikiye ayrılır. Sahih vakıflarda kişi özel mülkiyetindeki malı vakfederken, sahih olmayan vakıflarda mirî arazinin geliri, kullanım hakkı beraber veya ayrı ayrı verilmesidir. Burada mirî arazinin vakfedilmesi değil gelirinin ve tasarruf hakkının vakfedilmesi söz konusudur¹³⁴.

İdarelerine göre vakıflar, Evkâf Nezâreti kurulmadan önce vakıflar fıkıh kaideleri esas alınarak idare ediliyordu. Evkâf Nezâretinin kurulmasından(1826) sonra vakıflar, mazbut vakıflar ve gayri mazbut vakıflar olarak ikiye ayrıldı. Osmanlı toplumunda kurulan vakıfların idaresi tamamen Evkâf Nezâretine geçti. İdaresi Evkâf Nezâreti tarafından yürütülen vakıflara “mazbut vakıflar” denilmektedir. Evkâf Nezâreti gözetiminde doğrudan mütevellileri tarafından idare edilen vakıflara “gayri mazbut

¹³³ Akbulut, a. g. e., s. 70.

¹³⁴ Akbulut, a. g. e., s. 69.

vakıflar” denir. Gayri mazbut vakıflar da; mülhak vakıflar ve müstesna vakıflar olarak ikiye ayrılmaktadır¹³⁵.

2.3.1.Zürri (Ailevî) Vakıflar

Zürri vakıflar, vâkıfın vakfın gelirlerinin kendisine tahsis etmiş olduğu vakıflardır. Vefatından sonra ise vakıf, vâkıfın ailesine tahsis edilip bu durum nesli kesilene kadar devam etmektedir. Nesli kesildiğinde de vakfın gelirleri kamuya, yardıma muhtaçlara veya peygamber diyarına olan hürmetten dolayı Mekke ve Medine fakirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktaydı¹³⁶.

Bursa’daki kadın vakıflarına baktığımızda büyük çoğunluğunun ailevî vakıf statüsünde olduğu görülmektedir. İncelediğimiz vakfiyelerden örnek vermek gerekirse; Fâtıma bint-i Osman, Nalbantoğlu Mahallesi’nde yer alan evini vakfetmiştir. Evinin iki alt kat odası, iki üst kat odası, sofası, çardağı, serdab, akarsu havuzu, bahçesinde meyve ağaçları bulunmaktadır. Kendisi hayatta olduğu müddetçe bu evde oturacaktır. Vefatından sonra ise kızı, İsmihan bint-i Mehmed’in oturmasını istemiştir¹³⁷.

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz vakfiye de, anlaşıldığı üzere bir aile vakfından söz edilmektedir. Vakfedilen evde vâkıfe hayatta olduğu müddetçe kendisinin oturacağını, vefatından sonra ise kızının oturacağını yazdırmıştır. Öyle ki bununla da kalmayıp bu evi torunlarının da istifadesine sunmuştur. Vâkıfe bu durumun nesli inkıraz bulana kadar devam etmesini arzu etmiş ve kayda geçirmiştir. Nesli kesildikten sonra vakfın, mahallenin avarız vakfına bırakılması ise vakfın zürri vakıftan hayrî vakfa dönüşmesini göstermektedir. Bu vakıflara yarı ailevî vakıflar da denilmektedir.

İncelemeye alınan vakıflardan 25 tanesi ailevî vakıftır. Bu vakıfların çoğunluğunun zürri vakıftan hayrî vakfa dönüştüğü görülmüştür. Ailevî vakıf kuran kadınlar aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

AİLEVÎ VAKFI OLAN KADINLAR	
1	Râziye bint-i Mehmed

¹³⁵ Öztürk, a. g. e., s. 101.

¹³⁶ Yedi yıldız, “XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi -Bir Sosyal Tarih İncelemesi”, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2003, s. 11-12.

¹³⁷ BŞS, B145/17a.

2	Fâtıma Hâtûn bint-i Mehmed
3	Fâtıma Hâtûn bint-i Şükrullah
4	Râziye Hâtûn bint-i Bayram
5	Rabia bint-i Hüseyin
6	Âişe Hâtûn bint-i Mehmed Çelebi
7	Kerime Hâtûn bint-i Budak
8	Ümmühan Hâtûn bint-i Bâyezid
9	Fahrunnisa bint-i Memi
10	Ali b. Mustafa ve Zevcesi Aişe Hâtûn
11	Râbia bint-i Abdullah
12	Âişe Hâtûnbint-i Abdullah
13	Fâtıma bint-i Osman
14	Ümmü Gülsüm bint-i El-Hâc Mehmed
15	Rahime Hâtûn bint-i Mehmed
16	İsmihan Hâtûn bint-i Abdullah
17	Âişe Hâtûn bint-i Ahmed
18	Ümmü Gülsüm bint-i Mehmed
19	Abide Hâtûn bint-i Hasan
20	Aişe Hâtûn bint-i Abdullah
21	Aişe bint-i Yusuf
22	İsmihan Hâtûn bint-i Sefer
23	Âişe bint-i Bestan Hâtûn
24	Âlime Hâtûn bint-i İbrahim
25	Dilek bint-i Mehmed

Tablo 1: Ailevî Vakıf Kuran Hanımlar

2.3.2. Haremeyn Vakıfları

Sözlükte “yasaklanmış, korunmuş, dokunulmaz” anlamlarına gelen harem kelimesi harâm ile eş anlama gelmektedir. Arapçada iki harâm olarak telaffuz edilen “haremeyn” kelimesinin kökü de buraya dayanmaktadır. Terim olarak ise, Mekke ve

Medine şehirlerinin sınırlarını içine alan bölgeye “haremeyn” denilmektedir¹³⁸. Kur’ân-ı Kerim’de, Mekke ve Medine şehrinin halkından bahseden ayetler bulunmaktadır¹³⁹. Medine halkının, Hz. Peygamberi sahiplenışı, yeni yurt arayışında ona karşı duydukları muhabbet ayetler zikredilmektedir¹⁴⁰.

Osmanlı toplumunda devlet yöneticilerinin, Hz. Peygambere (s.a.v.) dair taşımış oldukları hassasiyet, toplumun hemen her kesiminde görülmektedir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) sevgisi yanında O’nun (s.a.v.) ailesine, ashabına, haremeyn denilen topraklara da ayrı bir muhabbet oluşmuştur¹⁴¹. Osmanlı Devleti, bu gaye neticesinde Mekke ve Medine’ de yaşayanlara hem devlet eliyle aynî ve nakdî yardımlar yapmış hem de Osmanlı tebaası bu yardımlara halk olarak katkı sunmuştur. Bu doğrultuda Çelebi Sultan Mehmed’den bu yana Osmanlı hükümdarları, oluşturdukları surre alayları ile Hicaz’a para, hediye, kıymetli eşyalar göndermişlerdir. Bu gönderilenler hac işleri ve yoksulların ihtiyaçları için kullanılmıştır¹⁴².Yapılan bir araştırmada XVI. asırda Bursa’da kurulmuş olan vakıfların %19’unun Haremeyn hizmetlerinde kullanılmak üzere tahsis edildiği tespit edilmiştir¹⁴³. Bu hizmetlere örnek olarak; hac yolunun güvenliğini sağlamak, yolun tamiratiyla ilgilenmek, su, yiyecek giyecek gibi ihtiyaçları karşılamak üzere haremeyn vakıflarından yararlanılmıştır¹⁴⁴. Bu vakıflarla ilgili yapılan çalışmalardan biri olan Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin vakfiyesinde Mekke ve Medine şehirleri için ayrılan miktarın cinsinin, akçe yerine altın olarak tercih edilmesi dikkat çekicidir¹⁴⁵. Bu durumun benzerini kadın vakıflarında da görmekteyiz. Genellikle kadın vakıflarında, mevkuf olan ev üzerinden Mekke ve Medine bölgesindeki ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi şart koşulmuştur. Örneğin, Hazreti Emir mahallesi sakini Kerime Hâtûn bint-i Budak; alt ve üst odası, sofası, fırını, akarsu havuzu gibi özelliklere sahip evini vakfetmiştir. Bu evde hayatı boyunca kendisi oturacaktır. Vefatından sonra nesli kesilinceye kadar evlatlarının oturmasını, onların da vefatından sonra mevkûf

¹³⁸ Ş. Tufan Buzpınar, Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Haremeyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997, C. 16, s. 153.

¹³⁹ Tevbe, 9/101.

¹⁴⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul, Eflatun Matbaacılık, 2015, C. 4, s. 437.

¹⁴¹ Hüseyin Algül, *Osmanlı Kültüründe Hz. Peygamber Sevgisi*, İstanbul, Risale Yayınları, 1988, s. 152.

¹⁴² Ali İhsan Karataş, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2015, s. 183-184.

¹⁴³ Hale Demirel, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006, s. 87.

¹⁴⁴ Abazi, a. g. e., s. 45.

¹⁴⁵ Karataş, a. g. e.,s. 185-186.

evden alınan kira ile Medine-i Münevvere fakirlerinin ihtiyaçları karşılanmasını şart koşmuştur. Böylelikle evini haremeynin fakirleri için vakfetmiştir. Zaten Haremeyne bağışlanan vakıfların geneline bakıldığında ailevî menşeli olduğunu görmekteyiz. Gayrimenkullerde olduğu gibi para vakıfları aracılığıyla da Haremeyne yönelik hizmetler gerçekleştirilmiştir. Verdiğimiz örnekler dikkate alındığında haremeyn vakfının hem ailevî vakıf hem de para vakfı üzerinden yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. İncelemiş olduğumuz haremeyn vakıflarının çoğu bu örnek verdiğimiz vakıflar gibi kurulmuştur. Haremeyn hizmeti için kurulan 6 vakfa ulaşılmıştır. Haremeyn vakfı kuran hanımların isimleri aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

HAREMEYN VAKFI KURAN KADINLAR	
1	Âlime Hâtûn bint-i İbrahim
2	Fâtıma bint-i Derviş Mehmed
3	Ali b. Mustafa ve Zevcesi Âişe Hâtûn
4	Rabia bint-i Abdulvehhab
5	Ümmühân Hâtûn bint-i Bâyezid
6	Fahrunnisa bint-i Memi

Tablo 2: Haremeyn Vakfı Kuran Hanımlar

2.4. VAKIFLARIN BURSA MAHALLELERİNE GÖRE DAĞILIMI

Mahalle kelimesi, sözlükte “bir yere inmek, konmak veya bir yeri iskân etmek” anlamlarına gelmektedir. “Hall”, kelimesinin kökünden türetilmiş bir ismi mekândır. Sürekli veya geçici ikamet etme amacıyla kurulmuş olan küçük yerleşim birimlerine verilen isimdir¹⁴⁶. Bir başka tanımla ise fiziksel olarak değerlendirildiğinde kentin veya kasabanın en küçük birimi anlamına gelmektedir. Bu fiziksel yapıyı oluşturan sosyal yapı olan topluluk ise kendi aralarında sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygularına sahip, birbirine güvenen, emniyet noktasında sakinlerine huzur veren yerleşim birimidir¹⁴⁷. İnsanlar arası etkileşimin yoğun olduğu alanlar olarak kabul edilen mahalleler sosyal olarak birçok birimi de içinde barındırmaktadır. Örneğin,

¹⁴⁶ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, Ali Murat Yel, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003, C. 27, s. 323.

¹⁴⁷ Musa Şahin, Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30 (2011), s. 223.

kurumlarıyla beraber kısaca ele alacak olursak; içinde camisi, okulu, hamamı, kahvehanesi, çeşmesi, bakkalı vb. bulunmaktadır. Bu mahalle, içe açık dışarıya ise kapalı bir yapıya sahiptir¹⁴⁸. Osmanlı Mahallesi'nde çoğunlukla herkes birbirini tanır, birbirine sahip çıkardı. Bu âdeta mahalleye koruyucu bir kimlik kazandırır. Bu özellikleri dikkate alındığında birçok mahallede kadınlar ve erkekler tarafından kurulan vakıflar ve bu vakıfların kuruluş amaçları, hizmetlerinin niteliği sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya sunduğu katkılar önem arz etmektedir. İlber Ortaylı bu konuyla ilgili, aile ile yaşadığı yerleşim birimi arasında bağlantı kurup bu kavrama mekânsal bir yaklaşım getirmiştir. Ortaylı'ya göre "Bugünün tersine ailenin içinde yaşadığı mahalle veya köy topluluğuyla etnik ve hukukî bağı bulunmaktadır. Çünkü bu topluluk halkı birbirinin kefilidir. Nihayet bu topluluk devlet nezdinde bir takım yükümlülükleri topluca yerine getiren bir birimdir. Mahalle veya köy bir takım vergilerin tarhında, onların toplanmasında; asayişin sağlanması veya bayındırlıkla ilgili bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle görevli ve sorumlu birimdir"¹⁴⁹. Devlet nezdinde üstlendiği yükümlülüklerle gelince, mahallenin yönetimini incelemek gerekmektedir. Osmanlı'da her mahallenin kendine ait teşkilat yapısı bulunmaktadır. Genellikle mahallenin imamı, hem dinî bir rol üstlenir hem de mahalleyi yönetirdi. Mahallenin yöneticisi aynı zamanda mahallenin avarız vakıflarının mütevellilerinden oluşmaktaydı. Bunlar genelde mahallenin önde gelen, itibar sahibi kişileri idi¹⁵⁰. Sosyal ve fizikî yönden incelendiğinde Bursa mahallelerinin isimleri de göze çarpmaktadır. Mahalle isimlerinin genelde Sultanların, devlet adamlarının, tasavvuf şeyhlerinin, ilim ve irfan sahibi kişilerin, mahallelinin memleketinin, o mahalledeki esnafın iş kolu veya bulunduğu bölgede bulunan bir doğal özelliğin ismiyle ilişkilendirilerek konulduğu anlaşılmaktadır.

Bursa şehrinin XVII. yüzyıla ait vakfiyelerini incelediğimizde 174 adet mahalle adına ulaşılmıştır. Bu mahalleler dışında da belgelere kaydedilmemiş mahallelerin de olacağını düşünürsek 200 kadar mahallenin varlığından söz edilebilir¹⁵¹. XVII. yüzyıla dair yapılan başka bir araştırmada da Bursa'ya ait 154 mahalle ismi tespit edilmiştir¹⁵².

¹⁴⁸ Şahin, Işık, a. g. e., s. 223-224.

¹⁴⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2004, s. 3.

¹⁵⁰ Abazi, a. g. e., s. 46.

¹⁵¹ Abazi, a. g. e., s. 47.

¹⁵² Mustafa Asım Yediyıldız, *Şeriye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1655-1658)*, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1994, s. 179.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında hanımların kurduğu vakfiyelerde 51 farklı mahalle ismiyle karşılaşılmaktadır. Daye Hâtûn, Emir Sultan, Abdal Mehmed mahalleleri 3 adet hanım vakfıyla en çok kadın vakfi kurulan mahallelerdendir. Ardından, Şibli, Hayreddin Paşa, Umur Bey, Suzan Kefen, Karakâdî, Karaşeyh, Karaağaç mahallelerinde 2’şer adet vakıf kuran hanıma ulaşılmıştır. Bunların dışında sadece 1 adet kadın vakfi olan 23 adet mahalle bulunmaktadır¹⁵³.

No	Mahalle Adı	Vakıf Adedi	No	Mahalle Adı	Vakıf Adedi
1	Abdal Mehmed	3	28	Karakâdî	2
2	Ahmed Paşa	1	29	Karaşeyh	2
3	Ali Paşa	1	30	Koca Naib	1
4	Altıparmak	1	31	Kurtoğlu	1
5	Arab Bey	1	32	Makremevi	1
6	Babısicin	1	33	Manastır	1
7	Camiikale	1	34	Mantıcı	1
8	Darphane	1	35	Musalla	1
9	Daye Hâtûn	3	36	Nalbantoğlu	1
10	Doğanbey	1	37	Reyhan Paşa	1
11	Duheri Şeref	1	38	Serpınar	1
12	El Hac Sevinç	1	39	Seyfeddin	1
13	Elmalı	1	40	Simkeş	1
14	Elvanbey	1	41	Sultan Mehmed	1
15	Emir Sultan	3	42	Suzan Kefen	2
16	Filboz	1	43	Şehabettin Paşa	1
17	Hacı İskender	1	44	Şeker Hoca	1
18	Hacı Yakup	1	45	Şibli	2
19	Hasan Paşa	1	46	Umur Bey	2
20	Havz	1	47	Veledi Kaygan	1
21	Hayreddin Paşa	3	48	Veledi Habib	1
22	Hoca Ali	1	49	Veledi Yanic	1

¹⁵³ Samettin Başol, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 219-235.

23	Hoca MehmedKirmani	1	50	Yahşibey	1
24	Hoş Kadem	1			
25	Hüseyin Zincani	1			
26	Kademerî	1			
27	Karaağaç	2			

Tablo 3: Kadınların Kurduğu Vakıfların Mahallelere Göre Taksimi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVKÛFAT VE HİZMET AMAÇLARINA GÖRE KADIN VAKIFLARI VE GÖREVLİLER

3.1. MEVKÛFATA GÖRE VAKIFLAR

Hayır işlemek amacıyla vakfedilen menkul ve gayrimenkullere mevkûfât denir. İslâm hukukunda mevkûfâtın geçerli olabilmesi için bazı özellikler taşıması gerektiği belirtilmiştir. Bunlar; mevkûfâtın vakfedenin mülkü olması, faydalanılabilir olması, belirli olması gibi özelliklerdir¹⁵⁴. Vakıflar kurulurken kurucularının muradı ebedî olarak bu vakfın yaşamasıdır. Vakıf kurucusu, vefatından sonra da vakfın hizmetinin devam etmesini istemektedir. Bu sebeple vakfiyelere birtakım şartlar koymuşlardır. Vakfedilen menkul ve gayrimenkuller vakfiyede belirtilen şartlar çerçevesinde işletilecektir. Bu amaçlar doğrultusunda menkul ve gayrimenkullerin işletilmesi yoluyla gelir elde etme yolu açılacaktır. Böylelikle vakıfta süreklilik sağlanacaktır.

3.1.1. Gayrimenkul Vakıflar

Gayrimenkul, bir yerden bir yere taşınması mümkün olmayan mal ve mülklere denilmektedir. İslam Hukuku'nda mevkûfâtın taşınamaz olması vakfın sürekliliğinin oluşmasını sağlamıştır. Bu sebeple vakfın akar ya da akar hükmünde bulunması şart kabul edilmiştir¹⁵⁵. Vakfedilen gayrimenkuller fonksiyonlarına göre konut, iktisadî işletme, eğitim, dinî hizmetler, tarım kuruluşları olarak tasnif edilmişlerdir. Bununla beraber gayrimenkullerden bina yapımına müsait olanlara müsakkefât, tarım alanları için de kullanılmaya uygun olanlar ise müstegallât terimleri ile ifade edilmişlerdir¹⁵⁶. Çalışma dönemimizde incelemiş olduğumuz vakıflardan gayrimenkul şeklinde olanların genellikle kiralama usulüyle gelir getirdiği ortaya çıkmaktadır. Vakfedilenlerin çoğunun konut olduğu düşünüldüğünde süreklilik sağlama açısından gayrimenkullerin vakıflar içerisindeki önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Gayrimenkuller içerisinde önemli bir paya sahip olan konutlardan başlayarak, vakfedilen gayrimenkulleri şöyle tasnif edebiliriz:

¹⁵⁴ Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, 2. Baskı, İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1946, s. 126.

¹⁵⁵ Öztürk, a. g. e., s. 82.

¹⁵⁶ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukuku'nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, T.T.K. Basımevi, 1998, s. 214-215.

3.1.1.1.Konutlar

Vakfiyelerde konutun bulunduğu mahalle, mahallenin özellikleri, vakfedilen evin özellikleri, çevresinde yer alan diğer birimler hakkında bilgiler bulunmaktadır. İncelediğimiz dönemde gayrimenkul vakıfların %63'ünü ev vakıfları oluşturmaktadır. Muhtemelen kadınların kurduğu vakıflar olması hasebiyle böyle bir sonuçla karşılaşmış olabilir. Netice de kadınlar mehir, miras, hibe vb. yollarla servet edinebiliyorlardı. Hem gelir getirici özelliği hem de kullanılabilir bir yatırım olmasından dolayı evler tercih edilmiştir de denilebilir. Ev vakfi kurmanın diğer vakıflara göre daha kolay olması sebebiyle de Bursa'da ev vakıfları oranı diğer vakıflardan daha fazla olmuştur¹⁵⁷.

Mevkûfat olan evlerin bir kısmının oturma hakkı bağışlanırken bir kısmının ise kira bedeli bağışlanmaktadır. İncelediğimiz vakfiyelerde mevkûf evin oturma hakkı öncelikle vâkıf kendisine ve ailesine hâs kılmıştır. Nesli kesildiğinde ise bu süknâ hakkını veya kira bedelini bağışlamıştır. Vakfiyelerden 28 tanesi süknâ hakkını ailesine veya kendi belirlediği kişilere bırakırken, 12 tanesi ise mevkûf evin kiralanmasını ve elde edilecek gelirin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını şart koşmuştur. Belirtilen şartlara göre mevkûf evde aile bireyleri, akrabalar, mahalle mescidinin imamı, müezzini veya mahalle mektebinin müderrisi ya hiçbir ücret ödemedi ya da cüz'i bir kira karşılığında oturmuştur. Böylelikle toplumun yapı taşı olan aile bağları kuvvetlenmiş, mahalle sakinleri ile sosyal yardımlaşma ve dayanışma adımlarının atılması sağlanmıştır. Bursa'nın birçok Mahallesi'nde yer alan bu evler, 17. yüzyıl Bursa'sında konut vakfi türü ile yardımlaşmanın ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir¹⁵⁸.

Kullanım Şekli	Sayısı	Oranı
Oturma Hakkı	28	% 70
Kirası	12	% 30
Toplam	40	% 100

Tablo 4: Vakfiyelerde Mevkûfat Olarak Bağışlanan Evlerin Kullanım Şekilleri.

¹⁵⁷ Başol, "Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 63-64.

¹⁵⁸ Başol, a. g. e., s. 66.

15. yüzyılda Bursa evlerinin %12'si iki katlıyken, 16. yüzyıla gelindiğinde bu oran %40'a yükselmiştir. 17. yüzyılda mevkûf evlerin %77'sinin iki katlı olduğu düşünüldüğünde zamanla iki katlı evlerin tercih edildiği sonucuna ulaşılmaktadır¹⁵⁹.

17. yüzyılın ikinci yarısında vakfedilen mevkûf evlerin çoğunluğu iki katlıdır. 41 adet ev vakfının 31 tanesi iki katlı olup 10 tanesi tek katlıdır. İki katlı evlerin tüm evlere oranı %76'dır. Tek katlı evlerin tüm evlere oranı ise %24'tür. İlgili yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan araştırmada ise tek katlı mevkûf evlerin daha fazla olduğu bilgisi yer almaktadır¹⁶⁰. Sonuç olarak şehirde, vâkıfelerin imkânları dâhilinde her iki yapıdan da ev vakfettikleri anlaşılmaktadır.

Kat Sayısı	Adet	Oran
Tek Katlı	10	% 24
İki Katlı	31	% 76
Toplam	41	% 100

Tablo 5: Mevkûfât Olan Evlerin Kat Sayıları

Vakfiyeler öncelikle konutun yer aldığı mahalle adıyla başlayıp, mevkûf eve komşu yapılarda ikâmet eden kimselerin de bilgisini vererek devam etmektedir. Mevkûf evler; iki katlı veya tek katlı yapılar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Evlerin içerisinde; alt ve üst kat odaları¹⁶¹, mutfak, sundurma, avlu, hâbiye-i mâ-i câri, kenif, serdab, sofa¹⁶², fırın, ahır, su kuyusu, gölgelik, meyveli-meyvesiz ağaçlar bulunmaktadır. Bazı evlerde dikkatimizi çeken “hâbiye-i mâ-i câri” (akarsu havuzu) dağdan gelen suyun ve evin bahçesinde yapılan havuzda depolanarak oluşturulan havuzdur. Burada toplanan su künkler aracılığıyla komşu evlere yönlendirilmektedir. Böylelikle suyun ulaştığı evlerin her birinde havuzlar oluşturulmuştur. Bu özellik evleri değerli kılmaktadır¹⁶³.

Mevkûf evlerin bölümleriyle ilgili kısaca şu bilgileri verebiliriz: Evlerin odalarının beyt, gurfe ve hücre gibi isimlerle adlandırıldığı görülmektedir. Beyt; büyük odaları ifade ederken, gurfe ve hücre daha küçük odaları ifade etmektedir. Odaların

¹⁵⁹ Maydaer, *Klasik Dönemde Bursa'da Bir Semt: Hisar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 208.

¹⁶⁰ Abazi, a. g. e., s. 51.

¹⁶¹ BŞS, B 103/57a.

¹⁶² BŞS, B 145/7b.

¹⁶³ Selçuk A. Özer, *Pınarbaşından Doğancıya Bursa'nın İçme Suyu Tarihi*, Buski Yayınları, Bursa, 2001, s. 28.

birleştiği yerde ise bizleri “sofa” adlı bölüm karşılamaktadır¹⁶⁴. İncelediğimiz dönemde aynı anda alt ve üst katta ikişer odası, ikiden fazla sofası bulunan birkaç ev bulunmaktadır. Bu durum, evlerin büyüklüğünü tahmin etme açısından bize bilgi vermektedir. Âişe bint-i Bestan Hâtûn’un Emir Sultan Mahallesi’nde yer alan iki alt kat odası, iki üst kat odası bulunan evi ve Şibli Mahallesi sâkini Âlime Hâtûn bint-i İbrahim’in iki alt kat odası, iki üst kat odası, bir ahır bulunan evi bu evlere örnek olarak gösterilebilir. Kenif (tuvalet) denilen bölüm evin bahçesinde yer alır. Fırının da bazı evlerde bahçede olduğu anlaşılmaktadır. Serdâb, ev halkının yazın oturmak için kullandığı yer olarak kullanılırken, bazen de mahzen ve kiler olarak da kullanılmıştır. Mutfak ise genelde büyük evlerde bulunurdu. Yemeğin pişirildiği yerler genellikle fırınlardı. Bu sebeptendir ki vakfiyelerde mutfak yerine sıkça fırın tabiri kullanılmıştır. Ayrıca o dönemde binek olarak kullanılan at ve katırların bulunduğu “ıstabl” adlı bir bölüm de incelediğimiz evlerde çoğu kez karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁵. Mevkûf evlerin, odalar dışındaki diğer bölümlerinin nelerden oluştuğunu bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Birim	Adet	Oran
Hâbiye-i mâ-i câri	37	% 90
Kenif	28	% 70
Mutfak	4	% 10
Fırın	24	% 60
Serdab	11	% 28
Bahçe	31	% 75
Ahır	27	% 65

Tablo 6: Mevkûfât olan evlerin odalar dışındaki diğer bölümlerinin kullanım alanları.

3.1.1.2. Tarım Arazisi

Osmanlı Devleti ekonomisinin temelleri tarım faaliyetleri üzerine kurulmuştur. Halkın geçim kaynağı olan araziler, sürekli gelir kaynağı sağlayan mülkler arasında

¹⁶⁴ Sedad Hakkı Eldem, *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, Yem Yayınları, İstanbul, 1984, s. 3.

¹⁶⁵ Maydaer, a. g. e., s. 210-213.

sayılmaktadır¹⁶⁶. Ayrıca “tımâr” olarak adlandırılan sistemle de, devlete ait topraklar askerî ve idarî amaçlarla işletilmektedir. Böylelikle hem askerlerin maaşları karşılanmakta hem de tarımsal devamlılık sağlanmaktaydı¹⁶⁷.

Tarım arazisi bulunan kişilerin toprağı satma, işletme veya vakfetme gibi tasarruf hakları bulunmaktaydı. Bu sebeple 17. yüzyılın öncesine ve sonrasına baktığımızda, tarımsal olarak vakfedilen birçok alan görmekteyiz. 17. yüzyılda toplam 100 adet tarımsal alan vakfedilmiş olup bunların tüm gayrimenkuller içerisindeki oranı %10,8 olarak saptanmıştır¹⁶⁸. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde ise %7 oranında toprak vakfedilmiştir¹⁶⁹. Aynı yüzyılın ikinci yarısında ise %1,6 oranında ziraî vakfa ulaşılmıştır. Genellikle tarım arazileri cami, medrese, tekke, dergâh gibi kuruluşların hizmetlerini finanse etme amacıyla kurulmuştur. Tarım arazileri; dutluk, bağ, bahçe, zeytinliklerden oluşmaktadır. Örneğin; Yahşibey mahallesi sakini Ümmü Gülsüm bint-i Hâc Mehmed, Kayabaşı mahallesinde yer alan dut bahçesini senede 60 akçe mukataa ile Hüdavendigâr vakfına vakfetmiştir. Bu dutluk, adı geçen vakfın ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılacaktır¹⁷⁰.

3.1.2. Menkul Vakıflar

Arapça’da “nakl” kökünden gelen ism-i mef’ûl olan menkul kelimesi sözlükte, “bir yerden başka bir yere taşınma imkânı olan şey” olarak tanımlanmaktadır. Yani eşya, hayvan, kitap, para vb. menkul olarak nitelendirilebilir¹⁷¹. Menkul mallar ile Osmanlı’da birçok vakıf kurulmuştur. Para ve eşya vakfı başlıkları altında bu vakıflar incelenebilir:

3.1.2.1. Para Vakıfları

Osmanlı vakıf medeniyetine farklı bir boyut kazandıran para vakıfları, gayrimenkul vakıf kurmaya gücü yetmeyen kimselerin de az bir parayla bile olsa vakıf kurabilmelerine imkân sağlamaktadır. Para vakıfları, gayrimenkul vakıfların ihtiyaçlarını karşılamada finansman desteğı sağlamak için de kurulmuşlardır.

¹⁶⁶ Bahaeddin Yediöldüz, “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, *Türkler*, C. 10, s. 9.

¹⁶⁷ Halil İnalçık, “*Tımâr*”, *DİA*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 168-169.

¹⁶⁸ Başol, a. g. e., s. 69.

¹⁶⁹ Abazi, a. g. e., s. 55-56.

¹⁷⁰ BŞS, B 119/153a.

¹⁷¹ Hasan Hacak, “*Menkul*”, *DİA*, C. 29., Ankara, 2009, s. 145.

İncelediğimiz vakfiyelerden bazı gayrimenkul vakıflara ek yanında bir miktar para da vakfedildiği görülmüştür. Bu duruma hem para hem de gayrimenkul vakfi adı verilmiştir.

Para vakfının kuruluş aşamalarını özet olarak sunmak gerekirse aşağıda verildiği gibi bir tablo karşımıza çıkmaktadır¹⁷².

1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama	4. Aşama	5. Aşama
Hayırsever vakfedeceği parayla birlikte vakfiyeyi tescil için kadiya gelir.	Para vakfedilince Ebu Hanife'ye göre vakıf gayr-ı caiz olduğundan vâkıfe vakıftan geri döner.	Vakıftan geri dönüşe vakfın mütevellisi itiraz eder.	Müteveli İmâm Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre vakfın lüzumlu olduğunu öne sürerek savunmasını yapar.	Kadı, İmâmeyne göre vakfın lüzumuna karar verir. Böylelikle vakfi tescil eder.

Tablo 7: Para vakfının kuruluş aşamaları

İslam dininde faizin haram olması âlimleri faiz kullanmadan toplumun finansman ihtiyacını karşılayabilecek sistemler geliştirmeye yöneltmiştir. Bu sistemler muâmele-i şer'iyeye, istiğlâl, idâne olarak bilinmektedir. Kısaca bu kavramlardan bahsederek incelediğimiz dönemde yer alan para vakıfları hakkında bilgi verebiliriz.

Muâmele-i şer'iyeye hakkında üzerinde uzlaşılan bir tanım olmamakla birlikte birden çok yapılaş şekli olan bir yöntemdir. Muâmele-i şer'iyeye ile ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde tanımların ortak noktasının araya bir satım akdi koyularak yapılmasıdır. Yani gelecekte ödenmek üzere borçlanılan miktarın fazlası araya konulan satım akdinden elde edilir. Osmanlı öncesi Hanefî otoriteler bu uygulamayı meşru görmüştür. 16. yüzyılda Birgivî Mehmed Efendi ve Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi para vakıflarını caiz görmemiştir. Fakat fukahanın çoğunluğu tarafından caiz görülmüştür. Ebussuûd Efendi de, para vakıflarını caiz görenler arasındadır.

Bey'un bi'l-istiğlâl “*satıcının kendi malını tekrar kiralamak üzere bir süreliğine satması*” olarak tanımlanmaktadır. Sabit bir kira getirdiği için istiğlâl yöntemi, para

¹⁷² Cem Korkut, Mehmet Bulut, “ XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması ”, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2., Ankara, 2017, s. 173.

vakıflarında çokça tercih edilmiştir¹⁷³. Satış bedelini iade edip borç karşılığında bir malı, parayı geri almak şartıyla geçici satmaya “*bey’ibi’lvefâ*” ismi verilmiştir. Vakıftan elde edilen kâra “*rihb*” ve “*nemâ*” denilmektedir¹⁷⁴.

Vakfiyelerde yer alan “*rehn-i kavî ve kefil-i melî*” ifadesiyle de para vakfından borç alınırken rehin olarak bir mülk gösterilmesi şartı aranmaktadır. Eğer kişi borcunu ödeyemezse rehin olan malına vakıf tarafından el konulur, borç para da böylelikle tahsil edilirdi. Eğer rehin olan mal borcu karşılamazsa borç kefilden tahsil edilirdi.

Para vakıflarında, “*karz-ı hasen*” paranın işletilme yöntemlerinden en çok tercih edilendir. Kur’ân-ı Kerim’de “*Kimdir o kimse ki Allah’a güzel bir ödünç verir de Allah da ona birçok katlarını öder. Allah darlık da verir, genişlik de verir. Hepiniz de O’na döndürülüp götürüleceksiniz*”¹⁷⁵, âyet-i kerimesiyle Allah (c.c.) böyle bir ödünç alma işiyle bereketin artacağını vaat etmektedir¹⁷⁶. Karz-ı hasen, ihtiyacı olan kimselere vakfin herhangi bir karşılık beklemeden borç para vermesi işlemidir. Bu para ihtiyaç sahibi tarafından bir müddet kullanılır veya ticarete de kullanılabilirdi. Bu durumda kâr ve sermaye ortaklığı olduğundan elde edilen kâr vakfa verilirdi. Vakıf parası ile gayrimenkul alınıp vakıf adına kiralanabilirdi. Görüldüğü gibi kişi para vakıflarında istediği gibi tasarrufta bulunmaktadır. Ancak bu tasarruf hakkını kullanırken tamamen bağımsız değildir. Para vakıflarının işletiminde temel prensip mevkûf olan paraya dokunulmamasıdır. Mevkûf para işletilirken elde edilen kâr ile vakıf şartlarını sağlamak esastır. Vakıf şartlarına uygun faaliyet gösteren bu vakıfların kontrolünü sağlamak mütevelliyeye aittir¹⁷⁷.

17. yüzyıl Bursa’sında 249 adet para vakfi tespit edilmiş olup, yüzyılın ilk çeyreğinde kadınların kurduğu para vakfi adedi 15’tir¹⁷⁸. Tüm vakıflara oranlandığında %18’lik bir dilime tekabül etmektedir. İlgili yüzyılın ikinci yarısında ise kadınların kurduğu para vakıfları tüm vakıfların içinde %23,80’lik bir orana sahiptir. Para vakıfları

¹⁷³ Süleyman Kaya, M. Emin Durmuş, İsmail Bektaş, Arif Akkaya, “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 3, 2017, s. 51.

¹⁷⁴ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1996, 2. b., s. 223.

¹⁷⁵ Bakara, 2/245.

¹⁷⁶ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Zehraveyn Yayıncılık, 2015, İstanbul, C. 2, s. 147.

¹⁷⁷ Alper Değer, Canan Erdoğan, “16. ve 18. Yüzyıl Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, S. 1, Bursa, 2009, s. 90.

¹⁷⁸ Abazi, a. g. e., s. 59.

başı başına oluşturulduğu gibi bazı hanımlar hem para hem de gayrimenkul vakfetmiştir. Her ikisinden de vakfeden beş vâkife bulunmaktadır.

Para vakıfları genellikle vakfedilen meblağın “onu on bir (%10) veya onu on bir buçuk (%15) hesabı ile” işletilmiş, vakfiye şartlarına uygun harcamalar yapılmıştır. Bazı vakfiyelerde vakfın işletilme oranı belirtilmeyip “şer‘î hukukun öngördüğü ölçüde” ibâresi yer almaktadır¹⁷⁹. Çalışmamızda yer alan para vakıflarından örnekler vererek ilgili döneme dair bazı değerlendirmeler yapabiliriz:

Fâtıma Hâtûn bint-i Mehmed 1500 dirhem vakfetmiştir. Bu paradan elde edilecek kâr, mahallenin imamına vâkıfenin ruhuna her sabah namazı sonrası Yasin okuması şartıyla verilecektir. Vakfiye şartlarının kontrolünü müteveli Şaban Efendi İbn-i el-Hâc Mustafa yapacaktır¹⁸⁰. Bir diğer vakfiyede de Âişe Hâtûn bint-i Ali Çavuş 65 esedî kuruş vakfetmiştir. Vâkife bu meblağın yüzde on karla işletilmesini böylece elde edilecek kârın 6.5 kuruşunun 5 kuruşunu mahallenin avarız vakfı ile fakirlere dağıtılmasını istemiştir. 1 kuruşu ile de Duheri Şerif Mahallesi'nin mescidinin akşam namazında aydınlatılması için mum alınmasını şart koşmuştur. Geriye kalan yarım kuruş da müteveli Mustafa İbn-i Hasan'a verilecektir¹⁸¹. Fâtıma Hâtûn ve Âişe Hâtûn'un vakfiyelerinde mevkûf para üzerinden elde edilecek kârın nelere ve nereye harcanacağı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Genel olarak tüm vakfiyelerde bu konulara değinilmektedir.

Vakfiyelerde dirhem, kuruş, gümüş para, akçe, esedî kuruş vb. para birimleri kullanılmaktaydı. Osmanlı para sisteminin merkezinde gümüş yer almaktaydı. İlk dönem de, akçe, ticarete kullanılan gümüş bir sikkeydi. 17. yüzyılın sonlarına doğru akçenin içindeki gümüş miktarı, tağşişler ile düşük bir seviyeye gelmiştir. Tağşişle beraber akçenin içindeki gümüş miktarı 0.61 gramdan 0.13 grama kadar düşmüştür. Bunun üzerine, hem sikke olarak, hem de hesap birimi olarak, 120 akçeye karşılık olacak şekilde kuruş basılmaya başlandı. Böylelikle akçenin yerini kuruş almıştır. Gümüş sikkelerin yanında bakır mangır, pul da basılmıştır. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı askerî, malî ve iktisadî sorunlar gittikçe artmaya başlamıştı. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında doğuda Safevîlerle, batıda ise Habsburglarla uzun süren savaşlar yaşanmaktaydı. Bu durum ülke içi ekonomiyi de olumsuz

¹⁷⁹ Alper, Erdoğan, a. g. e., s. 176.

¹⁸⁰ BŞS, B 186/40b.

¹⁸¹ BŞS, B 83/49a.

etkilemekteydi. 17. yüzyılın ortalarında malî ve siyasi zorluklar arttı. Yeniçerilerin güç kazanmasıyla ekonomiyi düzeltme amaçlı dört defa tağşiş yapıldı. Ardından akçenin içindeki gümüş miktarını yükseltme işlemi yapıldı. Bu girişimlerin istenilen sonuçları vermemesiyle parasal istikrarsızlık meydana gelir¹⁸². Ülke içinde yaşanan bu gelişmeler düşünüldüğünde bu dönemde kurulan vakıfların sayısının 15. ve 16. yüzyıllara göre daha az olması ekonomik durumla açıklanabilir. Yine de halk vakıf kurmaya devam etmiştir. Vakfedilen meblağlar az miktarda olsa da hayırsever kadınlar miras, nikâh, hibe, çalışıp da para kazanma vb.¹⁸³ yollarla elde ettikleri paralarının bir kısmını vakıf kurmada kullanmıştır. Kadınlar bireysel olarak para vakfı kurdukları gibi bazen birkaç kişi bir araya gelerek de vakıf kurmuşlardır¹⁸⁴. Ele aldığımız vakfiyelerde kadınların 27.570 dirhem, 136.315 esedî kuruş, 1040 akçe vakfettikleri anlaşılmaktadır. 1 esedî kuruşun 120 akçeye tekabül ettiği düşünülürse 1.700.840 akçe vakfedildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Osmanlı para vakıfları; kâr gayesi gütmeyen, toplumun yararına uygulamaları olan finans kurumlarını teşkil etmiştir. Verilen örneklerde olduğu gibi sermaye belli bir kesimin elinde toplanmamıştır. Tefecilik önlenmiştir. Böylelikle halkın faydasının ön planda olduğu birçok vakıf kurulmuştur¹⁸⁵. İncelediğimiz dönemde para vakfı kuran hanımların bağışladıkları miktarlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Sayı	Vâkife	Dirhem	Esedî Kuruş	Akçe	Kâr Oranı	Yıllık Gelir
1	Fâtıma Hâtûn bint-i Mehmed	1.500	-	-	% 10	150
2	Âişe Hanım Hâtûn bint-i Ali Çavuş	-	65	-	% 10	6.5
3	Fâtıma Hâtûn bint-i Mustafa	-	100	-	% 10	10
4	Kamer Hâtûn bint-i Abdullah	1.000	-	-	% 10	100
5	Ümmühan Hâtûn bint-i Ömer	-	13.500	-	% 10	1.350

¹⁸² Kamil Kıvanç Karaman, Şevket Pamuk, “Osmanlı devleti ve Avrupa devletlerinde tağşişler ve nedenleri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C. 43, S. 1, Ankara, 2016, s. 246.

¹⁸³ Saadet Maydaer, *XVI. Yüzyılda Bursa Kadınları*, 1. b., Bursa: Emin Yayınları, 2010, s. 81-96.

¹⁸⁴ Korkut, Bulut, a. g. e., s. 179.

¹⁸⁵ Korkut, Bulut, a. g. e., s. 186.

6	Ümmühan Hâtûn Bint-i Bayazıd	70	-	-	% 10	7
7	Âişe Hâtûn bint-i Mehmed Çelebi	-	-	180	% 10	18
8	Rabia bint-i Hüseyin	-	1.000	-	% 10	100
9	Hanım Hâtûn bint-i Abdullah	-	-	3.000	% 10	300
10	Âişe Hâtûn bint-i Ahmed	4.000	-	-	% 10	400

Tablo 8: Para Vakfı Kurucuları ve Mevkûf Para Miktarları

3.2. HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR

17. yüzyıl ve öncesinde Bursa'da tesis edilen vakıflar incelendiğinde, vakıfların çoğunun dinî ve sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kurulduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Vakfiyelerden yola çıkarak vakıfların amaçları göz önüne alındığında mescid, cami inşası ve aydınlatılması, imam¹⁸⁶, hatip, müezzin¹⁸⁷, muallim, hizmetli gibi görevlilerin ücretlerinin ödenmesi, Kur'ân-ı Kerîm, mevlid okutulması gibi hizmetler karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, öğretim, bayındırlık faaliyetleri de vakıfların hizmet alanlarının içinde yer almaktadır.

3.2.1. Din Hizmetleri

Bir şehir maddî yapılarla kurulabilir fakat şehre ruh katan içinde bulundurduğu değerlerdir. Bursa bu anlamda çok zengin bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek bir yerden bakıldığında Bursa'da yeşilin içerisinde irili ufaklı minareler dikkatimizi çekmektedir. İşte "şehrin ruhu" bu mekânlarda gizlidir¹⁸⁸. Cami ve mescitler incelik ve zarafetle işlenmiş süslemelerle insan ruhunu da tezyin etmektedir. Yapıları bu derece güzel kılan ise onları inşa etmede âdeta yarışan halkı olmuştur. İhlâs ile inşa olunan bu yapılar temelinde riyâ olmayan hâlis niyetlerle kurulmuştur. Bu ulvi duygu ve gayelerle Bursa'da birçok dinî yapı kurulmuştur. 17. yüzyıl Bursa'sında dinî kurumlar ve dinî hizmetler için vakfedilen 1.283 vakıf vardır. Diğer hizmet alanlarına

¹⁸⁶ BŞS, B 109/92a.

¹⁸⁷ BŞS, B 145/7b.

¹⁸⁸ Osman Şevki, *Bursa ve Uludağ, Bursa İl Özel İdaresi*, 2009, Ankara, 2. b., s. 64

oranlandığında %61' inin dinî hizmetler için vakfedildiği sonucuna ulaşılmaktadır¹⁸⁹. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan bir araştırmada bu oran %54 olarak tespit edilmiştir¹⁹⁰. Araştırma konumuz olan 17. yüzyılın ikinci yarısında ise bu oran %61'dir.

Dinî Hizmet Alanı	Vakıf Sayısı
1. Cami ve Mescid Hizmetleri	17
2. Tekke ve Dergâh Hizmetleri	4
3. Tilavet ve Dua Hizmetleri	10
4. Haremeyn Hizmetleri	21

Tablo 9: Dinî Hizmet Alanlarına Göre Vakıflar

3.2.1.1.Cami ve Mescid Hizmetleri

Arapça cem' kökünden gelen cami kelimesi "toplayan, bir araya getiren" anlamlarına gelmektedir. Mescid de Arapça da "eğilmek, alını yere koymak" anlamına gelen sücûd kelimesinden türemiş bir mekân ismidir¹⁹¹. Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm' de "Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin", buyurmaktadır.¹⁹² Kelimelerin taşıdıkları anlam bizlere işlevleri hakkında da bilgi vermektedir. Müslümanların bir araya gelip ibadet ettikleri camiler, sevincin, hüznün paylaşıldığı mekânlardır. Bu özelliklerinin yanında Osmanlı Devleti'nde mektep, halkı irşâd gibi fonksiyonları da bulunmaktaydı. Hem âyet ve hadislerde cami ve mescidlerin öneminin belirtilmesi hem de halk arasında bağların kuvvetlenmesi açısından Osmanlı Devlet erkânı ve millet olarak birçok cami ve mescid inşa etmişlerdir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Bursa'da dinî hizmet amacıyla inşa edilen cami ve mescidlerin tesis edilen tüm vakıflara oranı %25'tir. Caminin inşası, aydınlatılması gibi masraflarının karşılanması yanında imam, hatip, vâiz, müezzin, kayyım ve hizmetli gibi görevlilerin maaşlarının ödenmesi bu vakıfların amaçları ve şartları arasında yer almaktadır. İncelediğimiz dönemde genellikle cami ve mescid hizmetlerinin karşılanması konut vakıflar aracılığıyla olmuştur. Vâkıfeler cami ve mescid hizmetine sundukları vakıflarından, kendi vefatlarından sonra Kur'ân-ı Kerîm okunmasını da şart koşmuşlardır. Cami ve mescid hizmetlerine sunulan vakıfların amacı ve sayısı aşağıdaki

¹⁸⁹ Başol, a. g. e., s. 152.

¹⁹⁰ Abazi, a. g. e., s. 64.

¹⁹¹ Ahmet Önkâl, Nebi Bozkurt, "Cami", DİA, C. 7, İstanbul, 1993, s. 46.

¹⁹² Cin, 18

tabloda verilmiştir. Cami görevlilerinin barınma ihtiyaçlarını karşılayacak mevkûf evler cami lojmanı olarak belirtilmiştir.

Vakıf Amacı	Vakıf Sayısı
İmam-hatip ücreti	12
Müezzin ücreti	5
Kayyım ücreti	1
Cami lojmanı	2
Cami Aydınlatılması	5
Kur'ân-ı Kerîm okunması	13

Tablo 10: Cami ve Mescid Hizmetleri için Kurulan Vakıfların Amaçları

Hayırseverler tarafından birçok cami ve mescid vakfedildiği gibi bu mekânlardaki hizmetlerin yerine getirilmesi de yine vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında bina olarak bağışlanan cami ve mescid vakfına ulaşamamıştır. Vakfiyelerde imamların görevlerinin sadece namaz kıldırarak olmadığı da dikkatimizi çekmektedir. İmamlar buldukları mahallenin saygıdeğer kişileri sayılmış olup halkın sorunlarıyla ilgilenen, problemleri çözen kimselerdir. Vakfiyelerde bu sebeple bazı imamların mütevellilik görevini de yürüttüğü görülmektedir. İncelediğimiz dönemin vakfiyelerinden hareketle cami ve mescid hizmetleri için kurulan vakıflardan örnekler sunarak amaçlarını kavramaya çalışmak yerinde olacaktır.

Âişe Hâtûn bint-i Ahmed 4.000 dirhem para vakfetmiştir. %10 istirbahla işletilmesini istediği paranın 2.000 dirhemini Berat kandilinde cami aydınlatması için mum ve yağ alınmasında kullanılmasını istemektedir. 2.000 dirhemini de vefatından sonra ruhuna her gün mülk suresini okuması şartıyla mahalle imamına verilmesini şart koşmaktadır¹⁹³. Âişe Hanım Hâtûn bint-i Ali Çavuş isimli vâkıfe 65 esedî kuruş vakfederek para vakfı kurmuştur. %10 istirbah ile işletilecek olan bu vakıftan elde edilecek 6 buçuk kuruşun 1 kuruşu ile Duhteri Şerif Mahallesi'nin mescidinin akşam namazında aydınlatılmasında kullanılmak üzere camiye mum alınmasını şart koşmaktadır¹⁹⁴. Böylelikle bu vakıf hem camiye hem de halka hizmet etmek sûretiyle amacını yerine getirmektedir. Fâtıma Hâtûn bint-i Mustafa 100 esedi kuruş vakfetmiştir. %10 istirbah ile işletilecek bu miktardan elde edilecek kârın, Ahmed Paşa Mahallesi

¹⁹³ BŞS, B115/26a.

¹⁹⁴ BŞS, B 83/47a.

caminin hatibine ve kayyımına günlük bir akçe verilmesi şartı vakfiyede yer almaktadır¹⁹⁵. Verilen bu iki örnekte para vakıflarının cami ve mescid hizmetlerinde kullanım şekli görülmektedir.

Konut vakıflarında ise cami ve mescid hizmetleri evlerin kiraya verilmesinden elde edilen gelirle tesis edilmiştir. Örneğin, Âişe bint-i Yusuf iki katlı evini vakfetmiştir. Mevkûf evin muaccel veya müeccel olarak kiraya verilmesini isteyen Âişe bint-i Yusuf eğer kira muaccel olarak alınrsa istiğlal ve istirbah ile elde edilen nemânın dörtte birinin veya müeccel olarak alınrsa da kiranın yarısının Kurtoğlu Mahallesi'nin mescidine gerekli malzemenin alınması için harcanmasını şart koşmaktadır¹⁹⁶. Böylelikle caminin ihtiyaçları karşılanmaktadır. Mevkûf evlerden bazıları da bu evlerde mahallenin imamının, müezzininin veya müderrisinin ikâmet edebilmesini sağlayacak şekilde şartlar taşımaktadır. İmamlar bu şarta sahip mevkûf evlerde ya az bir kira karşılığında oturmuşlar ya da kira ödemedi oturmuşlardır. Günümüzdeki lojmanların Osmanlı'da ki karşılığı bu mevkûf evler olmuştur diyebiliriz.

Müderrislerle ilgili kısım eğitim hizmetlerinde örneklendirileceği için burada sadece imam ve müezzinlerin bu hizmetlerden nasıl yararlandıklarına dair bilgi edinmek amacıyla birkaç örnek vakfiye sunmak yerinde olacaktır. Âbide Hâtûn bint-i Hasan isimli vâkıfe iki katlı evini vakfetmiştir. Mevkûf evde Ali Paşa Mahallesi'nin İmamı Receb b. Yusuf'un her gün sabah namazından sonra vâkıfenin ruhuna bağışlanmak üzere bir Yasin-i Şerif okumak karşılığında kira ödemedi oturması vakfiye şartlarında yer almaktadır¹⁹⁷. Vâkıfeler örneklerden de anlaşılacağı üzere vefat ettikten sonra da bu sadaka-ı câriyenin devam etmesini istemektedir. Bu sebeple Kur'ân- ı Kerim okumak şartı vakfiyelerde çoğu kez karşımıza çıkmaktadır. Bir başka vakfiyede de Ümmü Gülsüm bint-i Mehmed iki katlı evini vakfetmiştir. Mevkûf evde vâkıfe kendi vefatına kadar yaşayacaktır. Vefatından sonra mahallenin müezzini belirlenecek az bir kira ile mevkûf evde oturacaktır. Bunun karşılığında her gün vâkıfenin ruhuna üç İhlâs, bir Fatiha okuması vakfiye şartlarında yer almaktadır¹⁹⁸. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Ayrıca burada ismi geçen hanımların vakıflarının hizmet alanları sadece din hizmetleriyle sınırlı değildir. İlerleyen başlıklarda aynı kişilerin birden fazla alanda

¹⁹⁵ BŞS, B 96/58a.

¹⁹⁶ BŞS, B 96/73b.

¹⁹⁷ BŞS, B 109/92a.

¹⁹⁸ BŞS, B 88/205a.

vakıflarını hizmete sundukları görülmektedir. Cami ve mescid hizmetlerinde kullanılan vakıflarla ilgili bu örneklerle iktifa etmek konuyu kavrama bakımından yeterli olacaktır. Sonuç olarak örneklerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı toplumu her daim birleştirici, yardımsever, hayırda yarışan olmaya talip olmuştur. Kurduğu bir vakıf ile birçok insanın ihtiyacını gideren bu milletin vakıf ufku gün geçtikçe gelişmiş ve sistemli bir hâl almıştır. Bu da medeniyetin en güzel tezahürlerinden birini oluşturmaktadır.

3.2.1.2. Tekke ve Dergâh Hizmetleri

Tasavvuf, Müslümanların hayatında geçmişten günümüze ilgi odağı olan, dinî hayatın ve kültürün yaşatılmasında tercih edilen bir alan olmuştur. Osmanlı toplumunda bu alan ahlâkî yükselişte bir merdiven olarak düşünülmektedir. Bu yolun sonunda da ruhî saadete ulaşma arzusu bulunmaktadır. Bu sebeple tarih boyunca tasavvufî bilgiye ulaşma ve tecrübe etme amacıyla birtakım müesseseler kurulmuştur. Tekke, zâviye, dergâh bu müesseseler arasındadır.

Tekke: Dayanma, dayanacak yer anlamlarına gelir. Arapça'da "tekye" kelimesinin galatı olarak kullanılmaktadır. Tarikatların, sohbet, zikir yaptığı bu mekânlar cami ve mescitlerin dışında halka hizmet etmişlerdir.

Dergâh: "Kapı eşiği" anlamına gelen bu kelime dilimize Farsçadan geçmiştir. Tarikat şeyhlerinin ve dervişlerin ikametgâhlarına verilen isimdir.

Zâviye: Tekke kadar büyük olmayıp işlev açısından tekkeye benzeyen küçük yapılara verilen isimdir¹⁹⁹. Genellikle merkeze uzak ücrâ bölgelere inşa edilen mekânlardır.

İncelediğimiz dönemde Rahime Hâtûn bint-i Mehmed adlı vâkıfe iki katlı evini vakfetmiştir. Bu evde vâkıfe vefatına kadar kendisi oturacaktır. Vefatından sonra mevkûf ev Darphane Mahallesi'nde bulunan zaviyenin hizmetine verilecektir. Vâkıfe her sabah namazından sonra kendisinin ve eşinin ruhuna Yasin-i Şerif okunmasını istemektedir. Bu vazife zaviyeden seçilecek bir hoca tarafından yürütülecektir²⁰⁰. Konut vakfının gelirleriyle zâviyenin ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır.

¹⁹⁹ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 10. b., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s. 270-271.

²⁰⁰ BŞS, B 109/ 158 a.

3.2.1.3.Tilavet ve Dua Hizmetleri

Vakıfların hizmet alanlarından biri de tilavet ve dua hizmetleridir. “Dua”, çağırarak, seslenmek, istemek anlamlarına gelmektedir. Müslümanlar hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında kıymetli olduğuna inandıkları duayı hayatlarının merkezine yerleştirmişlerdir. Vâkıfelerde duanın değerini idrâk etmişler ve vefatlarından sonra sadaka-ı cariye olması için vakıflar kurmuşlardır. Sürekli dua kapısı olacak bu hayırlarının daha da kalıcı olması için vâkıfe, vakfiyelerine vefatlarından sonra kendisi ve ailesi dua edilmesini istemektedir. Bu dualar vâkıfenin vefatından sonra vakıftan yararlanacak kişinin vakfiye şartları doğrultusunda yerine getirmesi gereken ibadetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vâkıfenin ruhuna Kur’ân-ı Kerîm okumak, özellikle Kur’ân’dan Yasin suresi, üç İhlas bir Fatiha okunması gibi şartlar yer almaktadır. Bunların zamanları da vakfiyelerde geçmektedir. Örneklendirmek gerekirse; Fâtıma Hâtûn bint-i Mehmed isimli bir vâkıfe bir konut vakfı kurmuş ayrıca 1500 dirhem de vakfetmiştir. %10 istirbahla işletilecek olan mevkuf paradan elde edilecek gelirin, mahallenin imamına vâkıfenin ruhuna her sabah namazı sonrası Yasin okuması şartıyla verilmesi vakfiye şartlarında yer almıştır²⁰¹. Daha önce cami hizmetlerinde adını zikrettiğimiz Ümmü Gülsüm Hanım, konut vakfından yararlanma hususunda mahallenin müezzininin belirlenecek az bir kira karşılığında oturmasını belirtmiş ve bunun karşılığında her gün vâkıfenin ruhuna üç İhlâs, bir Fatiha okunmasını vakfiyeye kaydettirmiştir²⁰². Bir başka vâkıfe olan Abide Hâtûn bint-i Hasan da konut vakfı kurmuştur. Mevkûf evde, mahallenin İmamı Receb b. Yusuf’un her gün sabah namazından sonra vâkıfenin ruhuna bağışlamak üzere bir Yasin-i Şerif okumak karşılığında ikâmet etmesine imkân tanımıştır²⁰³. Görüldüğü üzere aynı gâyelerle vakıf kurucuları vefatlarından sonra kendilerine dua edecek kimseler bırakmak istemişlerdir. Kökü bu dünyada olan hayırlarının dallarını ahirete de ulaştırmayı murâd etmektedirler. Vakıflarda bu ulvî amaca hizmet etmede bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁰¹ BŞS, B 186/ 37 b.

²⁰² BŞS, B 88/ 205 a.

²⁰³ BŞS, B 109/ 92 a.

3.2.1.4.Haremeyn Hizmetleri

Haremeyn vakıfları, Hz. Peygamberin doğup büyüdüğü topraklarda yaşayan Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan vakıflardır. Vakfiyelerde Haremeyn vakfı olarak geçen vakıfların içeriği bazen gelirin tamamını vakfetme şeklinde olduğu gibi bazen de mevkûfâtı şartlı veya şartsız olarak Haremeyn hizmetine sunmak yoluyla olmuştur. Gelirin tamamını Haremeyn hizmetine sunan vakıfların sayısı azdır. Fakat amacı sadece Haremeyn olmayan fakat Haremeyn hizmetine dair vakfiyesinde hizmet alanı ayıran vakfiyeler çoğunluktadır. İncelediğimiz dönemde Haremeyne bağışlanan vakıfların kaynağı para vakfı ve ailevî vakıftır. Vakfiyelerde kaynağı ailevî vakıf olan Haremeyn vakfı 17 adettir. Kaynağı para vakfı olan Haremeyn vakfı 5 adettir. Haremeyn vakıfları araştırma dönemimizdeki tüm vakıflara oranlandığında %34'lük bir dilimi oluşturduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Haremeyn-Ailevî	Haremeyn
%77	%23

Tablo 11: Haremeyn vakıflarının hizmet dağılımı

Haremeyn vakıflarının neredeyse tamamı mevkûf evlerden meydana gelen konut vakıflarından oluşmaktadır. Bir kısmı ise para vakıflarından elde edilen kârla oluşmuştur. Ailevî-Haremeyn vakıflar, vâkife tarafından bağışlanırdı. Ardından vakıftan tasarruf hakkı eşine, evlâdına verilirdi. Bu tasarruf hakkı vâkıfenin nesli kesilinceye kadar devam ederdi. Bu nesil kesilince mevkûfâtın Medine-i Münevvere fakirlerine geçtiği bilinmektedir. Eğer vâkife para vakfı kurduysa, bu vakıftan elde edilecek kârın vakfiyede belirtilen kısmı Medine-i Münevvere fakirlerine gönderilmekteydi.

Âlime Hâtûn bint-i İbrahim iki alt kat odası, iki üst kat odası, bir ahırını bulunan evini vakfetmiştir. Mevkûf evde vâkife hayatta olduğu müddetçe kendisi oturacaktır. Ardından nesli kesilinceye kadar evlatları oturacaktır. Nesli kesildiğinde mevkûf evin geliri Medine-i Münevvere fakirlerine dağıtılacaktır. Bu şartların gözetimini vakfin mütevellisi Osman ibn-i Mustafa yürütecektir²⁰⁴. Bu vakfiye konut vakfı üzerinden Haremeyne olan hizmete bir örnek oluşturmaktadır. Ali b. Mustafa ve zevcesi Âişe Hâtûn iki alt kat odası, iki üst kat odası, bir sofası, sundurması, ahırını, fırını, akarsu

²⁰⁴ BŞS, B 186/ 54 a.

havuzu ve avlusunda meyveli ve meyvesiz ağaçları bulunan evini vakfetmiştir. Mevkûf evde vefatlarına kadar kendi ve ailesi oturacaktır. Bu durum nesilleri kesilinceye kadar bu şekilde devam edecektir. Vâkıfe, mevkûf evin gelirlerinin, Medine-i Münevvere fakirlerinin ihtiyaçlarının giderilmesi için harcanmasını istemektedir²⁰⁵. Her iki örnekte de konut vakfedilmiş olup hizmet alanı olarak da Haremeyn tercih edilmiştir. Ayrıca bu örnekler Ailevî-Haremeyn vakıflarına da örneklik oluşturmaktadır.

Bazı vakfiyelerde de para vakfı üzerinden elde edilecek kârın Medine-i Münevvere fakirlerine gönderilmesi hedeflenmiştir. Vakıf kuran hanımlara bakıldığında mensubu oldukları kadîm medeniyetin yardımlaşma duygusunu her dönemde hissettirmişlerdir. Hizmet bilinciyle kurdukları vakıflarla, Haremeyn'e gönderdikleri hediyelerle, saray hanımları topluma örnek olmuşlardır. Ve bu toplum içerisinde hanımların Haremeyn'e hizmet için ellerinden geldiğince yardım da bulunmasının kapısını aralamıştır. Ayet ve hadislerde mübarek sayılan bu şehirlere hizmette bulunma arzusu Haremeyn vakıflarının sayısının artmasını sağlamıştır. Herkesin kendi imkânları çerçevesinde yardım da bulunması bu beldelere olan hürmetin bir göstergesidir.

3.2.2. Sosyal Hizmetler

İncelediğimiz dönemdeki tüm vakıflara sosyal hizmetler alanındaki vakıflar oranlandığında %56'lık bir dilimle karşılaşılmaktadır. Bunun içerisinde sosyal vakıfların yanında dinî, ailevî, Haremeyn hizmetlerini kapsayan vakıflar bulunmaktadır. Sadece sosyal hayata hizmet eden vakıfların tüm sosyal vakıflar içindeki oranı %27'dir. Vakıfların tüm vakıflar içindeki oranları kategorilere ayrılmış olup aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Sosyal Vakıflar	Oran
Sosyal	%27
Sosyal- Ailevî- Dinî	%50
Sosyal- Ailevî	%12
Sosyal- Dinî	%11

Tablo 12: Sosyal Amaçlı Vakıfların Hizmet Alanlar

²⁰⁵ BŞS, B 109/ 84 a.

3.2.2.1.Fakirlere Yardım Amaçlı Kurulan Vakıflar

Vakıfların kuruluş gayelerinden bir diğeri de fakirlerin ihtiyaçlarının gözetilmesidir. Âyet ve hadisler yoksullara destek olma konusunda teşvik edici olmuştur. Halka hizmet etme amacıyla kurulan bu vakıflar hakkında 17. yüzyılın sonlarında Bursa’da yapılan bir çalışmada 496 adet vakıf tespit edilmiştir. Bu vakıfların 60’ı farklı mahallelerdeki fakirlere yemek verme amacıyla kurulmuştur²⁰⁶. Bazen bu vakıflar dolaylı bazen de doğrudan hizmetlerde bulunmak şeklinde kurulmaktadır. Bu sebeple vakfiyelerde “Müslüman fakirler” veya “mahalle fakirleri” şeklinde kullanımlar görülmektedir. Örneklendirmek gerekirse; Râziye Hâtûn bint-i Bayram, konut vakfı kurmuştur. Mevkûf evi, Dâye Hâtûn vakfına 48 akçe mukataa ile kiraya verilecektir. Bu evde Dâye Hâtûn Cami imamı oturacaktır. Onun vefatından sonra Mustafa bin Hâc Mehmed ve evladı oturacaktır. Onların nesilleri kesildiğinde mevkûf ev kiraya verilecektir. Elde edilecek kârın, adı geçen mahallenin ve Medine-i Münevvere fakirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılmasını istemektedir²⁰⁷. Vakfiye şartlarına bakıldığında ailevî vakıf olduğu anlaşılmaktadır. “Mahallenin fakirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması” cümlesiyle vakfın fakirlere yardım amacı taşıyan bir vakıf olduğu gibi Medine-i münevvere fakirlerine de yer verildiği için Haremeyn hizmetini de içinde barındıran bir vakıf olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu örnek ile dolaylı yoldan fakirlere yardım edildiği görülmektedir. İncelediğimiz dönemde fakirlere yardım amaçlı vakıfların neredeyse tamamı bu şekilde kurulmuştur. Doğrudan Müslüman fakirler için kurulan yardım vakıfları da bulunmaktadır. Meselâ, Fâtıma Hâtûn bint-i Mustafa Ahmed Paşa Mahallesi fakirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için 100 esedî kuruş vakfetmiştir. Bu meblağın, senede %10 kârla istirbah olunmasını istemektedir. Mahalle fakirlerinin öncelikle taâm (yemek) ihtiyacının karşılanması ön plana alınmış olup geri kalan meblağ ile de diğer ihtiyaçların karşılanması vakfiye şartlarında yer almaktadır²⁰⁸.

3.2.2.2.Avarız Vakıfları

Avârız, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat fermanı ilan edilene kadar olağanüstü durumlarda özellikle savaş dönemlerinde oluşan masrafların karşılanması için devletin

²⁰⁶ Karataş, a. g. e., s. 190-191.

²⁰⁷ BŞS, B 90/53b.

²⁰⁸ BŞS, B 96/58a.

halktan zorunlu olarak talep ettiği eşya, para ve hizmet şeklindeki sorumluluklara denilmektedir. Bu vergiler devletin katıldığı savaşlarda cihâd ettiği düşüncesi temeline dayanarak halktan talep edilmiş olup halkın da Allah yolunda cihâd edenlere maddî ve manevî destek olma arzusuyla toplanmıştır. Başlangıçta bu vergiler cüz’i miktarlarda toplanırken savaşların artması devletin hazinesinin bu savaş yükünü taşımakta zorlanması üzerine vergilerin miktarı ve sıklığı artmıştır. Avarız vakıfları, bu vergileri ödemekte güçlük çeken fakir halka akar ve para tahsis eden vakıflardır²⁰⁹. Bu gâyeler doğrultusunda kurulan vakıfların doğal afetler, salgın gibi durumlarla mücadele döneminde halka yardım, fakirleri, yetimleri gözetme, işsizliğin giderilmesinde destek sağlama, mektep, su yolu tamiri gibi hizmetleri de bulunmaktadır²¹⁰.

Avâriz vakıflarının temelini para vakıfları oluşturmuştur. Bunun yanında gayrimenkullerde avâriz vakıflarına vakfedilmiştir. Para vakıflarından elde ettikleri kâr ile vakfiye şartları yerine getirilmiştir. Avâriz vakıfları hayırseverler tarafından ikâmet ettikleri mahallenin avâriz vergi yükünü azaltmak için kurulmuştur. Ve her mahallede bu tür vakıflara rastlanır. Vakıf gelirleri avârıza verilir, gerektiği zamanlarda vergi ödenirdi. Eğer gelir yetmezse mahalle halkı parayı kendi aralarında paylaşarak öderdi. Kamunun ihtiyaçlarında da bu paradan kullanılırdı.

Avâriz vergisi kaldırıldıktan sonra da vakfın geliri mahallenin ihtiyaçları için kullanılmıştır. Eğer mahallede gayrimüslimler varsa mahallenin ve köylerin avâriz vakfi din farkı gözetmeksizin yardımlarını ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktaydı²¹¹. Bursa’da 17. yüzyılda 148 mahallenin avâriz vakfi bulunmaktaydı. Birçok zengin hayırsever hem kendi mahallesinin hem de diğer mahallelerin avâriz vergilerini karşılamaktadır²¹². İncelediğimiz dönemde avâriz vakıfları tüm vakıflar içinde %32’lik bir orana sahiptir. Para ve gayrimenkul vakıfları üzerinden avâriz vakfına örnek vermek gerekirse; Kamer Hâtûn bint-i Abdullah 1000 dirhem vakfetmiştir. Paranın %10 kârla işletilmesini istemektedir. Mevkûf paradan elde edilecek kâr, mahallenin imamı Mustafa Efendi İbn-i Receb’e vâkıfenin ruhuna her gün Yasin-i Şerif okumak karşılığında verilecektir. Geriye kalan dirhemler ise mahallenin avarız vakfi mütevellisi aracılığıyla mahallenin

²⁰⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, 3. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 190-193.

²¹⁰ Mehmet İpşirli, “Avarız Vakfi”, DİA, C. 4, İstanbul, 1991, s. 109.

²¹¹ İsmail Kıvrım, “Mahalle Avâriz Vakıfları (17. Yüzyıl Ayntab Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, Gaziantep, 2019, s. 35-37.

²¹² Başol, a. g. e., s. 151.

fakirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harcanacaktır²¹³. Âişe Hâtûn bint-i Abdullah, bir alt odası, bir üst odası, bir sofası ve avlusunda meyveli ağaçları olan evini vakfetmiş olup mevkûf evin %10 kârıla işletilmesini istemiştir. Havz Mahallesi fakirlerinin ihtiyaçlarını karşılanması vakfiye şartlarında yer almaktadır²¹⁴. Çalışmamızda yer alan avâriz vakıfları örneklerde olduğu gibi menkul ve gayrimenkul vakıflardan oluşmaktadır.

3.2.2.3.Yetimlere Yönelik Vakıflar

Yetim, kelimesi sözlükte yalnız, tek başına kalmak gibi anlamlara gelmektedir. İnsan her yaşta yetim kalabilir. Ebeveynlerini kaybeden eğer bir ocuksa, çocuğun hayata tutunması ve ihtiyaçlarını karşılanması güç olmaktadır. Savaşlar, doğal afetler veya ebeveynin eceliyle vefat etmesi durumlarında çocuklar yetim ve öksüz kalmaktadır. Bu çocukları koruyup, ihtiyaçlarını sağlamak toplumun üzerine birer vazifedir. Ayet ve hadislerde de yetime merhametli olmak, yetimin hakkını gözetmek emredilmiş olup aksi şekilde davranmanın günah olduğu buyrulmaktadır. Osmanlı'da yetimlerin himaye edilmesi amacıyla kurumlar tesis edilmiştir. Bir önceki başlıkta işlediğimiz avâriz vakıfları bu himaye görevini üstlenmiştir. Dârü'l-eytam ile yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Örneğin; “Yeniçeri birliklerindeki orta sandıkları şehitlerin yetimlerine, esnaf birliklerince kurulan esnaf sandıkları da kendi mensuplarından ölenlerin çocuklarına maddî destek sağlamıştır” bilgisine ulaşılmaktadır. 1873'te kurulan Dârüşşafaka ile yetimlerin eğitimi ve korunması amalanmıřtır²¹⁵.

Ebeveynin vefatından sonra yetimlere kalan miras eytâm sandıklarında muhafaza edilirdi. ocuk reşit olduktan sonra mallarını teslim alırdı. Bu mallar üzerinde tasarruf etme hakkı bulunmaktaydı. Buradaki amaç yetim çocuğun menfaatini korumaktır. Yetimler için kurulmuş vakıflarda genellikle yetimlerin bakımı, evlendirilmesi, yetim kızın eyizinin hazırlanması, eğitimleri gibi hizmetler bulunmaktadır²¹⁶. İncelediğimiz dönemde de yetimler için yardımlarda bulunulmuştur.

²¹³ BŞS, B115/25a.

²¹⁴ BŞS, B109/70a.

²¹⁵ Abdüselam Arı, “Yetim”, DİA, C. 43, İstanbul, 2013, s. 501-502.

²¹⁶ Tahir Özcan, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, İstanbul, 2006, s. 106.

3.2.2.4. Başka Bir Vakfa Bağışlanan Vakıflar

Râziye Hâtûn bint-i Bayram isimli vâkıfe, 48 akçe mukataa ile Dâye Hâtûn vakfına evini vakfetmiştir²¹⁷. Ümmü Gülsüm bint-i el-Hâc Mehmed isimli vâkıfe, girişte iki odası, iki üst kat odası, sofası, fırını, bir akarsu havuzu ve bahçesinde meyve ağaçları bulunan evini Kulak Bâli vakfının tasarrufuna sunmuştur. Vâkıfe vefatına kadar bu evde kendi oturacaktır²¹⁸. Bir başka vakfiye de ise Ümmühan Hâtûn bint-i Ömer 13 bin 500 akçe vakfetmiş olup bu meblağın 5.000 kuruşunun Selçuk Gazi Avarız Vakfına verilmesini istemektedir²¹⁹.

3.2.3. Eğitim Hizmetleri

Osmanlı Devleti vakıflar aracılığıyla birçok alanda hizmet ettiği gibi eğitim alanında da bu hizmetlerini devam ettirmiştir. İslam medeniyetinin eğitime verdiği önemin farkında olan hayırseverler inşa ettikleri mektep ve medreselerle bu kurumlarda hem hizmet alan hem de hizmet veren kimselerin ihtiyaçlarını karşılama amaçlı vakıflar kurmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin ilk kurduğu mektep ve medreseler genellikle Bursa ve çevresinde yer almaktadır. 1330 yılında Orhan Gazi'nin emriyle İznik'te inşa edilen ilk medreseyle Bursa'da eğitim ve öğretim kurumlarının temelleri atılmıştır. Medrese, cami, aşevi, mektep, kütüphane vb. birimleri olan külliyeler ile halkın dinî, sosyo-kültürel ihtiyaçları karşılanmış oluyordu. 16. yüzyılda Bursa'da elli medrese ve yüz elliye yakın sıbyan mektebi yer almaktaydı. Bunun yanında yüz elliye yakın sıbyan mektebi de yer almaktaydı. Bu kurumların hizmetleri vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Eğitim bilimlerinde örgün ve yaygın eğitim kurumları olarak tanımlanan bu kurumlardan konumuzla ilgili olan örgün eğitim kurumlarını incelemek yerinde olacaktır. Yaygın eğitim kurumları olan cami, mescid, dergâh, tekke, zâviye vb. kurumlara çalışmamızın bir bölümünde değindiğimiz için burada tekrar yapılmayacaktır²²⁰.

²¹⁷ BŞS, B 90/ 53 b.

²¹⁸ BŞS, B 88/ 205a.

²¹⁹ BŞS, B 210/ 7a.

²²⁰ Mefail Hızlı, "Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, Bursa, 1998, s. 184-185.

Tarih boyunca devletlerin içinde bulunduğu durumlar eğitimlerine de yansımıştır. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu sıkıntılar giderek artmıştı. Osmanlı'da yaşanan Celali İsyanları ile ekonomi kötüleşmişti. Devletin yaşadığı sorunlar neticesinde eğitim ve öğretimde de aksaklıklar meydana gelmişti. Bütün bunlara rağmen vakıflar aracılığıyla yapılan eğitim ve öğretim hizmetleri devam etmekteydi. Özellikle 16. yüzyılda inşa edilen vakıf gelirleriyle desteklenen mektepler aktif durumdaydı. Bu mekteplerde görev yapan muallimlere maaş ödemek için 15 vakıf kurulmuştu. 17. yüzyıldaki tüm vakıfların içinde bu oran % 1.8'dir. Ayrıca aynı yüzyılda vakfiyelerde yer alan 2103 hizmet şartının % 0.7'sini muallim ücretlerinin ödenmesi oluşturmaktadır. Geçmiş yüzyıllarla karşılaştırıldığında eğitim hizmetlerine yapılan ödeneklerde bir azalma yaşandığı sonucuna varılmaktadır²²¹. Çalışmamızda eğitim hizmetleri için kurulan vakıfların tüm vakıflara oranı % 4 olarak tespit edilmiştir. Genellikle bu hizmetler arasında muallim ücretinin ödenmesi dışında, mektebe, medreseye mum, yağ, odun, hasır vb. alınması, eğer tamirat yapılacaksa buna belli bir meblağ ayrılması yer almaktadır.

3.2.3.1.Sıbyan Mektepleri ve Medreseler

Osmanlı'da örgün öğretimde yer alan eğitim kurumları sıbyan mektepleri ve medreselerdir. Bu kurumlarda planlı ve programlı bir eğitim yapılmaktaydı. Her devlet ve millet neslini imkânları ölçüsünde eğitimi kılma için birçok müessese oluşturmuştur. Osmanlı'da bu alana özel bir ilgi göstermiştir. Başlangıçta ilköğretim seviyesinde eğitim yapılan "Muallimhane" ve "Mektep" adıyla bilinen kurumlar oluşturulmuştur. Bunlar neredeyse her mahallede yer almıştır. İlerleyen dönemlerde "Mektephane, Daru't-ta'lim" gibi isimlerle anılmıştır. Bu mekânlar kesme taştan yapıldığı için halk arasında "Taş Mektep" olarak adlandırılmıştır. "Sıbyan Mektebi" de Osmanlı eğitim kurumları arasına katılmıştır. Bu mekteplerde genellikle çocuklar 5-6 yaşlarından itibaren eğitim görmeye başlatılırdı. 3 veya 4 yıl eğitim görürlerdi. İlköğretim okullarının ilk örnekleri Bursa'da bulunmaktadır. Çoğunlukla bu mekteplere

²²¹ Samettin Başol, Ömer Düzbakar, "17. Yüzyılda Bursa'da Eğitim-Öğretim Hizmetlerine Yönelik Vakıflar", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1, Bursa, 2009, s. 3-7.

erkek çocukları alınmaktadır. Bazen kız ve erkek çocuklarının karma olarak eğitim gördüğü okullarda açılmıştır²²².

Osmanlı'da medreseler ise orta ve yüksek eğitim veren kurumlardı. Her medresenin ihtiyacının karşılanması için finansman desteği olarak vakıflar tesis edilmiştir. Devlet adamları veya ilme değer veren varlıklı kimselerin katkılarıyla kurulan bu medreselerin bakımı, onarımı, müderris ücreti, öğrenciye burs vb. ihtiyaçların karşılanması bu vakıflar aracılığıyla olmaktadır. İznik'te ilk medreseyi kuran Orhan Gazi, Bursa'da da bir kiliseyi medreseye çevirmiştir. Manastır Medresesi olarak bilinen bu medresede eğitim faaliyetleri yürütülmüştür. Bir devlet adamı olan Lala Şahin Bey de Bursa'da bir medrese inşa ettirmiştir. Diğer devlet adamları da Lala Şahin Beyi örnek alarak medreseler inşa ettirmeye devam etmişlerdir. Böylelikle Bursa'da medrese sayısı 11'e yükselmiştir. İlim yolunda hizmet etme yarışına padişahların hanımları, kızları da dâhil olmuşlardır. Halktan varlıklı hanımların da desteğiyle medreselerin giderleri karşılanmıştır²²³. İncelediğimiz dönemde medrese hizmetlerine destek amaçlı vakıf kuran hanımlardan birinin ismini ve mevkûfâtını burada zikretmek uygun olacaktır. Kamer Hâtûn bint-i Abdullah, 1000 dirhem vakfetmiştir. Vâkıfe, paranın %10 kârla işletilmesini ve elde edilecek kârın her yıl Müderris Mehmed b. Mustafa'ya verilmesini şart koşmaktadır²²⁴. Anlaşıldığı üzere, Kamer Hâtûn para vakfı kurmuştur. Buradan elde edilecek gelire müderrisin ücretinin ödenmesini amaçlamıştır. Mekteplerin ve medreselerin gelir kaynağı olan bu tür vakıflarla eğitim ve öğretim de süreklilik sağlanmıştır. Böylece Osmanlı topraklarında mektep ve medreselerin sayısı artmaya devam etmiştir.

3.3. VAKIF GÖREVLİLERİ

Bir vakfın yönetiminde görev alacak kişiler ve bu kişilerin sayısı, görevleri genellikle o vakfın kurucusu tarafından oluşturulan vakfiyede bulunmaktadır. Vakfın kuruluş amacı, işlevleri ve gelirlerine bağlı olarak yönetimde ve görevlendirmede yer alacak kişi sayısı vakfiyeden vakfiyeye farklılık arz etmektedir²²⁵.

²²² Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi Mukaddime Kitap*, 1. b., İstanbul, Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011, s. 18-20.

²²³ Öcal, a. g. e., s. 44-47.

²²⁴ BŞS, B 115/ 25a.

²²⁵ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 2. b., İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1996, s. 356.

Vakıflar pek çok kişiye iş imkânı sunması yönüyle de topluma hizmet etmektedir. Bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı'da binlerce vakfın olduğu düşünüldüğünde, vakıfların birçok insana iş imkânı sağladığı görülmektedir. Bunun için her vakfın belirli hizmetler neticesinde vakıftan ücret alan personeli bulunmaktadır. Bu hizmetleri yerine getiren kişiler vakfın mürtezikasını olarak adlandırılmıştır²²⁶. Örneğin, 17. yüzyılda vakıf gelirlerinin %33.33'ü personel giderleri için harcanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl ile ilgili yapılan bir araştırmada 313 vakıfta 4,683 kişinin istihdam edildiği sonucuna ulaşılmıştır²²⁷.

17. yüzyılda vakıf olarak tesis edilen mescit, medrese, cami, tekke, külliye, imaret, mektep gibi kurumlarda farklı meslek dallarına mensup kişiler, yürüttükleri görevlere göre hizmet bedeli olarak belirli ücretler almışlardır. Vakfın yöneticileri ve diğer görevliler şeklinde bir tasnif yaparsak şu görevlileri sayabiliriz: Mütevelli, câbi, nâzır, kâtip, kadı yönetici sınıfı oluşturmaktadır. İmam, müezzin, hatip, vâiz, müderris, muallim, halife, duâhân, cüzhân, hâfız, ihlashân, yasinhân, fatihahân, muhasib, ferrâş, bevâb, tabbah, suyalcu, çeşmeci, kandilci, türbedâr, buhurdar ve daha birçok görevli ise diğer görevliler sınıfını oluşturmaktadır.

3.3.1. Vakıf Yöneticileri

Mütevelli: Sözlükte başkasının işini gören, bakımına yardımcı olan, yakınlık gösteren vb. anlamlar ile tanımlanan mütevelli kelimesi, terim anlamı olarak da vakfın işlerini vakfiye şartlarına, mevzuata uygun ve şer'ihükümler doğrultusunda yürütmekle görevli olan kimse şeklinde tanımlanmaktadır. Mütevelli kelimesi Osmanlı uygulamasında genelde tevliyet olarak kullanılmıştır²²⁸. Vakıf kurucusu vakfın kuruluşunun ardından ilk olarak istediği kişiyi mütevelli olarak tayin ederdi. Mütevelli olma özelliklerine sahip olan kişi vakfın menkul ve gayrimenkul mallarını işletir, bu mallardan elde edilen gelirlerle vakfın kuruluş amacına uygun hizmetleri yerine getirirdi. Vakıf mallarını arttırma, kiraya verme, bakımını yaptırma gibi işlerle ilgilenirdi. Ayrıca vakıf paralarının borç olarak verilmesi ve tahsil edilmesi gibi görevleri de bulunmaktaydı. Vakıfla ilgili hukuki işlemlerin takibini yürütme görevi de

²²⁶ Karataş, a. g. e., s. 136.

²²⁷ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 1990, s. 124.

²²⁸ Nazif Öztürk, "Mütevelli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 32, s. 217-218.

vardı²²⁹. Mütevellinin vakfın işlerini bizzat yürütmesi esastır. Ancak bazı durumlarda ihtiyaç duyulduğunda yerine vekil tayin edebileceği gibi dilerse görevden de çekilebilir²³⁰.

Müteveli görevini hayatı boyunca yürütmek üzere belirlenir. Bu sebeple vakıf gibi önemli bir kurumun yönetiminden sorumlu kişinin hayatı boyunca eda edeceği bu görevi yerine getirirken birtakım vasıfları taşıması gerekmektedir. Bu vasıflar: güzel ahlak sahibi, güvenilir, dindar, itibar sahibi, liyakatli olma vb. özelliklere sahip olmaktır. Çoğunlukla mütevellilerin ilmiye sınıfı veya devlet erkânından belirlendiği görülmektedir. Mütevellinin seçimini vakıf kurucu yapsa da atamasını kadılar yapmaktadır²³¹.

Mütevelliler ile ilgili, incelemiş olduğumuz vakfiyelerde yukarıda bahsi geçen özellikler, görevleri gibi örneklikler bulunmaktadır. Genelde vakfın kurulduğu mahallenin imamının, müezzininin, şeyh olarak tanınan bir kimsenin veya o mahallede oturan itibar sahibi bir kişinin müteveli tayin edildiği görülmektedir. Mesela, Ahmed Paşa Mahallesi sakinlerinden Fâtıma Hâtûn bint-i Mustafa ise vakfiyesinde, vâkıfenin hayatta olduğu sürece vakfın tevliyetinden kendisinin sorumlu olduğunu kaydettirdiği bilgisi yer almaktadır. Vefatından sonra da “Seyyid” lakaplı İbrahim Efendi’nin bu görevi 15 akçe karşılığında yapmasını istediğini görmekteyiz²³². Bazı vakfiyelerde ise vâkıfenin müteveli olarak önce kendisini belirlediğini ardından çocuklarını, çocuklarının ardından çocuklarının çocuklarını şeklinde devam eden bir silsile ile nesillerinden bu göreve layık kimsenin mütevellilik görevini yapmasını istediği bilgisine ulaşmaktayız. Nesillerinin kesilmesi durumunda ise kadı tarafından atanacak olan kimsenin tevliyet görevini yürütmesi şart koşulmuştur²³³.

Câbi: Arapça da cebe kökünden gelen, mal ve haraç toplama anlamında kullanılan türemiş bir kelimedir. Türk İslâm devletlerinde vergi toplamakla görevli kişidir. Osmanlı’da ise genelde vakıf gelirlerini toplayan kişi olarak bilinmektedir. Osmanlı’da küçük vakıfların idaresi mütevelliler tarafından yürütülürdü. Fakat büyük vakıfların idaresini nazır, müteveli, câbi, kâtip gibi görevliler yürütmüştür. Câbilerin tayin ve teftiş gibi işlemlerini vakfın bulunduğu bölgenin kadısı yapardı. Câbilerin

²²⁹ Cafer Çiftçi, *Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Bursa, Gaye Kitabevi, 2004, s. 67.

²³⁰ Öztürk, “Müteveli”, s. 218.

²³¹ Çiftçi, a. g. e., s. 72.

²³² BŞS, B 96/ 58 a.

²³³ BŞS, B 109/ 92 a.

yürüttüğü bu işe cibâyet adı da verilmekteydi. Merkeze uzak bölgelerin vakıf gelirlerini toplayıp merkeze ulaştıran câbilere atlı oldukları için câbî-i süvâri denilmiştir. Büyük vakıfların ev, hamam, dükkân gibi kiralanan gayrimenkullerin gelirini toplayan kimselere ise câbî-i müsakkafat adı verilmiştir. Câbilerin taşınması gereken vasıflar mütevellilerin vasıflarıyla benzerlik göstermektedir²³⁴.

Çalışmamızda incelediğimiz vakfiyelerde, câbi ile ilgili bölümlerle karşılaşmamıştır. Bunun sebebini incelediğimiz vakıfların genelde küçük çaplı vakıflar olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Fakat çalışmamızla aynı yüzyıla tekâbül eden bazı araştırmalarda câbi ile ilgili bazı bilgilerle karşılaşmıştır. Örneğin; Şeyhülislâm Karaçelebizâde Efendi kendi vakıflarıyla ilgilenecek olan câbinin, iş bilen, afif, dindar bir kimse olmasını istemektedir. Bunun yanında ikinci bir kişiyi daha câbi olarak tayin etmiştir. Ayrıca görevleri karşılığında alacakları yevmiyeyi iki akçe olarak belirlemiştir²³⁵.

Kâtib: Vakıfla ilgili bütün kayıtları tutan, yazışmaları kaydeden kişiye “kâtib” denilmektedir²³⁶. Osmanlı Devleti, vakıflarla ilgili yapılan işlemlerin kayıt altına alınmasına çok önem vermiştir. Kâtipler, bir vakfın ne zaman, kime, ne kadar süre ve ücretle verileceğini kaleme almışlardır. Vakfiye şartlarıyla bu bahsedilen hususların uyuşup uyuşmadığına dikkat etmişlerdir. Eğer vakıflarla ilgili herhangi bir usulsüzlük vb. durumlar olursa, mahkeme kâtibin kayda almış olduğu kayıtları inceleyerek ona göre hüküm verirdi. Genelde büyük vakıfların kâtibi bulunmaktaydı. Küçük vakıflarda kâtibin yapması gereken işlere müteveli bakardı²³⁷. İncelediğimiz vakfiyelerde kâtiplerle ilgili bilginin yer almaması da bu sebebe dayanmaktadır.

Kâtibin taşınması gereken birtakım vasıflar bulunmaktadır. Bu vasıflar; yazı işlerinde bilgi sahibi olması, hesabı kuvvetli, güvenilir, ahlaklı, dindar olmak şeklinde sıralanabilir²³⁸.

Nâzır: Sözlükte, “bakmak, görmek, düşünmek, incelemek” gibi anlamlara gelir²³⁹. Terim anlamı olarak da, vakıf işlerini yönetmek üzere tayin edilen mütevellinin

²³⁴ Mehmet İpşirli, “Câbi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, C. 6, s. 529.

²³⁵ Karataş, a. g. e., s. 144.

²³⁶ A. Himmet Berki, *İstilah ve Tabirler*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996, s. 44.

²³⁷ Çiftçi, a. g. e., s. 72.

²³⁸ Salih Pay, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi”, *Türkler*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 10, s. 493.

vakıf üzerindeki tasarruflarını denetleme amacıyla vakfın kurucusu veya devlet tarafından görevlendirilen kişidir²⁴⁰. Nâzır teriminin kullanım alanı çoğunlukla vakıflar alanında kullanılan bir kelimedir. İslâm hukukunda yargının yetki alanında olan nezâret görevi Osmanlı'da 16. yüzyılın sonlarına doğru birer nezâret birimi haline gelmiş ve de 1826 tarihinde Evkâf-ı Hümayun Nezâreti kurulmuştur. Küçük çaplı vakıflarda nâzırlık görevini mütevelliler yürütmüştür²⁴¹.

Kadı: Arapça kazâ (kadâ) kökünden gelen türemiş bir kelimedir. İsm-i fail olarak adlandırılan kadı kelimesi insanlar arası oluşan hukuki meseleleri şer'î hükümlere göre çözen kişidir. Şehirlerin en yetkili mülkî amiri olan kadılar, devletin adaletinin şehirlerdeki uzantısıdır²⁴². Osmanlı kadısı adlî ve mülkî vazifeleri olan görevlidir. Merkezî hükümet memuru olarak halkın devlet karşısındaki sözcüsü, temsilcisi olmuştur. Vakfiyeler resmî nitelikte belge olduğu için kadıların önünde oluşturulmaktadır²⁴³.

3.3.2. Diğer Görevliler

Vakıflarda yöneticiler dışında birçok hizmeti karşılamak üzere istihdam edilmiş görevliler bulunmaktadır. Eğitim, din, sağlık, belediye gibi alanlarda da yapmış oldukları iş ile müsemma olan bu kimselerin bir kısmına değineceğiz. İncelediğimiz kadın vakıfları genelde ev, bağ, bahçe, eşya vb. olduğu için büyük vakıflarda olduğu gibi çok sayıda kişiyi barındırmamaktadır. Genelde vakfiyelerimizde imam, müezzin, muallim, müderris, ihlashân, fatihahân, yasinhân, ferraş gibi görevlilerle karşılaşmıştır. Bunlar dışında duâhân, halife, buhurdar, bevvab, tabbah, suyolcu, çeşmeci, kandilci gibi görevlilerin hizmetlerine de kısaca değinilecektir.

İmam: Arapça da “emm” öne geçme, idare etme kökünden gelen türetilmiş bir kelimedir. Cemaate namaz kıldırın kişi, devlet başkanı anlamlarını da taşımaktadır²⁴⁴.

²³⁹ Cengiz Tomar, “Nâzır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 32, s. 449.

²⁴⁰ Berki, *İstilah ve Tabirler*, s. 44.

²⁴¹ Mehmet Genç, “Nâzır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 32, s. 450.

²⁴² Fahrettin Atar, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, C. 24, s. 66.

²⁴³ İlber Ortaylı, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, C. 24, s. 69-70.

²⁴⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000, C. 22, s. 178.

Osmanlı Devleti'nde imamlık birçok hizmet alanına hitap ediyordu. Sivil, askerî, özel, resmî alanlarda istihdam edilebilen imamlar eliyle mahallelerde toplumsal dayanışma sağlanmıştır. Mahallenin camisini vakfeden kişinin ve hayır yapan diğer kimselerin yardımlarıyla devamlılık gösteren avâriz vakfı imamın sorumluluğundadır²⁴⁵. Burada toplanan meblağ mahalledeki hasta, fakir, muhtaç, evlenme imkânı olmayan, fakir cenazelerinin kaldırılması, cami ve mescid bakım onarımı ve daha birçok hizmet için imam öncülüğünde kullanılırdı. İmamlar kadıların, yerel yerleşim birimi olan mahallelerdeki temsilcisi durumundadırlar. Kadılar mahallelerle ilgili işleri imamlar vasıtasıyla yürütmüşür²⁴⁶.

Müezzin: Sözlükte, çağrıda bulunan, ezan okuyan, kamet getiren kimse olarak tanımlanmaktadır. Din hizmetlerinin yürütülmesinde önemli bir yeri olan müezzin imamın yardımcısı konumundadır. Osmanlı'da sivil ve askerî kesimlerde görevli olan müezzinler olduğu gibi özel ve resmî olarak hizmet eden müezzinler de bulunmaktaydı²⁴⁷. Cami ve mescitlerde namaz öncesi ezan okumakla görevlidir. Sesi güzel kişiler arasından seçilirdi²⁴⁸. Maaşlarını mescit ve camilerin vakıflarından almaktaydılar. Vakıf mütevellisi tarafından tayini teklif edilen müezzin şeyhülislâmın onayıyla atanırdı. II. Mahmud'un Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ni kurmasıyla tayin ve maaş işleri nezâret tarafından yapılmıştır. Maaşları genelde düşüktür. Merkezdeki müezzinler taşraya göre daha yüksek maaş almışlardır²⁴⁹.

Muallim: Geçmişte sıbyan mektebi günümüzde ise ilköğretim kademesinde görev yapan öğretmen ile eş anlamlı olan kelimedir. Muallimler, çocuklara sevgi ve şefkat ile yaklaşan ilgili ve donanımlı kişilerdir. Özel eğitim kurumlarında görev yapmasa bile İslam kültüründe, eserleriyle insanlığa yol gösteren, faydalı olan âlim kişilere de hürmet ifadesi olarak muallim denilmiştir²⁵⁰.

Müderris: Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfına mensup olan müderrisler, medreselerde ders veren hocalar olarak tanımlanmaktadır. Medreselerde medresenin kendisi değil de medresede görev yapan hoca genelde ön plandadır. Medreseler

²⁴⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, Eren yayınevi, 1993, s. 50-51.

²⁴⁶ Kemal Beydilli, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000, C. 22, s. 181-182.

²⁴⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Müezzin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 31, s. 493-494.

²⁴⁸ Karataş, a. g. e., s. 151.

²⁴⁹ Küçükbaşçı, "Müezzin", s. 494.

²⁵⁰ Muhammet Yılmaz, *Etkili Öğretmenlik*, 4. b., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2018, s. 30.

bünyesinde görev yapan hocanın ünü nispetinde meşhur olmaktadır. Ulemâ mesleği olduğu için kendi içerisinde hiyerarşik bir yapısı bulunmaktadır. Medreselerden mezun olan öğrencilere icâzet verilirken, öğrencinin hangi müderristen hangi kitabı okuduğu, ders aldığı özel olarak belirtilmektedir. Müderrisler için, ilmiye teşkilâtının önemli bir görevlisidir denilebilir²⁵¹.

İhlahân: Vakfiyedeki şartlara uygun olarak belirli zaman ve mekânlarda belli bir sayıda İhlas Suresi’ni okuyan görevlilere verilen isimdir. İncelediğimiz vakfiyelerde bu görevin yapılması hususunda vâkıfenin vakfiyeye şart olarak bu isteğini yazdırdığı bilgisine ulaşmaktayız. Örneğin; Bursa şehri Suzan Kefen Mahallesi sakini Ümmü Gülsüm bint-i el Hâc Mehmed evini vakfetmiştir. Vâkıfe kendi vefatından sonra bu evde az bir kira karşılığında mahallenin müezzininin oturmasını istemiştir. Müezzinin bu evde oturduğu müddetçe kendi ruhuna her gün üç İhlas bir Fatiha suresi okumasını şart eylemiştir²⁵².

Fatihahân: Vakfiyedeki şartlara uygun olarak belirli zaman ve mekânlarda belli bir sayıda Fatiha Suresi’ni okuyan kişiye verilen isimdir.

Yasinhân: Vakfiyedeki şartlara uygun olarak belirli zaman ve mekânlarda belli bir sayıda Yasin Suresi’ni okuyan görevlidir.

Duâhân: Duâ eden anlamına gelir. Hatimlerde, kandil gecelerinde yüksek sesle dua eden kişilere verilen isimdir.

Ferraş: Sözlükte bir şeyi yayan ve döşeyen anlamlarına gelmektedir. Terim anlamı olarak halife ve sultanların döşeklerini, halılarını seren, cami ve medreseler gibi vakıf eserlerinin temizliği ile ilgilenen kişilere verilen isimdir. Osmanlı’da 15. yüzyılın sonlarından itibaren orta ve büyük vakıfların vakfiyelerinde “ferâşet ciheti” adı altında bu hizmeti yerine getirecek kişi için belirli bir ücret ayrılması şart koşulmuştur²⁵³.

Halife-i Mekteb: Sıbyan mektebinde talebelerin derslerini tekrar ettiren, derste anlayamadıkları konuları anlatan muallim yardımcısına verilen isimdir. Kalfa da denilmektedir. Muallimin olmadığı zamanlarda derslere de girmektedir. Muallim ve

²⁵¹ Mehmet İpşirli, “Müderris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 31, s. 468-469.

²⁵² BŞS, B 88/217b.

²⁵³ Tahsin Yazıcı, Mehmet İpşirli, “Ferrâş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995, C. 12, s. 408-409.

halife talebelere Kur'ân-ı Kerim okumayı ve yazmayı öğretmekle görevliydi. Bunun yanında ilmihâl bilgisi de öğrettikleri bilinmektedir²⁵⁴.

Bevvâb: Kapıcı anlamına gelmektedir. Vakti geldiğinde mekteplerin, camilerin, medreselerin kapılarını açıp kapayan kişidir. Mekteplerde çocukların hâl ve hareketlerini takip etme gibi bir görevi de bulunmaktadır²⁵⁵.

Âb-keş-Sucu: Farsça bir kelime olan “Âb-keş-Sucu” su çeken, su dağıtan, saka anlamlarına gelir. Osmanlı’da vakıf hizmetlerinde, kuyudan su çekip cemaate su ikram eden, abdest için su hazırlayan görevliye verilen isimdir²⁵⁶.

Suyolcu: Suyollarının bakımı, onarımı ve dağıtılması gibi işlerle ilgilenen meslek dalıdır. Vakıf kurucuları kurdukları vakıflar aracılığıyla kaynak suyunu şehre getirmektedir. Suya ulaşma noktasında halka kolaylık sağlayan bir hizmettir. Suyolcuların ellerinde padişah beratı bulunmaktaydı²⁵⁷.

Kandilci: Caminin içinde ve dışında vakfiye şartlarına uygun şekilde kandilleri belirli vakitlerde yakıp söndüren görevliye verilen isimdir²⁵⁸.

²⁵⁴ Cahit Baltacı, “Mektep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004, C. 29, s. 6.

²⁵⁵ Karataş, a. g. e., s. 152.

²⁵⁶ Karataş, a. g. e., s. 154.

²⁵⁷ Abdullah Martal, “Suyolcu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010, C. 38, s. 1.

²⁵⁸ Karataş, a. g. e., s. 153.

SONUÇ

Her şeyin maddiyata dayandığı dünyamızda manevî huzuru elde etme ve sadaka-i cariye bırakma arzusuyla maddiyatı göz ardı eden Bursalı kadınların sahip oldukları mallarını hayır işlerinde kullanılmak üzere vakfettiklerini görmekteyiz. Bu takdir edilesi davranışın Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak sıkıntı yaşadığı dönemlerde bile devam etmesi, Osmanlı kadınının toplum ile alakasını hiçbir zaman kesmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Çalışmamız, 17. yüzyılın ikinci yarısında bir Osmanlı şehri olan Bursa'da kadın haklarının durumuna dair de bizlere ipuçları vermektedir. Kadınların mallarını tasarruf noktasında hür olduklarını göstermektedir.

Vakıf kurumunun ortaya çıkışının ve İslam diniyle ulaştığı hukukî statünün kadına bakan yönü de araştırmamızda kısaca belirtilmektedir. Kamu hizmetinin yerine getirilmesinde vakıflar önemli bir rol oynamaktadır. Miras, evlenme, boşanma, hibe, ticaret vb. yollarla mal edinen kadınlar, elde ettikleri malların ahirette kendilerine bir sevinç olarak dönmesi amacıyla vakıflar kurmuşlardır. Özünde sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusunun bulunduğu vakıflar fakire, hastaya, yaşlıya, yetime, muhtaç durumda olan kimselere karşılık beklemeden hâlis bir niyetle yardımda bulunmuşlardır. Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla toplumun yararına kurulan vakıfları sadece zengin kimseler kurmamışlardır. Saraydan halka her kesimden orta veya düşük gelirli kişiler de vakıf kurmuşlardır. Hayırseverlerin sahip oldukları imkânlara göre kurdukları vakıflar; cami, mescid, mektep, hastane, çeşme, han, hamam vb. olmuştur. Kurulan bu vakıflar vakfiyelerle kayıt altına alınmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

17. yüzyılın ikinci yarısında cami, mescid gibi mekânlarda elektrik olmadığından aydınlatmada kandil kullanılmaktaydı. Kandil ve yağ ihtiyacı bu sebeple çok fazla olmaktadır. Bu ihtiyaçlar vakıflar aracılığıyla tespit edilip karşılanmıştır. Dinî hizmetlerde olduğu gibi eğitim hizmetlerine yönelik de vakıflar bulunmaktadır. Fakirlere yardımın ön planda tutulduğu vakıfların yanında Haremeyn'in fakirlerine yönelik de vakıflar kurulmuştur.

Bursa'da kadınlar tarafından kurulmuş vakıflarla ilgili 75 adet vakfiyeye ulaşılmıştır. Kadınların genellikle ailevî ve dinî vakıflar kurdukları bilgisine ulaşılmıştır. Dinî hizmet amacıyla kurulan vakıflar, tüm vakıflara oranlandığında %61 sonucuna ulaşılmaktadır. Dinî hizmet alanında cami, mescid, tekke, dergâh, tilavet, dua, haremeyn hizmetleri yer almaktadır. Sosyal- ailevî- dinî vakıflar %50, sosyal- ailevî vakıflar %12,

sosyal- dinî vakıflar ise %11 oranındadır. Sosyal hizmet amacıyla kurulan vakıflar birden fazla alana hizmet etme amacıyla kurulmuştur. Avarız vakıfları ise, yetimlere, fakirlere yönelik olarak kurulmuş olup sosyal hizmetler için kurulan vakıflar kapsamında değerlendirilmiştir. Birden fazla hizmeti içerisinde bulunduran ailevî vakıfların tüm vakıflara oranı da %44'dür.

Kadınların mevkûfat olarak en çok konut vakfettikleri görülmektedir. Araştırmamızda gayrimenkul vakıfların içinde konut vakfı %91 oranında yer almaktadır. Menkul mevkûfat olarak da para ve eşya vakıfları bulunmaktadır. Tüm vakıfların içinde para vakıflarının oranı %23,80'dir. Para vakıflarıyla sermaye belli bir kesimin elinde toplanmayıp, toplumun yararına hizmet edecek finans kurumlarının nakit ihtiyacı için kullanılmıştır. Böylelikle tefecilik önlenmiştir.

Çalışmamız sonucunda Bursalı hanımların önceki yüzyıllarda olduğu gibi 17. yüzyılın ikinci yarısında da vakıf kurma çabasında oldukları görülmektedir. Toplumun refahını sağlama noktasında kendilerini bu sorumluluğun bir parçası sayan hanımlar, sadece Allah rızasını gözeterek, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sunacak eserler bırakmışlardır. Günümüzde bu eserlerle karşılaşıldıkça Osmanlı kadınının çevresine karşı duyarlılığı, yardımseverliği hissedilmektedir. Farkındalık sahibi kadınların toplum üzerindeki etkisi, gelecek nesillere de örnek olacak seviyededir. Sonuç olarak kadın, erkek fark etmeksizin topluma hizmet etme hususunda Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak hareket ettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

ABAY Ali Rıza-AKYILDIZ, Yasin, “Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Yalova, 2017, ss. 141-157.

ABAZİ Kübra, XVII. Asrın İlk Çeyreğinde Bursa’da Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıfların Kuruluş Amaçları ve İşleyişleri, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: B.U.Ü., S.B.E., 2016.

AKBULUT İlhan, “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 30, Ankara, 2007, ss. 61-72.

AKI Erol, DEMİRBEK Sevda, *Sosyal ve Kültürel Hayatımızda Vakıflar ve İlgili Mevzuat*, 1. Basım, İstanbul, Alfa Yayınları, 1996.

ARI Abdüsselam, “Yetim”, *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, ss. 501-503.

ALTINAY Ahmet Refik, *Kadınlar Saltanatı 1, Tarihe Yolculuk Dizisi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

AKARÇEŞME İdris, “Mihrişah Valide Sultan”, *Vakıf Kuran Kadınlar Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019.

AKDAĞ Mustafa, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, 3. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020.

AKGÜNDÜZ Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 2. b., İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1996.

AKGÜNDÜZ Ahmet, *İslâm Hukuku’nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, T.T.K. Basımevi, 1998.

ALGÜL Hüseyin, *Osmanlı Kültüründe Hz. Peygamber Sevgisi*, İstanbul, Risale Yayınları, 1988.

ALPER Değer-ERDOĞAN Canan, “16. ve 18. Yüzyıl Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, S. 1, Bursa, 2009, ss. 85-99.

ATAR Fahrettin, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, C. 24, ss. 66-69.

AYDIN Mehmed Âkif, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, C. 24, ss. 86-94.

AYDIN, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003, C. 28, ss. 389-391.

BALOĞLU Zekâi, “Çağlar Boyu Vakıf Geleneği Olan Bir Ülkede Yeni Bir Millî Yaklaşım”, *Türk Vakıfları*, Editör: Zekâi Baloğlu, İstanbul, Mas Matbaacılık, 1996.

BALTACI Cahit, “Mektep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, Ankara, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004, C. 29, ss. 6-7.

BAŞ Esra, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyılın Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

BAŞARAN Selman, Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 5. b., Bursa: Emin Yayınları, 2013.

BAŞOL Samettin, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

BAŞOL Samettin, DÜZBAKAR Ömer, “17. Yüzyılda Bursa’da Eğitim-Öğretim Hizmetlerine Yönelik Vakıflar”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1, Bursa, 2009, ss. 1-14.

BERKİ Şakir, “Vakfın Mahiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, S. 8, Ankara, 1969, ss. 1-8.

BERKİ A. Himmet, *İstılah ve Tabirler*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996.

BERKİ Ali Himmet, *Vakıflar*, 2. Baskı, İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1946.

BERKİ Ali Himmet, “Vakıfların Tarihi Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler”, İstanbul, *Vakıflar Dergisi*, S. 6, 1965, ss.9-13.

BEYDİLLİ Kemal, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000, C. 22, ss. 181-186.

ÇAĞRICI Mustafa, “Yardımlaşma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013, C. 43, ss. 332-334.

ÇAM Mevlüt vd., *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018.

ÇEVİRİMLİ Nilgün, “Haseki Hürrem Sultan’ın Kudüs Vakfiyesi Örneğinde Bir Vakfiye Analizi”, Ankara, *Vakıf ve Toplum*, S. 5 (2017), ss. 99-114.

ÇİFTÇİ Cafer, *Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Bursa, Gaye Kitabevi, 2004.

DEMİREL Hale, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006.

EL-AHTERİ Mustafa İbn Şemseddîn el-Karahisârî, *Ahter-i Kebîr*, C. II, İstanbul, 1332 (1916), s. 438.

ELDEM Sedad Hakkı, *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, Yem Yayınları, İstanbul, 1984.

EL-HACCAC Müslim bin, İmam Ebu Hüseyin el- Kuşeyrî en-Nişâbûrî, “Vasıyye”, *Sahih-i Müslim*, Beyrut 1329.

EMECEN Feridun, “Nilüfer Hâtûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, C. 33, s. 124.

ERTEM Adnan, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, Ankara, Vakıflar Dergisi, S. 36 (2011), s. 25-65.

GERBER Haim, “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadının Sosyo- Ekonomik Statüsü (1600-1700)”, Konya, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Hayri Erten, S. 8 (1999), ss. 327-343.

GENÇ Mehmet, “Nâzır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 32, ss. 449-450.

GÜLSOY Ufuk vd., *Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar*, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012.

GÜNAY Hacı Mehmed, “Vakfiye”, *DİA*, C. 42, Ankara, 2012, ss. 475-479.

GÜNDÜZ Ahmet, “Çelebi Mehmed’in Kızı Selçuk Hâtûn Vakıfları”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 17, S. 3(2018), ss. 1154-1173.

HACAK Hasan, “Menkul”, *DİA*, C. 29., Ankara, 2009, ss. 145-146.

HIZLI Mefail, “Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, Bursa, 1998, ss. 183-191.

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, Eren yayınevi, 1993.

İPŞİRLİ Mehmet, “Müderris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 31, ss. 468-470.

İPŞİRLİ Mehmet, “Câbi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, C. 6, ss. 529-530.

İPŞİRLİ Mehmet, “Avarız Vakfı”, *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 109.

KARAMAN Kamil Kıvanç, Şevket Pamuk, “Osmanlı devleti ve Avrupa devletlerinde taşşişler ve nedenleri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C. 43, S. 1, Ankara, 2016, ss. 229-256.

KARAMAN, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz Yayıncılık, , C. 3, İstanbul, 2012.

KARAMAN Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, C. I, İstanbul, 1996.

KARAMAN Hayreddin vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4. b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

KARATAŞ Ali İhsan, *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*, Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.

KAYA Süleyman, M. Emin Durmuş, İsmail Bektaş, Arif Akkaya, “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 3, 2017, ss. 50-62.

KAYAOĞLU İsmet, “Vakfin Menşei Hakkında Görüşler”, Ankara, *Vakıflar Dergisi*, S. 11 (1978), ss. 49-55.

KAZICI Ziya, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1985.

KAZICI Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Ankara, Bilge Yayınevi, 2003.

KIVRIM İsmail, “Mahalle Avârız Vakıfları (17. Yüzyıl Ayntab Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, Gaziantep, 2019, s. 34-49.

KORKUT Cem, Mehmet Bulut, “ XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması”, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2., Ankara, 2017, ss. 167-194.

KUNTER Halim Baki, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, *Vakıf Dergisi*, C.1, Ankara, 1938, ss. 103-129.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, “Müezzin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 31, ss. 491-496.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000, C. 22, ss. 178-181.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, YEL Ali Murat, “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003, C. 27, ss. 323-326.

KOYUNOĞLUH. Hüsnu Koyunoğlu, “Sosyal Politika Aracı Olarak Osmanlı ve Günümüz Vakıfları”, *Sivil Toplum Dergisi*, S. 15, Eylül, 2006, ss. 33-45.

KÖPRÜLÜ Bülent, “Tarihte Vakıflar”, Ankara, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 3-4 (1951), ss. 479-518.

KÖPRÜLÜ Fuad, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti Ve Tarihi Tekâmülü”, Ankara, *Vakıflar Dergisi*, C. 2, 1942, ss. 1-35.

KÖSE Saffet, *İslâm Hukukuna Giriş*, 4. b., İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.

KUNTER Halim Baki, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, *Vakıf Dergisi*, C.1, Ankara, 1938, ss. 103-129.

MAYDAER Saadet, “Şer’iyye Sicillerine Göre Bursa’da Kadın(1575-1600)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

MAYDAER Saadet, *XVI. Yüzyılda Bursa Kadınları*, 1. b., Bursa: Emin Yayınları, 2010.

MAYDAER Saadet, *Klasik Dönemde Bursa’da Bir Semt: Hisar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

MARTAL Abdullah, “Suyolcu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010, C. 38, ss. 1-2.

ORTAYLI İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, Pan Yayınları, 2001, 2004.

ORTAYLI İlber, “ Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, C. 24, ss. 69-73.

ÖCAL Mustafa, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi Mukaddime Kitap*, 1. b., İstanbul, Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011.

ÖMER Hilmi Efendi, *İthâfû’l- Ahlâf fi Ahkâmi’l- Ahkâf*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977.

ÖNKAL Ahmet, BOZKURT Nebi, “Cami”, *DİA*, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 46-56.

ÖZCAN Tahir, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, İstanbul, 2006, ss. 103-121.

ÖZER Selçuk, *Pınarbaşından Doğançıya Bursa’nın İçme Suyu Tarihi*, Buski Yayınları, Bursa, 2001.

ÖZTÜRK Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, 1. B., Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.

ÖZTÜRK Necdet, “Kadı-zâde Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selim-name’si”, İstanbul, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 50 (1987), ss. 9-108.

ÖZTÜRK Nazif, “Topluma Şifa Dağıtan Vâkife Hanım Sultanlar”, Ankara, *Vakıf ve Toplum*, S. 6 (2018), ss. 15-25.

ÖZTÜRK Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.10, ss. 433-446.

ÖZTÜRK Nazif, “Mütevelli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 32, ss. 217-220.

PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 3.b., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

PAY Salih, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi”, *Türkler*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 10, ss. 491-507.

RODED Ruth M., “Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması”, *Osmanlı*, C. 5, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 418-427.

ŞAHİN Musa, IŞIK Esra, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30 (2011), ss. 221-230.

ŞEKER Mehmet, *İslâm’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1314 (1896).

ŞİMŞİRGİL Ahmet, *Kayı- V Osmanlı Tarihi Kudret ve Azamet Yılları*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.

ŞEVKİ Osman, *Bursa ve Uludağ*, Ankara, Bursa İl Özel İdaresi, 2009.

TOMAR Cengiz, “Nâzır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, C. 32, s. 449.

YAZICI Tahsin, İPŞİRLİ Mehmet, “Ferrâş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995, C. 12, ss. 408-409.

YAZIR M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*”, Zehraveyn Yayıncılık, C.II, İstanbul, 2015.

YAZIR Elmalılı M. Hamdi, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012, C. 42, ss. 479-486.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, "XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi -Bir Sosyal Tarih İncelemesi", Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2003.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, "XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", *Türkler*, C. 10, ss. 5-41.

YEDİYILDIZ Mustafa Asım, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1655-1658)*, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1994, ss. 177-228.

YILMAZ H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 10. b., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

YILMAZ Muhammet, *Etkili Öğretmenlik*, 4. b., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2018.

YÜKSEL Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 1990.

YÜKSEL Hasan, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI. - XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, C. V, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 49-55.

Ek 1: Râziye bint-i Mehmed Hâtûn Vakfiyesi

اقامت علی بن محمد والد صاحب المشرقین بادیه بعد داعی خیر کتاب محنت نصاب بود در کجور
 محمد لوب و الصلوة علی نبیه محمد والد صاحب المشرقین بادیه بعد داعی خیر کتاب محنت نصاب بود در کجور
 بر در کجور توجیه نایب محلی سکنه لرندن صاحبه تجربات و طالبه المبتدات راضیه بنت محمد نام خانوادگی
 محفل قضایه لاجل التجهیل متولیه منصب المدیریکه جلیل جلیب ابن حسین افندی که خبر نده اقرار و اعتراف ایدوب
 و قنایه بود نیاید نبات و بر بقا اولوب بقیمت ظل زایل و مقیم ضیف راجل اولدوغنی ملاحظه و تفکر ایدوب
 کندوبه ذخرا خیرت اولوق ایچون حلوص نیت و صفای طوبیت ایدوسلک ملکنده منسلک و منتظم اولوب
 محو مزبور و واقع طرفین محمد بن محمد ملکنده و بر طرفی نعلینده محفل ملکنده و طرف رابع طریق عامه متهمی بر نیت
 سفید بر صفه مشتمل ملک منزله جمع و لواحق و کافه منافع و مراقب ایدوب حسیبه لبه و طلبا رضاه و وقف
 صحیح شریفی و حسیبه مرثی ایدوب وقف و حسیبه ایدوب سید شرط ایدوب که منزل مزبور حیوانه اولدوغنی
 سکنه اولوب بعد وفاتها منزل مزبور محو مزبور عوارضه متولیه اولایه کنه اجاره معجله و مؤجله ایدوب
 ایجار ایدوب اجاره معجله بد متولیه ایدوب و اجاره استیجاب و شغل اولوب حاصل اولایه و بیعی ایدوب
 منزل مزبور که اجاره مؤجله محو مزبور فقره استیک عوارضه متولیه خرج و صرف اولدوغنی منزل مزبور متولیه
 مرقومه تسلیم ایدوب اولدوغنی و قضیت اوزره قبضه و تسلیم ایدوب که در عکره واقف مزبور جانب و فاقده نیت
 اخره عازمه اولوب وقف عقار حضرت امام اعظم فائنده غیر لازم اولوب بلکه حضرت امام محمد فائنده
 منقعت و قبیله شرط ایدوب صحیح و جابز اولماز بنا علی ایدوبها واقف مزبور رجوع ایدوب منزل مزبور
 طلب ایدوب بیو حصومت و نزاع ایدوبکه متولیه مزبور جواب و سربوب فی الواقع حال بسط اولایه متولیه
 اوزره در لکن حضرت امام ایدوب فائنده صحت لزومده مفارقه اولوبوب مجرد وقت قول ایدوب صحیح و لازم
 و نفعه شرط دخی صحیح اولوب مبطل وقف اولماز مسئل مفتیها قول حضرت ایدوب سفید بر سولیمین امتناع
 ایدوب حاکم موقع کتاب طوری له حسن باب حضرت تلمیذ حضور نده منافع و فصل و حکم طالبان اولدوغنی
 حاکم موسی ایدوب جانب وقف نظر و مبطل خسرا و مقدر حذر ایدوب عالما بحلاف حضرت ایدوب سفید بر سولیمین
 شیر بقری اوزره وقف مزبور که صحت و لزومده حکم ایدوبین وقف مزبور وقف مؤید اولوب نقض نقضه مجال
 محال و تبدیل و تغییر نده مساع عذیم الاحتمال اولدی قس بدله بعدا سیمو فائنده ایدوبین سید لونه ان ار سمع علم
 راجر الواقع علی الکرم جریه اولدوغنی و حرره الیوم الرابع من شهر رجب الفراسد الثمین و الثمانین و الف حاکم
 حسین افندی ابن کدریک جلیب عثمان بن محمد جلیل ابن محمد یوسف بن قدریک علی بن محمد
 رمضان الامام ابنه علی محمد عثمان بن محمد جلیل ابن محمد یوسف بن قدریک علی بن محمد

Ek 2: Fâtima Hâtûn bint-i Mehmed Vakfiyesi

الحمد لله والصلوة على نبيه محمد وعلى آله واصحابه المتأدبين ما دله أما بعد فهدى صحتي
 عن ذكر لجهود أو اعترفت في عمل الزوجة الشريفة الخ المرحومة فاطمة بنت محمد الكندي على يوم
 حضرت لسياسة طاعت برودة الحور بانها قد وفقت سنة ضافية وحسب بطوية وايدة لله تعالى وطلبوا
 وذلك جميع المنزلة الواقع بالخطه الابواب المشتمل على بيتين علوي وعلوي وصفه وليضد ان رفايته باو
 ويحوي طيبين المجدود على كل طرف وبذلك الزمان عرفا تسمى بحجر طين وعلا حديد حوتون
 طين وبالطريق العام طرف بحجر عدوده وتوابعه وترطنت مكانه اولا لنفسه بامانته في قيد
 الحياة ثم لا وادها واولادها واولادها واولادها واولادها لا بعد نكاحها في ايام اولادها
 الا وادها واولادها واولادها واولادها واولادها واولادها واولادها واولادها واولادها
 وعسى بيته ساقية سقاها قدره ونصا به الف درهم وثمان مائة درهم فضى في الوقت بعد ما اقرضته من
 مالها او غيره من ماله على ان يستقر المبلغ الموقوف على الوجه الخلال في حصوله من ربح المبلغ
 الموقوف يعطى له يكون اما المبلغ الموقوف المشتمل على ان يقر كل يوم بعد صلوة الفجر سورتي شريف
 وحب نواب تلاوته ولو في الواقف المبرور وقفا للحيات شرعا وسلبت الواقف المبرور بجميع الواقف
 الموقوفين التي نصت متولى اهلها المصلح السعي او هو الرجل الموصوفين في ان يقر
 تليها من اهل الواقف تليها او تليها من اهل الواقف تليها من اهل الواقف تليها من اهل الواقف
 المبرورين من اهل الواقف تليها من اهل الواقف تليها من اهل الواقف تليها من اهل الواقف
 الهامين ثم بعتة وقفا لفقود على احوالهم في اهلهم تليها من اهل الواقف تليها من اهل الواقف
 عند صدقة الواقف الاسوية وهو في الواقف تليها من اهل الواقف تليها من اهل الواقف
 الخلاف المعروف في الواقف الفقار والفقود ومراعاة ما يجب رعائته في الحكم بالاوقاف بجميع الشروط
 والقيود وواقفا على الواقف الموقوف والنسب المعروف فصار كل من اوقف واقفا صححت الارشاد
 موجبا للادام والخلود وودكر وودكر في اليوم الثاني من شهر ربيع الاول سنة ١٠١٠
 الشريفة الخ المرحومة فاطمة بنت محمد الكندي

78

وقفا
فاطمة بنت محمد

الجمهورية والصورة عينية محمد والدا صحابه المتأدين باوابة وبعد داعي بكر كتب تحت نصاب بودر كوروس بر رسم شهاب الدير
 محلة سرسكنه انما صحابة كثيرات وطالبة المبرات اسمها فانوا طينة سقو فحصل قضاء الاجل التجميل متوارثا نصب اليلد وكنت
 له سليمان خضر نو اقرام وبقية ع اللام ايوب وقتا ك بودار دنياي شات وبني بقا اورب فخر ظل زايكي ومقر صيف راصل اولد
 ملاظ ابيوب كند وبقي اخوت او فخر حطوني نيت وصفا طوبت ابوسك ملكه منسكه ومنتظم اورب محله كوروس واقع بر
 احمد لجه منر لند وبر طرف شيخ مصطفو اقتدر منر لند وبر طرف مصطفو مبلغم انما ملكه د طرف ابن بعضا مدينه زور ووقوع اولاد منر لند
 طرف حاقه متراوج بيت سخا بر بعضه ورجا طاق وابلما مندره وبر زردن وبر حاشه مارجار وخطوات اشيا مقترج مشغول
 سنة سالف انه كرشاب الدين بيشا وقفته فرق اقمه مفاطير اولاد برباب ملكه منر لند جميع متراوج ولو احق ابله حسيه
 وطلب الرضا وقفت جميع شتر وفتن مكرم ع ابله وقت حسيه ايوب شتر وشرط تعيين ابله ملكه منر لند بورك سكتنا
 او كما حيا اولد بجه كند وفتن بوردقا معتق ايشو فاطمة طيبس بنت عبد الله نام فاطمة بعد وفاتهم قومه طيبس
 اولادنه واولاد اولاد اولادنه واولاد اولادنه واولاد اولادنه واولاد اولادنه واولاد اولادنه واولاد اولادنه
 عباد انخالق العباد منر لند كور بحتولي فخر زور ابله حيا و العباده او اجاره معجود موصولة ابله اكارا ونوب حاصل اولاد
 اجاره فخر كور بقت اسك عوار فضلينه صرف اولدنه الكرم ورايا وكر در اعوام حسيه ابله شتر ولامه كونه بر عانت متعذر
 او بوسه منر لند كور ك اجاره مطلق فخر ابله حيا وقفت او در ديون منر لند ودفندور متولي زور حسيه بيك سيلم
 واولادني وقفت او در قضي و سلم ابله حيا كونه في التصديق الشرعي واقفة منر لند حيا وفاقده بحت ان عازمه
 اولد وفت عفار حضرت امام اعظم دهن اقدم ابو منغه الكوفي جدي خبير الزاد وكوفي قاتنه غير لازم اولد
 بلكه نام حجة قاتنه واقف منغوت وكفي نفسه شرطا اتميله شرطا صحيح وعايزه ذن اولاد بنا عا رايها وقفت
 رجوع ايوب منر لند كور بكت استر داماد ايوب حيو خصومت وشرع ايلد كونه متولي زور جواب ويرب في الواقع
 حال بسط اولدنه منو اوزر كنه حضرت امام ابو يوسف قاتنه بحت لند مفارق اولد بورد وقفت
 قول ابله وقفت صحيح ولامه وفتن شرطا صحيح او فخره تسليم امتناع ايوب حاكم موع كنه وقفت
 باب حضوره منر لند فخره وفضل حله حسيه طالبا اولد قلر نه حاكم مشار اليه اشبح انه فخره عليه بعد تار من اليتيم
 جانب وقفي او كور مكلن عالما بانف الجار مني الائمة الاسلاف حضرت ابي يوسف منذهب شرف اوزر وقفت
 زور برك بحت ولور منه حكم استلم من بعد وقفت زور وقفت موية ايوب نقص نقصه مجال خال اولد فخره بدل
 بعد ما سمع فانما الله على النبي سيد تونه ان الله سبحانه وجام الرافض الجواد الكرم و ذلك وور في اليوم الفخر
 من مخلص الاني سنة خمس وثمانين واله من محرم له تمام التركة محال

محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب
 محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب
 محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب محمد بن ابي طالب

